

EKONOMICKÝ ČASOPIS

38 | 1990 | 1

12.— Kčs

Z OBSAHU

Rok s novými perspektívami — HRNČIŘ, Miroslav: Otvěrené problémy přestavby hospodářského mechanismu v československé ekonomice — BRHLOVIČ, Gerhard: Perspektívne premeny reprodukcie ľudského potenciálu SSR — TVRDOŇ, Jozef: Základné podmienky a ciele rozvoja hutnícko-strojárskeho komplexu v ekonomike SSR — TOSECKÁ, Mária: Devízový kurz a samostatnosť hospodárskych organizácií — ČEJKOVÁ, Viktória: Sociálno-ekonomické aspekty peňažného hospodárenia obyvateľstva — KRŠÁKOVÁ, Allica: O potrebe reforiem bezplatne poskytovaných služieb — Recenzie — Z novej ekonomickej literatúry — Správy — Bibliografia

Ekon. Čas., 38, 1990, č. 1, s. 1 — 104

ISSN 0013—3035

Čas. 2112

62669

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, plánovania a riadenia, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezo- vých a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a československých vonkajších ekonomických vzťahov. Zaoberá sa aj dejinami ekonomického myslenia a národného hospodárstva. Prináša recenzie teo- retických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Журнал по экономической теории и экономической политике

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области экономической теории, экономической политики, планирования и управления, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, финансов, цен, эконо- метрии, математической экономики, экономической статистики, экономики промыш- ленности, сельского хозяйства и других разрезных и отраслевых экономик, как и социального развития. Он уделяет внимание вопросам мировой экономики и чехо- словацких внешних экономических отношений. Занимается также историей эконо- мической мысли и народного хозяйства. В журнале публикуются рецензии теорети- ческих работ, новости из научной жизни и библиография.

Journal for economic theory and economic policy

Ekonomický časopis brings out articles and discussions on economic theory, economic policy, planning and management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, finances, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sec- tional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the Czechoslovak external economic relations. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings out reviews of theoretic works, reports on scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Egon Hlavatý
Výkonná redaktorka Jana Černá
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Zora Komínková, Jozef Košnár, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Ladislav Lysák, Jozef Markuš, Vladimír Mikuláš, Jan Příklad, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v októbri 1989.

Čas. 2112

62661

OBSAH

Rok s novými perspektívami	3
State	
HRNČÍŘ, Miroslav: Otvorené problémy preštvby hospodárského mechanizmu v československej ekonomike	5
K otázkam sociálno-ekonomického prognózovania	
BRHLOVIČ, Gerhard: Perspektívne premeny reprodukcie ľudského potenciálu SSR	17
TVRDOŇ, Jozef: Základné podmienky a ciele rozvoja hutnícko-strojárskeho komplexu v ekonomike SSR	30
Diskusia	
TOSEKĀ, Mária: Devízový kurz a samostatnosť hospodárskych organizácií	42
ČEJKOVĀ, Viktória: Sociálno-ekonomické aspekty peňažného hospodárenia obyvateľstva	56
KRŠĀKOVĀ, Alica: O potrebe reforiem bezplatne poskytovaných služieb	69
Recenzie	
VINCŪR, P.: Dlhodobé plánovanie (etapy, úlohy, výsledky) - I. Milko	84
RUDY, J.: Organizácia a riadenie japonských priemyselných firiem - Ľ. Jakešová	87
KULČĀKOVĀ, M.: Spotrebiteľský dopyt - F. Hronský	89
Z novej ekonomickej literatúry	
GALBRAITH, J. K. - MENŠIKOV, S.: Kapitalizm, socializm, sosuščestvovaniye - D. Šíbl	93
BONISCH, A. (Hrsg.): Demokratische Alternativen - S. Valent	94
Správy	
Medzinárodná letná škola mladých ekonómov v Debrecíne (V. Drgon)	96
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce Jozefa Markuša (M. Hreščák)	98
Bibliografia	102

СОДЕРЖАНИЕ

Год в свете новых перспектив	3
Статьи	
ГРНЧИРЖ, Мирослав: Открытые проблемы перестройки хозяйственного механизма в чехословацкой экономике	5
Вопросы социально-экономического прогнозирования	
БРГЛОВИЧ, Герхард: Перспективные изменения воспроизводства человеческого потенциала ССР	17
ТВРДОНЬ, Йозеф: Основные условия и цели развития металлургическо-машиностроительного комплекса в экономике ССР	30

Дискуссия

ТОСЕЦКА, Мария: Валютный курс и самостоятельность хозяйственных организаций	42
ЧЕЙКОВА, Виктория: Социально-экономические аспекты денежного хозяйствования населения	56
КРШАКОВА, Алица: О необходимости реформ бесплатно предоставленных услуг	69

Рецензии

ВИНЦУР, П.: Долгосрочное планирование (этапы, задачи, результаты) — И. Милко	84
РУДЫ, Й.: Организация и управление японскими промышленными фирмами — Ё. Якеšова	87
КУЛЧАКОВА, М.: Потребительский спрос — Ф. Гронски	89

Новая экономическая литература

ГАЛБРАЙС, Й. К. — МЕНШИКОВ, С.: Капитализм, социализм, сосуществование — Д. Шибл	93
БЕНИШ, А. (ред.): Демократические альтернативы — С. Валент	94

Научная жизнь

Международная летняя школа молодых экономистов в г. Дебрецин (В. Дргон)	96
Защита докторской диссертации Й. Маркуша (М. Грешчак)	98

Библиография	102
---------------------	-----

CONTENTS

The Year with New Perspectives	3
--------------------------------	---

Articles

HRNČIŘ, Miroslav: Open Problems of Restructuring of Economic Mechanism in the Czechoslovak Economy	5
--	---

Questions of Social and Economic Forecasting

BRHLOVIČ, Gerhard: Perspective Changes of Reproduction of Human Potential of the SSR	17
TVRDOŇ, Jozef: Basic Conditions and Targets of Development of Metallurgic-Machinery Complex in the Economy of the SSR	30

Discussion

TOSECKĀ, Mária: Exchange Rate and Independence of Economic Organizations	42
ČEJKOVĀ, Viktória: Social-Economic Aspects of Management of Pecuniary Affairs in the Household Sector	56
KRŠĀKOVĀ, Alica: On the Need of Reforms of Services Provided Free of Charge	69

Book Reviews

VINCŪR, P.: Long-Term Planning (Stages, Aims, Results) — I. Milko	84
RUDY, J.: Organization and Management of Japanese Industrial Firms — Ё. Якеšová	87
KULČĀKOVĀ, M.: Consumer Demand — F. Hronský	89

New Economic Literature

GALBRAITH, J. K. — MENŠIKOV, S.: Capitalism, Socialism, Coexistence — D. Šíbl	93
BÖNISCH, A. (red.): Democratic Alternatives — S. Valent	94

Reports

International Summer School of Young Economists in Debrecen (V. Drgon)	96
Reference of Doctoral Thesis of J. Markuš (M. Hreščák)	98

Bibliography	102
---------------------	-----

Rok s novými perspektívami

V prevratných spoločenských zmenách, ktoré priniesli posledné mesiace a týždne minulého roka, prevratných svojím obsahom, rozsahom i spôsobom uskutočnenia, vytvorili sa úplne nové perspektívy a impulzy pre ďalší rozvoj celej našej spoločnosti.

Prechod k pluralizmu ako spoločenskému princípu má široké dimenzie svojho prejavu. Neobmedzuje sa len na pluralitu politických strán, ale (a z toho napokon vychádza aj pluralita strán) zakladá sa predovšetkým na pluralite myslenia, jeho tvorivej rôznorodosti a vzájomnej konfrontácii rôznych myšlienkových prístupov. Bez týchto pluralitných princípov, tak prepotrebných vo vedeckej a v teoretickej práci, v žiadnej oblasti — ako sme sa o tom mohli v minulosti dostatočne presvedčiť — nie je možný nijaký pokrok.

Pluralizmus myslenia si nevyhnutne vyžaduje aj otvorenú výmenu názorov a informácií, slobodu nezviazanú subjektívnymi záujmami a obmedzeniami, tým viac bariérami nemenných ideologických postulátov. Otvorenosť informácií je pritom spojená s celkovou otvorenosťou našej spoločnosti voči vonkajšiemu svetu.

V Ekonomickom časopise vítame nový rok s oprávnenou nádejou, že v ekonomickej vede umožní rýchlejší kvalitatívny posun pri hľadaní riešenia mnohých otvorených otázok budúceho spoločensko-ekonomického rozvoja.

Nevítame tieto možnosti ako celkom nepripravení, lebo putá a bariéry doterajšieho dogmatického myslenia sa časopis usiloval roztínať a prekonávať už dlhodobejšie, takisto ako pestovať vedeckú diskusiu a názorovú polemiku. Už v prvej vlne „prestavbového“ náporu presadzoval na svojich stránkach tie myšlienkové koncepcie a názorové prúdy, ktoré s vedeckou statočnosťou a objektívnou kritickosťou ponúkali pozitívne riešenia a poukazovali na bezvýhodiskovosť polovičatých prístupov k ozdraveniu našej ekonomiky a spoločnosti.

Prírodzene, v nových podmienkach sa pre Ekonomický časopis odkrývajú celkom nové priestory pre diskusie k otázkam národohospodárskej teórie, systému riadenia, vlastníckych vzťahov, trhu, ako aj k reálne sa

otvárajúcej ekonomike voči svetovej ekonomike. Pôjde, pravda, aj o odpovede, prečo sme tak zaostali voči svetu a čo nám umožní vzniknutú medzeru prekonať.

Takéto príspevky sa budú rodiť postupne, tak ako sa bude postupne rozvíjať nové riadenie a myslenie. Sme radi, ak môžeme konštatovať, že jeho zárodky, ale aj skutočné „prvé lastovičky“ sa v časopise čoraz nástojčivejšie ozývajú už v predchádzajúcich rokoch a nájdeme ich aj medzi článkami v prvých číslach tohto ročníka, hoci boli pripravované už dávnejšie.

Veríme, že otvorený priestor časopisu autori v tomto smere v plnej miere využijú, a tým aj sami prispedia k rozvinutiu tvorivej diskusie k náliehavým otázkam nového nasmerovania rozvoja našej ekonomickej teórie i hospodárskopolitickej praxe.

Otevřené problémy přestavby hospodářského mechanismu v československé ekonomice

HRNČÍŘ, Miroslav

Většina socialistických zemí — nejen Československo a další členské země RVHP, ale např. i Čína a Jugoslávie — realizuje v současné etapě výrazné změny ve svém hospodářském systému. Jde tedy o reformní vlnu, která reaguje na zaostávání jejich výkonnosti, kvality rozvoje, ale i jeho dynamiky. Žádná ze socialistických zemí reálně nedisponuje takovým typem hospodářského mechanismu, který by vedl k žádoucí výkonnosti jednotlivých subjektů. Rovněž ve sféře ekonomické teorie jsou zformulovány pouze určité koncepční přístupy a hypotézy řešení, založené zejména na zobecnění dosavadních pozitivních i negativních zkušeností jednotlivých socialistických zemí. Jejich verifikace společenskou praxí a rozvinutí v ucelenou teorii fungování socialistické ekonomiky je však nadále úkolem do budoucna.

Podstata řešení problému hospodářských reformem spočívá ve dvou dimenzích:

a) v identifikaci alternativních způsobů, resp. cest, jak *transformovat výchozí stav v žádoucí budoucí stavy*, a současně

b) v identifikaci a uplatnění takových *hybných sil, behaviorálních charakteristik a vzorců chování ekonomických subjektů*, které uvedou celý systém na trajektorie adekvátní sledovaným cílům.

1. Tradiční typ centrálně plánované ekonomiky

Tradičním typem centrálně plánované ekonomiky rozumíme variantu administrativního (výrazně vertikálního) typu koordinace ekonomické aktivity, která se v podstatě shodně uplatnila ve výchozích fázích všech socialistických zemí a od níž se hospodářská praxe dosud reálně odchýlila v jednotlivých ekonomikách jen v té či oné míře. Reformní úsilí, k

němuž v plánovaných ekonomikách docházelo již od konce 50. let, bylo reakcí na omezení právě tohoto typu koordinace.

Socialistická ekonomika se pojímala jako „velká dílna“ s hierarchickou strukturou a hierarchickou organizací, kde jednotlivé články ekonomiky nemají zájmy odlišné od zájmů „celku“ a jsou tedy bezproblémovými a výkonnými realizátory centrálních rozhodnutí. Jestliže jednotlivé „podniky“ jsou pouze dílčími „součástmi“ velkého celku, jsou i aktiva a pasíva jejich ekonomické aktivity také pouze součástí celkového výsledku a v jejich vzájemných vztazích tudíž *ztrácí opodstatnění princip hodnotové ekvivalence*. Důchody podniků nezávisí primárně na jejich realizaci, na platbách odběratelů, ale na přidělech zdrojů po vertikále. Přerozdělování zdrojů mezi jejich tvůrci a uživateli — nezávisle na zásluhovosti, naopak, zpravidla od výkonnějších k méně výkonným — formou individualizovaných odvodů a dotací je proto nezbytnou součástí systému.

Tradiční typ centrálně plánované ekonomiky, jenž se zformoval jako negace kapitalistické tržní ekonomiky, je tedy fakticky *negací i dosavadních principů ekonomické aktivity* (hodnotové ekvivalence, odvozování důchodů od realizace), *negací peněz a tržního typu koordinace vůbec*. Jestliže podstata ekonomického problému spočívala dříve v chování, ve vzájemných vztazích a v koordinaci aktivit vydělených, samostatných subjektů, nyní se mění na *problém organizace*.

Uvedená koncepce socialistické ekonomiky spočívala na předpokladu, že již samotným právním aktem (znárodněním) se společenské vlastnictví nejen instaluje, ale také reálně prosazuje, že vynakládaná práce proto nabývá — definičně — bezprostředně společenského charakteru, tj. společenská užitečnost práce je dána a verifikována již před jejím vynaložením, ex ante, nikoli až následně, při realizaci.

Dosavadní poznatky a zobecnění zkušeností z vývoje všech plánovaných ekonomik tradičního typu dokumentují, že uvedené předpoklady nebyly a nejsou opodstatněné a realistické. Na rozdíl od normativně postulovaných charakteristik:

— společenské vlastnictví (jmenovitě v podobě státního vlastnictví) se v realitě deformuje do soukromých zájmů a vztahů, resp. do podoby odcizení a lhostejnosti k socialistickému vlastnictví;

— centrální řízení a plánování nevede v očekávané míře k fakticky celospolečenskému ovládnutí ekonomických procesů, ale podléhá partikulárním zájmům různých mocenských skupin a velkých jednotek (tzv. převrácená řídicí pyramida);

— místo výroby pro uspokojování potřeb dochází i v podmínkách nespokojivé poptávky k výrobě pro výrobu, neodpovídající potřebám;

— podniky se místo „usilovných realizátorů“ centrálních rozhodnutí chovají ve větší či menší míře jako vyhraněné monopoly, na úkor odběratelů a celé společnosti.

V realitě tedy zmíněné normativní charakteristiky plánovaných ekonomik (které také popisovala „tradiční“ politická ekonomie socialismu)

byly do značné míry pouze „nominálními“ charakteristikami. Proto také reálně působící hybné síly, behaviorální závislosti a vzorce chování ekonomických subjektů se lišily od těch předpokládaných, tj. od těch, které měly uvádět celý systém plánované ekonomiky na trajektorie odpovídající cílům.

V důsledku této diskrepance mezi předpokládaným a skutečným chováním a rozhodováním ekonomických subjektů bylo úsilí o cílové chování systému v makroekonomické rovině spojeno s nízkou úrovní výkonnosti jednotlivých subjektů, s kumulativně narůstající výraznou mezerou mezi existující úrovní jejich výkonnosti a danou křivkou výrobních možností. Výrazná omezení uplatňovaného administrativního typu koordinace a jemu odpovídajícího institucionálního rámce se projevila zejména v nedostatečné schopnosti vyvolat masový vznik a šíření inovací, zavádění nových výrobků i nových technických a technologických postupů, jakož i v neadekvátnosti informační a kriteriální soustavy, což vyústilo v narůstající byrokratizaci, a současně i v pokles účinnosti centrálního řízení. Právě tyto vlastnosti měly evidentně kritický význam pro nepříznivý vývoj celkové výkonnosti plánovaných ekonomik.

2. Reformovaný typ centrálně plánované ekonomiky

Reformy v socialistických zemích usilovaly a usilují o dosažení účinné kombinace administrativní a tržní, vertikální a horizontální koordinace. K tomu má vést zejména:

— vyváženější funkce hodnotových, tj. cenových, finančních, měnových a devizových kritérií ve vztahu ke kritériím objemovým a užitně hodnotovým;

— realizace státního plánu převážně nepřímými nástroji, na bázi obecněji platných normativních vztahů a závislostí, resp. v kombinaci přímých a nepřímých nástrojů.

Na základě těchto charakteristik jsou uvedené projekty i jejich realizace nazývány *reformovaným (modifikovaným) typem centrálně plánované ekonomiky, resp. typem převážně nepřímého centrálního řízení*. Do tohoto typu reformních projektů patří i první čs. reforma z roku 1957, ale i současný projekt přestavby.

Nejen ze zkušeností naší ekonomiky, ale i ostatních socialistických zemí je nutno konstatovat, že ani jeden z dosud realizovaných reformních pokusů uvedeného typu nesplnil očekávání. To se vztahuje např. i na maďarskou reformu zahájenou již v roce 1968.¹

¹ Maďarští autoři [srovnej L. Antal aj. [1], jakož i J. Kornai [6]] dokumentují, že v uplynulém období přes určitý posun — spíše však v nestátním sektoru — se zásadněji nezměnily chování a výkonnost podniků, zejména pokud jde o sféru investic, inovací, o vztah k rozmnožování jmění.

Výsledky v uvedených sférách se výrazněji nelišily od výsledků v nereformovaných ekonomikách. Blíže viz např. K. Dyba [2].

Z analýzy malé účinnosti a nestability dosavadních reformních pokusů je zřejmé, že příčiny neúspěchu nelze redukovat na faktor výchozích podmínek (setrvačnost vzájemně se podmiňujících charakteristik dosavadního typu rozvoje). Podstatná jsou omezení „vestavěná“ v daném typu řešení:

a) Vnitřní nekonzistence řešení, vyplývající z úsilí o paralelní existenci prvků administrativního a tržního typu koordinace uvnitř jednotlivých částí a sektorů národního hospodářství.

— Administrativní a tržní typ koordinace vyžadují zcela rozdílnou institucionální strukturu. Zatímco první typ předpokládá zachování hierarchické řídicí struktury, uniformitu organizačních forem podniků, existenci velkých jednotek, tržní typ koordinace předpokládá naopak diferenciaci vlastnických forem, organizační a velikostní struktury podniků, existenci i malých a středních jednotek, jejich pružný vznik, restrukturalizaci i případný zánik.

Obdobně rozdílné požadavky kladou oba typy koordinace na funkční postavení, strukturu i velikost centrálních orgánů.²

— Rozporné požadavky obou typů koordinace mají být řešeny, resp. překlenuty *normativními metodami plánování a řízení* (zejména normativy rozdělení zisku mezi podnik a společnost a normativy pro užití disponibilního zisku). Sladění plánových záměrů a jejich vertikálního zajišťování se závislostí podnikových důchodů na realizaci a se zainteresovaností na reálných výsledcích se tedy děje přes „mřížku“ normativních vztahů. Tím má být dosaženo uplatnění převážně obecných norem a pravidel (tzv. ekonomických nástrojů) a potřebné míry konzistence mezi materiálními a peněžními toky.

Vnitřní rozpornost uvedeného řešení spočívá v tom, že normativní vztahy mají být nástrojem realizace cílů státního plánu v měnících se podmínkách, navíc nástrojem zajišťování odvětvově a oborově specifikovaných cílů, a současně mají plnit funkci jednotného, stabilního a dlouhodoběji platného souřadnicového systému k vytváření náročného prostředí pro rozhodování a chování podnikové sféry. Struktura a objem peněžních toků v jednotlivých podnicích a oborech však závisí nejen na „mřížce“ normativů, ale i na diferencovaných výsledcích — individuální situaci a výkonnosti jednotlivých podniků a oborů. Proto se v praxi všech zemí shodně prosazovaly tendence k individualizaci normativních vztahů (opouští se princip jednotnosti), k jejich častým změnám (nestabilita podmínek pro hospodaření), k zavádění dalších korekcí (tendence ke značné složitosti, nepřehlednosti a administrativní náročnosti soustavy normativů a na nich založených regulátorů).

² Dokladem vzájemné nekonzistence obou přístupů jsou jen velmi omezené změny při přetváření organizační struktury výrobní základny i restrukturalizace centrálních orgánů v čs. ekonomice.

b) Omezení přístupu, spočívajícího v „doplňování“ či korekci administrativního typu koordinace pouze některými prvky tržní koordinace.

Společným rysem v podstatě všech reformních projektů až do poloviny 80. let byla snaha zavádět pouze dílčí prvky trhu a tržní koordinace, případně i samosprávného řešení do rámce administrativního typu koordinace, do institucionálního uspořádání tradiční centrálně plánované ekonomiky a při tradiční interpretaci hodnot a norem socialistické společnosti. Sféra tržních vztahů byla zpravidla programově omezována jen na trhy zboží a služeb, nikoli již do roviny trhů výrobních činitelů (peněžního a kapitálového trhu, trhu práce), na sféru běžné ekonomické aktivity a jejich výsledků, ne však do roviny akumulace a alokace zdrojů:

— Při pouze parciálních sférách existence tržních vztahů nemohou vznikat a reprodukovat se spolehlivé, obecně relevantní hodnotové kategorie (ceny, měnové kursy, úroková míra). Každé omezení administrativní koordinace v daném rámci proto znamená *nebezpečí koordinačního vakua, prosazování různých „stínových“ nástrojů a mechanismů koordinace, zneužívání vzniklého manévrovacího prostoru výrobcí na úkor odběratelů a spotřebitelů*. Rizika zmíněného koordinačního vakua, dalšího zkomplikování až rozpadu dodavatelsko-odběratelských vztahů jsou proto reálnými riziky i v zakládané variantě československé reformy.

— Bez rozvinutí kapitálového trhu mají podniky možnost investovat disponibilní zdroje (při proklamovaném principu samofinancování) jen v rámci své jednotky a navíc jen v rámci vymezeného předmětu podnikání. Dané institucionální a ekonomické podmínky navíc nevynucují co nejvyšší zhodnocování disponibilních zdrojů v čase (kapitalizaci jmění a maximalizaci toků budoucích důchodů). Pokračuje proto „hlad“ po investicích bez ohledu na fakticky realizovaný stupeň jejich efektivnosti, snaha investovat ve vlastním podniku, i když nejsou k dispozici nadějně projekty a alternativní užití zdrojů by pravděpodobně přineslo vyšší zhodnocení. Odvodové systémy jsou proto konstruovány tak, aby vlastně odčerpaly naprosto převažující část zdrojů do státního rozpočtu, takže podnikům na „podnikání“ fakticky opět nezbývá³ (nevěří se v racionalitu podnikových rozhodnutí, ačkoli jejich omezení jsou „vestavěna“ v daném typu institucionálního uspořádání, tj. „zvenčí“ podnikové sféry).

— Od přechodu k typu nepřímého centrálního řízení se očekává realizace náročného ekonomického prostředí. K tomu má v čs. podmínkách přispívat i soustava tzv. kritériálních odvodů.⁴ Tento typ odvodů však alokuje rizika jednostranně jen do podnikové sféry, a tím fakticky stimuluje podniky z přebírání rizik (spjatých zejména se zaváděním inovací a nových výrobků). Při neexistenci institucionálního rámce pro mobilitu

³ Tato praxe, známá např. z minulého vývoje maďarské ekonomiky, se nyní znovu opakuje i v čs. podmínkách.

⁴ Její podstatou je zdanění užití jednotlivých výrobních činitelů: pracovní síly, výrobních fondů apod.

zdrojů (zejména peněžního a kapitálového trhu), jenž by vytvářel podnikům manévrovací prostor v čase a umožňoval překonání různých výkyvů v disponibilních zdrojích, musí jakékoli úsilí o znárodnění prostředí, o „ztvrzení“ rozpočtového omezení vyústit buď v prohloubení tlaků na „paternalistickou“ funkci státu (dotací a subvencí státního rozpočtu), nebo v nárůstu platební neschopnosti, jež — pokud dovedena do důsledků — by znamenala hrozbu úpadku a zániku většiny počtu podniků. Jelikož takováto alternativa není realistická ani žádoucí, *dosažení podmínek národního prostředí, resp. tvrdého rozpočtového omezení je v diskutovaném typu řešení fakticky nerealizovatelné.*

c) Pojetí reformy jako změny v typu nástrojů, nikoli jako problém primárně chování ekonomických subjektů, problém zájmový, se sociálními, politickými a mocenskými předpoklady a implikacemi.

V československé ekonomice existují již dostatečné zkušenosti,⁵ že reformní opatření, spočívající ve změnách jednotlivých nástrojů a regulátorů, se dostávají do roviny podnikových kolektivů se značným zpožděním a narážejí na setrvačnost zaběhnutých stereotypů chování a apriorní nedůvěry v účinnost změn. Při identifikaci hybných sil reformního procesu je nutno respektovat do značné míry schizofrenní vztahy na všech úrovních — od centrální úrovně (zájem na vyšší výkonnosti je konfrontován se zájmem vyhnout se sociálnímu neklidu, konfliktům a rizikům změn), přes podniky až k jednotlivým pracujícím.

I za předpokladu důsledné realizace uvedeného typu reformy mohou nastat jen dílčí pozitivní posuny v úrovni hospodárnosti a využívání disponibilních zdrojů, jakož i v pružnější reakci na strukturu a změny poptávky ze strany výrobců. Současně je však nutno očekávat i negativní průvodní jevy, resp. náklady realizovaného typu reformy: využívání monopolního postavení podniků, manipulaci se sortimentem i s cenami, rizika urychlení otevřené inflace a prohlubování sociálního neklidu.

Zásadní je však to, že uvedený typ reformované centrálně plánované ekonomiky nepřekračuje rubikon jejího tradičního typu z hlediska schopnosti (spíše neschopnosti) k masovému vzniku a šíření inovací, stimulů k dlouhodobému rozvoji a kapitalizaci jmění, tj. v dimenzích, které určují posun křivky výrobních možností dané ekonomiky a jež jsou určující pro celkovou výkonnost ekonomiky a pro její postavení v mezinárodní soutěži.

Uplatňování uvedeného typu reformované plánované ekonomiky může mít tudíž jen *dočasný charakter*, jde nutně jen o určitý mezistupeň, jehož nikoli náhodnou, ale podstatnou charakteristikou je kompromis, polovičaté řešení.

Z toho lze vyvodit, resp. bývají vyvozovány dva rozdílné závěry:

— řešením je návrat ke konzistentnímu typu pouze administrativní ko-

⁵ Kupříkladu se zaváděním Souboru opatření jako určitého pokusu o zdokonalení tradičního systému plánované ekonomiky na začátku 80. let.

ordinace a regulace (s vyšší úrovní plánovací techniky, s využitím procesů a nástrojů informatizace, s upevněním disciplíny);

— řešením je uplatnění tržního systému a jeho logiky v celé šíři ekonomiky jako kritériální báze a v návratnosti na ni rozvinutí hospodářsko-politické regulace a plánovacích aktivit konzistentních s tržním systémem socialistické ekonomiky.

3. *Žádoucí vlastnosti budoucí alternativy socialistické ekonomiky*

Socialistické ekonomiky, mají-li uspět v budoucí soutěži, musí být nejen sociálně spravedlivější, ale i výkonnější alternativou. Ze systémového hlediska bude jejich výkonnost do budoucna záviset zejména na tom, zda se podaří nalézt, a hlavně realizovat takový typ řešení, který by současně zajišťoval:

— účinnost cílového chování systému, tj. úspěšnou transformaci jeho výchozího stavu na žádoucí stavy v budoucnosti, realizaci synergického efektu, procesu „učení se“ a adaptace ekonomiky jeho celku;

— takové charakteristiky chování a rozhodování jednotlivých subjektů, které povedou k vysoké úrovni efektivnosti jejich aktivit.

V konfrontaci s těmito nároky je zřejmé, že *návrat k administrativnímu typu koordinace nemůže být reálnou alternativou pozitivního řešení.*

Jestliže je víceméně shoda v tomto obecném závěru, názory se liší a i v realitě socialistických ekonomik zůstává otevřenou otázkou, co může a musí představovat tu nezbytnou míru kvalitativní změny, co je jejím obsahem, jaké jsou kauzality postupu v jednotlivých sférách, jak tedy rozetnout začarované kruhy extenzivního typu (rozuměj: málo hospodárného a efektivního) fungování socialistických ekonomik.

3.1 *Soutěžní prostředí a tržní koordinace*

I pro socialistickou ekonomiku platí, že výkonnost jednotlivých subjektů, jejich inovační, podnikatelské chování — jako základ vyšší výkonnosti v makroekonomických dimenzích — jsou kauzálně závislé na existenci dostatečně soutěžního prostředí. Jestliže tradiční typ centrálně plánované ekonomiky vytvářel podmínky pro monopolní chování všech výrobců, budoucí řešení musí naopak účinně bránit těmto monopolním praktikám. Soutěžního prostředí a soutěžního chování však nelze dosáhnout bez rozvinutí tržního systému v celé šíři ekonomiky, tj. nejen v rovině zboží a služeb, ale i výrobních činitelů. Nejde o trh per se, o „dokonalou“ suverenitu spotřebitele, ale o koordinační a motivační působení tržních závislostí, tj. o pojetí trhu odpovídající podmínkám soudobé ekonomiky a umožňující jeho kombinaci s tržně konformními formami plánování a makroekonomické regulace.

Uplatnění tržního typu koordinace předpokládá — má-li být dostateč-

ně účinné — odpovídající změny ve stávajícím institucionálním rámci:

a) Vyžaduje existenci široké škály subjektů *diferencovaných z hlediska institucionálních forem i velikostních skupin*, vzájemně oddělených a nezávislých tak, že každý může reálně nést odpovědnost za svá rozhodnutí a je důchodově i existenčně závislý na výsledcích vlastní aktivity.

Tradiční teorie — socialistická i neoklasická — podmiňovala zformování takovýchto subjektů, a tedy i uplatnění tržních forem koordinace existencí soukromého a individuálního vlastnictví. Zejména v podmínkách soudobé ekonomiky je však vztah mezi identifikací jednotlivých subjektů, vlastnickým uspořádáním, podnikatelskými charakteristikami, a tedy i úrovní výkonnosti značně zprostředkovaný, a vůbec ne monokauzální (působí tu mimo jiné motivy seberealizace, profesionální výkonnosti).

I když formy individuálního vlastnictví, resp. soukromého vlastnictví a společného podnikání se zahraničními firmami mohou přispět ke zmíněné diferenciaci institucionálních a velikostních struktur, *klíčovou je sféra společenského vlastnictví* (zejména státního, velkých podniků). Otevřeným problémem zůstávají možnosti jeho restrukturalizace směrem k diferenciaci institucionálních forem, k uplatnění forem pronájmu, podílového vlastnictví, resp. různých přechodných forem (jako je státní podnik na akcie, státní samosprávný podnik a pod.). Tato diferenciacie má — resp. by měla mít — svůj objektivní základ v existujícím diferencovaném stupni zespolečenštění výroby, podmíněném zejména disponibilními technologiemi, ale i společenskými a sociálními faktory.

b) Tržně konzistentní chování ekonomických subjektů vyžaduje *podmínky pro alternativní užití peněžních zdrojů* (mimo jiné pro substituci mezi tuzemskými a devizovými jednotkami), možnosti *přelévání a mobility peněz mezi jednotlivými sférami*. Předpokládá tedy překonání dřívějšího v podstatě nepeněžního typu socialistické ekonomiky (s diferenciací peněz do jednotlivých sektorů a s rozdílnou kupní silou měnové jednotky, ale i se zcela rozdílným charakterem a intenzitou funkcí peněz v těchto sektorech). Strategie dalších reformních kroků by proto měla spočívat *v uvolňování stávajících omezení pro funkce peněz v prostoru* (jejich toků mezi různými typy subjektů) *i v čase*. S překonáváním dichotomie různých druhů peněz a peněžních okruhů, s postupující monetarizací ekonomiky se bude měnit podstata peněžního problému: zatímco dříve šlo o „správné“ rozdělování peněz do jednotlivých sfér či směrů užití tak, aby co nejvíce odpovídaly požadavkům na profinancování plánovaných hmotných toků, do budoucna bude *zásadním problémem celkové peněžní zásoby* (dosahování žádoucí relace mezi celkovou nabídkou peněz a poptávkou po nich).

Dosahování vyváženosti uvedené relace — hladin peněžní poptávky a nabídky — je však předpokladem i pro postup *v cenové sféře*. Podmínkám tradiční plánované ekonomiky odpovídal přístup k cenám jako k jednomu z nástrojů řízení. Úsilí o řešení cenového problému se v teorii

i hospodářskopolitické praxi koncentrovalo na otázky cenových typů, vývoj různých metodik tvorby cen, cenových limitů a koncepcí cenových přestaveb. Podstata cenového problému však nespočívá v samotných cenách, ale v *interakci cen s jejich okolím*. Proto jakýkoli výraznější pokrok v objektivizaci cenových relací — v čs. podmínkách racionální uplatňování smluvních cen a liberalizace cenové tvorby vůbec s tendencí k rovnovážným cenám — je závislý na řešení ve sféře peněžní (cenových hladin).

c) Uplatňování tržního typu koordinace a soutěžního prostředí je kauzálně spojeno s *funkční otevřeností socialistické ekonomiky*.⁶ Jestliže v logice uzavřeného modelu se alokace zdrojů odvíjí podle stupně bilanční mezery mezi zdroji a potřebami, což vede k přerozdělování zdrojů od výkonnějších k méně výkonným (a takovéto tendence v alokaci zdrojů se také reálně prosazovaly i v „otevřené“ čs. ekonomice), logika otevřeného modelu umožňuje a stimuluje naopak rozvoj výkonnějších subjektů, neboli *alokaci zdrojů konzistentně s principy zákona ekonomie času*.

Rozvíjení funkční otevřenosti ekonomiky, propojení vnějšího a vnitřního okruhu kritérií a stimulů při rozhodování a chování ekonomických subjektů předpokládá monetarizovanou ekonomiku (s kritériálním působením kursu, úrokové míry, s rozšiřováním směnitelnosti měnové jednotky). Současně však postupná liberalizace dovozu, umožňující pružnou substituci mezi tuzemskými a zahraničními zdroji, jakož i další kroky k funkčnímu otevírání ekonomiky, jsou nezbytnými faktory samotného procesu monetarizace.

d) Koordinační funkce hodnotových kategorií (jako jsou ceny, měnové kursy, úroková míra) a tržních vztahů vůbec předpokládá, že v dané ekonomice se prosazují *tendence k rovnovážnému vývoji*, resp. že fungují dostatečně silné adaptační mechanismy, které vracejí ekonomiku do rovnovážných stavů. Tradiční typ centrálně plánované ekonomiky s převažující statečně silné adaptační mechanismy, které vracejí ekonomiku do rovnováže, jejich překonání proto vyžaduje kombinaci cílevědomé stabilizační a antiinflační makroekonomické politiky s rozvíjením adaptačního chování ekonomických subjektů [4].

3.2 Postavení a funkce plánování

Fungování trhu a tržní koordinace v socialistické ekonomice představuje nutnou, nikoli však postačující podmínku pro to, aby systém národní ekonomiky jako celek byl schopen se účinně rozvíjet, učit se, přizpůsobovat a obnovovat. Integrovanou součástí diskutované varianty řešení je proto *tržně konformní systém plánování a regulace na makroúrovni*.

⁶ Na rozdíl od „věčné“ otevřenosti národní ekonomiky, definované zpravidla podílem vnějších ekonomických vztahů na celkové ekonomické aktivitě, „funkční“ otevřenost charakterizujeme intenzitou vlivu vnějšího prostředí na chování a rozhodování ekonomických subjektů. Blíže srovnaj M. Hrnčíř [3].

Plánování je — a nutně musí být i do budoucna — imanentní každému subjektu s cílovým chováním. Plánovat musí tedy každý — avšak pro sebe, nikoli pro jiné. Uvedené pojetí umožňuje konzistenci plánovacích aktivit s fungováním tržních vztahů, což je *zásadní předpoklad účinnosti a nadějnosti uvažovaného přístupu*.

V jeho logice by tedy předmětem plánování a řízení na úrovni centrálních orgánů měly být:

- makroekonomické veličiny a závislosti mezi jednotlivými sférami a dimenzemi reprodukčního procesu (mezi sférou výrobní, sociální, ekologickou, oblastní apod.);

- záměry v utváření systémového rámce, koncepce a orientace hospodářské politiky;

- věcné projekty a programy pouze tam, kde stát bude sám podnikat, resp. participovat na podnikání.

Vedle koordinace makroekonomických závislostí je tedy hlavním předmětem aktivity centra regulace podmínek pro chování hospodářských a dalších organizací. K tomu stanoví obecně závazná pravidla, normy a předpisy, uplatňuje svou zakladatelskou funkci (nemá však na ni monopol), resp. uzavírá smluvní vztahy s podniky (státní zakázky).

Centrální plánování a regulace by se měly uplatňovat všude tam, kde může být v daných podmínkách *účinnější než tržní koordinace*, resp. kde trh selhává (např. infrastruktura, ekologie), přičemž dělící čára mezi oběma typy koordinace by se měla vyvíjet podle změn v relativní účinnosti obou typů koordinace v různých „úlohách“.

Mezi plánovacími aktivitami na centrální a podnikové úrovni mohou existovat pouze zprostředkované vazby vzájemného ovlivňování, nikoliv však přímé vertikální závislosti.

Uvedenému charakteru a smyslu centrálního plánování musí odpovídat i institucionální uspořádání centra.⁷ Předpokládá horizontální spolupráci jednotlivých centrálních orgánů s tím, že každá z významných funkcí centra je završena a vyhraněná odpovědnost za ni svěřena jednomu orgánu centra (za tvorbu plánu, za běžné usměrňování ekonomiky, za rozvoj řízení, za stabilitu měny, za podnikatelskou činnost centra, za ekologii a životní prostředí). Plánovací aktivity centra se tedy nemohou soustřeďovat pouze do jednoho místa, ale jsou diverzifikovány mezi jednotlivé centrální orgány, odpovědné za příslušné sféry.

Závěrem

Dosavadní zkušenosti nejen československé, ale i ostatních socialistických zemí, stejně jako závěry teoretické analýzy dokládají, že v procesu přestavby:

⁷ V československé literatuře se diskutuje např. rozlišení plánovacího a měnového centra. Blíže srovnej V. Klaus, D. Tříška [5].

— je nutno postup změn v ekonomické sféře *kombinovat se změnami ve sféře institucionální, politické a společensko-sociální*;

— musí jít o takový soubor a rozsah opatření, která budou představovat *dostatečně intenzivní „náraz“* k docílení kvalitativní změny v celé logice fungování systému.

Při porovnávání výchozích podmínek pro současné reformní úsilí s některými dalšími socialistickými zeměmi existují v čs. ekonomice dosud některé příznivější momenty. Úroveň zahraničního zadlužení ve volných měnách je přes určitý růst v celkovém objemu i na obyvatele řádově nižší než v PLR, MR či Jugoslávii. Stejně tak nerovnovážná mezera, a zejména pak tempa otevřené inflace jsou podstatně nižší než v uvedených zemích, neroztočila se inflační spirála a inflačním očekáváním stimulované důchodové a jiné tlaky jednotlivých skupin obyvatelstva. Určitou výhodu by mohla představovat i skutečnost, že čs. ekonomika vstupuje v tomto období do procesů reformy jako „pozdní příchozí“ a mohla by tak — za předpokladu schopnosti „učit se“ — využít pozitivních i negativních zkušeností reformujících se ekonomik.

Na druhé straně typ reformy, který je zabudován ve Směrnici, nemůže představovat ani stabilní, ani účinné řešení. I kdyby se podařilo uvést do praxe jeho záměry v celé šíři, jde o řešení svou podstatou „polovičaté“. Tato skutečnost, jakož i to, že chybí program hospodářské politiky pro etapu přechodu na nový typ hospodářského mechanismu, evidentně nezakládají potřebné předpoklady pro pozitivní zvrat v dosavadních vývojových tendencích. Považujeme proto za potřebné rozvinout práce na koncepci a realizaci 2. etapy československé reformy a s ní konzistentní hospodářské politiky.

Literatura

- [1] ANTAL, L. — BOKROS, L. — CSILLAG, L. — LENGYEL, L. — MATOLOSZ, G.: Change and Reform. Acta Oeconomica, 1987, č. 3—4.
- [2] DYBA, K.: Ekonomická reforma a makroekonomická výkonnost. Polit. Ekon. 36, 1988, č. 6.
- [3] HRNČÍŘ, M.: Vnější ekonomické vztahy a hospodářský mechanismus. Praha, Academia 1987.
- [4] HRNČÍŘ, M. — KLACEK, J.: Nerovnováha, inflace a antiinflační politika. Polit. Ekon., 37, 1989, č. 9.
- [5] KLAUS, V. — TRÍSKA, D.: Ekonomické centrum, přestavba a rovnováha. Polit. Ekon., 36, 1988, č. 8.
- [6] KORNAI, J.: The Hungarian Reform Process. Visions, Hopes and Reality. Journal of Economic Literature, December 1986.
- [7] SCHMÖGNEROVÁ, B.: Východiskové podmienky československého hospodárstva a smerovanie československej ekonomickej reformy. Ekon. Čas., 38, 1990, č. 3.
- [8] ŠIKULA, M. a kol.: Ku koncepčným otázkam smerovania prestavby hospodárskeho mechanismu. [Expertízna štúdia.] Bratislava, EÚ SAV, september 1989.

ОТКРЫТЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕСТРОЙКИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА В ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ ЭКОНОМИКЕ

ГРНЧИРЖ, Мирослав

Статья обсуждает альтернативные подходы к перестройке хозяйственного механизма, исходит из оценки традиционного типа центрально плановой экономики и идентифицирует основные ограничения действенности его реформированных вариантов. Автор формулирует основные принципы, которые должна исполнять будущая альтернатива социалистической экономики: развитие рыночного типа координации и сдвиг от монополистического поведения к обстановке соревнований, монетаризации экономики позволяющей эластичную мобильность ресурсов, развитие функциональной открытости экономики в отношении к внешней среде, достижение равновесного развития как предпосылки для координационной функции стоимостных категорий, применение рыночно конформной системы планирования и регулирования на макроуровне. Для реализации этих принципов является необходимым разработать второй этап чехословацкой реформы и с ней связанную программу хозяйственной политики.

OPEN PROBLEMS OF RESTRUCTURING OF ECONOMIC MECHANISM IN THE CZECHOSLOVAK ECONOMY

HRNČIŘ, Miroslav

The article discusses alternative approaches to restructuring of economic mechanism; it starts from appraisal of the traditional type of centrally planned economy and identifies principal constraints of efficiency of its reformed variants. It formulates basic principles which a future alternative of socialist economy should satisfy: expansion of the market co-ordination and shift from monopolistic behavior to competitive environment, monetization of the economy enabling flexible mobility of resources, increased functional openness of the economy in the relation to external environment, attainment of equilibrium development as precondition for the co-ordinative function of value categories, application of a system of planning conformable with the market, and regulation at the macrolevel. In order to realize these principles it is necessary to work out a second stage of the Czechoslovak reform and a program of economic policy consistent with it.

K otázkam sociálno-ekonomického prognózovania

Perspektívne premeny reprodukcie ľudského potenciálu SSR

BRHLOVIČ, Gerhard

Spoločenská reprodukcia obyvateľstva predstavuje živý organizmus, v ktorom sú implicitne obsiahnuté základné demografické vlastnosti a generačné sily prirodzeného vývoja ľudského potenciálu danej krajiny. Reprodukčné charakteristiky vývoja tohto potenciálu zároveň odzrkadľujú pôsobenie sociálno-ekonomických predpokladov a spoločenských podmienok na jeho rozvoj. Zvyšujúcou sa úrovňou civilizačného rozvoja je dokonca harmonická reprodukcia ľudského potenciálu čoraz viac závislá od adekvátnych premien životných a spoločenských podmienok relevantných pre rozvoj samého človeka a jeho hmotných a duchovných potrieb. Na druhej strane v interakčných väzbách je sociálno-ekonomický rozvoj spoločnosti závislý od všestranného rozvoja ľudského potenciálu, ktorý utvára jej svojbytnú základňu.

S akcentom na uvedené procesy umocňované budúcim vývojom spoločenského reprodukčného procesu sme v Ekonomickom ústave SAV pristupovali k analýzám a prognostickým projekciám celkového sociálno-ekonomického rozvoja SSR do roku 2010. V nich sme vychádzali z homocentrickej logiky koncepcie integrálnej reprodukcie ľudského potenciálu. Dôraz sme kladli najmä na rozvoj jeho kvalitatívnych vlastností a tvorivých síl ako výrazu identickej sebarealizácie a účinného sebahodnocovania všestrannej aktivizácie osobnosti človeka v životných procesoch. Vo vzájomne podmienených demografických, ekonomických a sociálnych rozvojových súvislostiach reprodukcie obyvateľstva sme generovali určitý obraz budúcich potrieb, záujmov a stimulov rozvoja ľudského potenciálu a jeho životných aktivít. V interakcii s harmonickým rozvojom pracovných a ekonomických aktivít sme sledovali ciele čoraz plňšieho uspokojovania rozvíjajúcich sa hmotných a duchovných potrieb človeka a spoločenských podmienok kultivácie a uplatnenia jeho osobnosti. „Sebatvorivý“ generačný reprodukčný proces ľudského potenciálu udával základ-

ný zmysel a logiku našich prognostických prístupov i výsledných analýz a ich verifikácií.¹

Generatívno-kompozičná analýza perspektívnych premien spôsobu reprodukcie ľudského potenciálu vyústila do objektívneho syntetizujúceho poznania o nevyhnutnosti pozitívneho prekonania uplynulej etapy extenzívneho industriálneho rozvoja SSR a prechodu na dôsledne intenzifikačný typ spoločenskej reprodukcie. Preto výsledky našich prognostických analýz predkladáme predovšetkým vo variante intenzifikačnej rozvojovej trajektórie. Extrapoláčny variant rozvoja slúži len ako protipól poznania možných nepriaznivých a skôr varovných tendencií prolongovania doterajšieho extenzívneho vývoja. Aktivizácia ľudského potenciálu, ako aj zmeny v spôsobe a vo vlastnostiach jeho reprodukcie závisia od výkonnosti ekonomiky, sociálneho rozvoja a od adekvátnej reformy hospodárskeho a spoločenského systému. V tomto komplexe revolučných spoločenských premien sa budú vzájomne podmieňovať a ovplyvňovať aj budúce procesy jeho generačných síl a kvalít.

Z poznatkov kompozičným spôsobom spracovaných prognostických analýz spoločenskej reprodukcie ľudského potenciálu SSR predkladáme v tejto stati iba najzávažnejšie syntetizujúce výsledky, ktoré tvoria integrujúcu súčasť ďalších prognostických príspevkov pracovníkov EÚ SAV.

1. Demografické a sociálno-ekonomické premeny perspektívnej reprodukcie ľudského potenciálu SSR

Všetky dosiaľ spracované demografické projekcie vývoja obyvateľstva do roku 2010 jednoznačne predvídajú, že sociálno-ekonomický rozvoj Slovenska bude aj naďalej charakterizovať relatívne dynamický rast ľudského potenciálu. Trvale rozšírená reprodukcia obyvateľstva SSR bude podmieňovať ďalší rýchly rast najmä najaktívnejšej zložky — prírastkov obyvateľstva v produktívnom veku, ako prirodzenej základne rozvoja pracovného potenciálu spoločnosti. Z toho vyplývajúca dlhodobá generačná obmena viac ako 60 % pracovného potenciálu v prognostickom horizonte utvára objektívne predpoklady nielen pre jeho sústavné omladzovanie, ale najmä pre jeho ďalší kvalitatívny integračný rozvoj.

Demografický potenciál obyvateľstva SSR navyše umožňuje v súlade s optimálnou medzirepublikovou mobilitou pracovných zdrojov i samotného obyvateľstva predpokladať, že jeho migrácia môže prispievať k demografickému rozvoju obyvateľstva ČSR a k vyrovnaniu potrieb pracovných síl v ČSR s prínosom k celoštátnemu sociálno-ekonomickému rozvoju.

¹ Súhrnné výsledky, ako aj integrujúce závislosti prognostických analýz sú obsiahnuté v Prognóze ekonomického rozvoja SSR do roku 2010 (Záverečná správa). [Prognostické práce, č. 5.] Bratislava, EÚ SAV 1988.

Podľa Projekcie obyvateľstva ČSSR, ČSR a SSR do roku 2010, spracovanej FSÚ, ČSÚ a SŠÚ v roku 1987, by sa za predpokladu dôsledne intenzifikačného variantu rozvoja („vysoký variant“ projekcie) mohol počet obyvateľstva SSR do roku 2010 zvýšiť približne na 6 080 tis. obyvateľov a v ČSR zhruba na 10 890 tis., a to bez medzirepublikovej migrácie. V porovnaní s počtom obyvateľstva k 31. 12. 1987 by prirodzený prírastok (bez migrácie) v prognostickom horizonte predstavoval v SSR 860 tis. a v ČSR 540 tis. obyvateľov. Za týchto predpokladov by podiel SSR na prirodzenej rozšírenej reprodukcii obyvateľstva ČSSR dosahoval vyše 61 %. To by, pochopiteľne, podmieňovalo adekvátne proporcie v tempe sociálno-ekonomického rozvoja, ako aj relevantné rozvojové i demografické investície na zabezpečovanie takéhoto intenzívneho spôsobu reprodukcie obyvateľstva v SSR.

Extrapoláčny (nízky) variant uvedenej projekcie obyvateľstva (bez migrácie) naproti tomu až varovne upozorňuje, že pri pokračovaní nepriaznivého pôsobenia doterajšieho extenzívneho rozvoja na demografické procesy by sa počet obyvateľov SSR do roku 2010 zvýšil len o 340 tis., t. j. na 5 580 tis. V ČSR by však počet obyvateľov poklesol na 10 018 tis., čiže v porovnaní s rokom 1987 o 330 tis. osôb. Udržanie aspoň na úrovni jednoduchej reprodukcie obyvateľstva ČSSR by za týchto predpokladov v celom rozsahu zabezpečovalo iba obyvateľstvo SSR. Prolongovanie nepriaznivých dlhodobých demografických tendencií do budúcnosti, a najmä ich zhoršovanie v 80. rokoch ohrozuje regresívny vývoj ľudského potenciálu ČSSR v treťom tisícročí. Radikálna prestavba sociálno-ekonomického a spoločenského systému v orientácii na generačný rozvoj tohto potenciálu je preto mimoriadne aktuálnou úlohou už v 90. rokoch, aby bolo možné preklenúť nepriaznivé až varovné demografické perspektívne procesy.

Koncepcne protikladné varianty možného perspektívneho vývoja obyvateľstva v ČSSR do roku 2010 by odlišne pôsobili na republikový rozvoj aj samotného pracovného potenciálu a jeho vzájomnú harmonizáciu. Svedčí o tom prognostická analýza reprodukčného rozvoja uvádzaná v tabuľke 1.

Intenzifikačný variant demograficko-ekonomického vývoja pracovného potenciálu ČSSR by priniesol do roku 2010 jeho rozšírenie temer o 800 tis. osôb v porovnaní so 470 tis. prírastku extrapoláčného variantu. To by podstatne prispelo nielen k všeobecnej generačnej obnove, ale zároveň by viedlo k harmonickejšiemu optimálnemu priestorovo-republikovému rozvoju pracovného potenciálu. Súčasné podiely ČSR (66,4 %) a SSR (33,6 %) by sa do roku 2010 v súlade s demografickým reprodukčným potenciálom obyvateľstva v oboch republikách organicky rozvinuli na proporcionálnu úroveň 64,6 % ku 35,4 %. Na rozdiel od toho by za predpokladu extrapoláčného prolongačného variantu došlo k nerovnomernému vývoju, a to 63,9 % ku 36,1 %. Intenzifikácia sociálno-ekonomického rozvoja a jej aktívneho spoločenského pôsobenia na priaznivé demografické rozvojové

T a b u l k a 1

Prognóza medzirepublikovej reprodukcie pracovného potenciálu v ČSSR za roky 1987—2010 [v tis. osôb]

Ukazovateľ	ČSR		SSR	
	I. variant	II. variant	I. variant	II. variant
počet obyvateľov v produktívnom veku k 31. 12. 1987	5872		2967	
prírodný prírastok do roku 2010	248	35	546	433
reprodukčné saldo migrácie	30	80	—30	—80
saldo odchodu za prácou zo SSR do ČSR	10	25	—10	—25
celkový prírastok	288	140	506	328
konečný pracovný potenciál vyjadrený počtom obyvateľstva v produktívnom veku k 31. 12. 2010	6160	6012	3473	3295

Vysvetlivky: I. intenzifikačný variant; II. extrapoláčny variant. Obsahové a funkčné určenie týchto variantov vychádza z Prognózy ekonomického rozvoja SSR do roku 2010 [Záverčná správa]. [Prognostické práce, č. 5.] Bratislava, EÚ SAV 1988.

Prameň: Vlastná prognostická analýza vypracovaná v súlade s trendmi Projekcie obyvateľstva ČSSR, ČSR a SSR do roku 2010. Československá statistika 1987. Praha, FSÚ, ČSÚ, SŠÚ 1988.

procesy v celej ČSSR vystupuje preto ako objektívne nevyhnutná historická podmienka ďalšieho generačného rozvoja našich národov v treťom tisícročí.

Všestranné pôsobenie novej politiky urýchlenia sociálneho a ekonomického rozvoja na demografické generačno-rozvojové procesy sa takto stáva aktuálnou úlohou už pre 90. roky. Ide predovšetkým o podstatné rozvinutie a zabezpečenie propopulačných procesov, podporu v zakladaní a v upevňovaní mladých a viacdetných rodín, aktívne spoločenské pôsobenie na rozhodovanie o rodičovstve, riešenie úmernej zamestnanosti žien v súlade s ich výchovnými a rodinnými funkciami, ako aj otázok sociálneho a dôchodkového zabezpečenia obyvateľstva v poproduktívnom veku a osôb so sníženou pracovnou schopnosťou v súlade s ich primeranou životnou úrovňou a s doplňujúcou pracovnou a spoločenskou aktivitou.

V týchto súvislostiach čoraz viac vystupujú do popredia aj potreby a rastúce spoločenské preferencie starostlivosti o zvyšovanie úrovne zdra-

via obyvateľstva, o jeho životné prostredie a ostatné životné podmienky osídlenia, bývania a celej civilizačnej infraštruktúry. Osobitnú úlohu kladie integrálny spôsob reprodukcie ľudského potenciálu na všestranný rozvoj jeho vzdelanostnej a kultúrnej úrovne a celkovej duchovnej a intelektuálnej kvality. Vzájomná generačná harmonizácia a kultivácia ľudského potenciálu v oboch národných republikách ČSSR je nezastupiteľným predpokladom a nevyhnutnou podmienkou prechodu na nový typ spoločenskej reprodukcie, charakterizovaný výkonnejšou ekonomikou a sociálne účinnejším rozvojom pre človeka.

Realnosť predpokladov aktívneho spoločenského pôsobenia na realizáciu intenzifikačného variantu demografického vývoja obyvateľstva ČSR i SSR a na zmeny doterajších nepriaznivých trendov dokazujú mnohé skutočnosti. Najmä v 80. rokoch v dôsledku prolongovania extenzívnych rozvojových procesov sa prudko zhoršovali populačné ukazovatele, čo zapríčinil predovšetkým rast umelých prerušení tehotenstva na vlastnú žiadosť a zvyšovanie rozvodovosti. V úmrtnosti obyvateľstva aj v produktívnom veku a v znižovaní veku dožitia obyvateľov dosahuje ČSSR jedno z posledných miest v Európe. Nepriaznivé sú aj trendy rastu invalidity a práceschopnosti. Najmä v spojitosti s nadmernou zamestnanosťou žien sa hodnotia nepriaznivé tendencie vo fyzických a morálno-výchovných kvalitách mladej generácie. To všetko predstavuje mimoriadne a spoločensky mobilizovateľné rezervy už v súčasnom, a najmä v perspektívnom demografickom rozvoji ľudského potenciálu v celej ČSSR.²

Vzájomné prepojenie demografických vývojových procesov a spoločensky podmienených tendencií rozvoja ľudského potenciálu ČSSR sa premieta do dlhodobých trendov uplynulého a budúceho reprodukčného vývoja aj samotného obyvateľstva SSR, ako to znázorňuje tabuľka 2.

Uvedené kvantifikačné veličiny predstavujú iba dlhodobú trendovú orientáciu reprodukcie ľudského potenciálu SSR analyzovaných v jej hlbšej vekovej štruktúre. Nejde preto o „bilančno-exaktné“ plánované veličiny, ako sa často demografické projekcie ešte chápu a používajú. Charakterizujú tendencionálny variantný vývoj podľa zvolených predpokladov a podmienok na základe ich viacnásobnej iterácie, konfrontácie a verifikácie reprodukčných procesov jednotlivých vekových kategórií obyvateľstva, ako živého spoločenstva prejavujúceho vlastnú identitu v meniacich sa spoločenských podmienkach a za pôsobenia vnútorných a vonkajších činiteľov na jeho vývoj. V logike prístupu k uvedeným vývojovým veličinám reprodukcie ľudského potenciálu a k hlbšiemu chápaniu ich základných

² Predpoklady a podmienky realizácie intenzifikačného variantu spoločenskej reprodukcie ľudského potenciálu SSR analyzujeme širšie v problémovej štúdií Prognóza reprodukcie práceschopného obyvateľstva SSR a jeho zamestnanosti do roku 2010. [Prognostické práce, č. 7.] Bratislava, EÚ SAV 1988.

Tabuľka 2

Dlhodobé trendy demografického vývoja ľudského potenciálu SSR (v tis. osôb po migrácii)

Ukazovateľ	Skutočnosť				Dčakávaný stav 1990	Prognóza	
	1960	1970	1980	1987		2000	2010
počet obyvateľov spolu	4167	4540	4996	5237	5320	I. 5680 II. 5590	6010 5850
prírastky za 10 rokov	X	373	456	X	324	I. 360 II. 270	330 260
z toho							
— v predproduktívnom veku (0—14 rokov)	1312	1240	1304	1370	1340	I. 1300 II. 1250	1360 1290
prírastky (úbytky)	X	-72	64	X	36	I. -40 II. -90	60 40
— v produktívnom veku (muži 15—59, ženy 15—54)	2283	2553	2878	2967	3060	I. 3400 II. 3370	3500 3430
prírastky	X	270	325	X	182	I. 340 II. 310	100 60
— v produktívnom veku (muži 60+, ženy 55+)	572	747	814	900	920	I. 980 II. 970	1150 1130
prírastky	X	175	67	X	106	I. 60 II. 50	170 160

Vysvetlivky: I. variant za predpokladu dôsledne intenzifikačného sociálneho a ekonomického perspektívneho rozvoja; II. variant demograficko-extrapolačný za predpokladu prolongovania doterajšieho pôsobenia extenzívneho sociálno-ekonomického rozvoja na reprodukciu obyvateľstva aj v prognostickom období.

Prameň: Skutočnosť je podľa: Časové rady základných ukazateľů statistiky práce. Československá statistika 1987. Praha FSÚ ČSÚ, SŠÚ 1988. Prognóza je podľa vlastnej konfrontačnej analýzy a korekcie o najnovší vývoj trendov Projekcie obyvateľstva ČSSR, ČSR a SSR do roku 2010. Československá statistika 1987. Praha, FSÚ, ČSÚ, SŠÚ 1988.

charakteristik sa pri pozornejšom vhlbení do údajov uvedených v tabuľke 1 vynárajú najmä nasledovné závažné poznatky:

Po prvé, rozšírená reprodukcia obyvateľstva sa aj v SSR historicky spomaľuje a podmieňuje časovo nerovnomerné a klesajúce prírastky obyvateľstva v produktívnom veku ako prirodzenej základne rozvoja pracovného potenciálu. Pritom nepriaznivé pôsobenie extrapolačných tendencií doterajšieho extenzívneho sociálno-ekonomického vývoja sa môže negatívne prejaviť nielen vo výraznejšom až v absolútnom poklese obyvateľstva v predproduktívnom veku po roku 2000, ale následne i v prechode na zúženú a v rokoch 2000-2005 až jednoduchú reprodukciu prirodzeného vývoja obyvateľstva SSR v produktívnom veku. To je nový historický jav v ne-

priaznivom a varovnom zvrate pôsobenia extrapolačnej rozvojovej alternatívy na možný regresívny demografický vývoj ľudského potenciálu v SSR.

Po druhé, za predpokladu presadenia a realizácie intenzifikačnej rozvojovej stratégie možno už v 90. rokoch očakávať určité zmiernenie nepriaznivých dlhodobých demografických trendov, a to už do roku 2010, a najmä v priaznivom obrate na ďalšie generačné obdobie tretieho tisícročia. Pritom intenzifikačná rozvojová alternatíva (I.) umožňuje aj po premietnutí medzirepublikovej migrácie už v prognostickom horizonte do roku 2010 v porovnaní so skutočnosťou k 31. 12. 1987 zvýšiť celkový počet obyvateľstva približne o 770 tis. (za predpokladu extrapolačnej alternatívy II. len o 610 tis.) a rozšíriť i generačne obnoviť pracovný potenciál obyvateľstva v produktívnom veku o 530 tis. (v alt. II. len o 460 tis.). V porovnaní s uplynulým 20-ročným obdobím by rozšírená reprodukcia tohto potenciálu vykazovala síce o 5,5 bodu nižšie tempo, ale aj tak by intenzívnym zvýšením o 14,4 % zabezpečovala jeho plynulú a progresívne sa rozvíjajúcu kvalitu.

Po tretie, intenzifikačná rozvojová alternatíva demografického a sociálno-ekonomického perspektívneho vývoja umožňuje aj do budúcnosti prolongovať mimoriadne priaznivú vekovú štruktúru obyvateľstva SSR v prospech rastu obyvateľstva v produktívnom veku. Jeho súčasný 56,7 % podiel na celkovom počte obyvateľstva by sa mohol za tohto predpokladu zvýšiť na 58,3 % roku 2010. To by utváralo osobitne priaznivú situáciu pre rozvoj ekonomickej, sociálnej a celkovej spoločenskej aktivity ľudského potenciálu obyvateľstva v produktívnom veku ako najdynamickejšieho a najdisponibilnejšieho zdroja intenzifikácie.

2. Dlhodobé zmeny v reprodukčných aktivitách obyvateľstva SSR

Hlbšiu vrstvu analyzovaných tendencií a závislostí z aspektu vnútorných procesov spoločenskej reprodukcie ľudského potenciálu SSR umožňuje poznávať vývoj zmien v aktivitách obyvateľstva štruktúrovaných podľa špecifických reprodukčných komplexov v tabuľke 3.

Trvale rozšírená reprodukcia obyvateľstva SSR v uplynulých tridsiatich rokoch umožňovala demograficky najrýchlejšie rozvíjať tempo rastu i podiely obyvateľstva v ekonomicko-pracovných aktivitách. Spoločensky preferovaný kvantitatívny rozvoj pracovného potenciálu na jednej strane zvyšovaním všeobecnej úrovne zamestnanosti a stupňa ekonomickej aktivity obyvateľstva podmieňoval celkové zvyšovanie životnej úrovne, a najmä jej extenzívne rozloženie na všetky kategórie disponibilných pracovných zdrojov. Na druhej strane tento spôsob reprodukcie ľudského potenciálu dlhodobo nepriaznivo pôsobil na prudký pokles obyvateľstva v demograficko-rozvojových aktivitách, ako aj v mimoprodukčných aktivitách. Do dlhodobých vývojových závislostí vnútorného reprodukčného re-

Tabuľka 3

Dlhodobé zmeny vo vnútornom režime reprodukcie ľudského potenciálu SSR (v %)

Ukazovateľ	Skutočnosť				Prognóza	
	1951— 1960	1961— 1970	1971— 1980	1981— 1990	1991— 2000	2001— 2010
rast obyvateľstva	119,5	109,0	110,0	106,5	I. 106,8 II. 105,1	105,8 104,7
z toho:						
— v demograficko-rozvojových aktivitách	128,4	94,2	102,2	98,2	I. 103,0 II. 97,8	102,7 101,1
— v ekonomicko-pracovných aktivitách	102,6	122,3	114,7	120,7	I. 113,5 II. 109,0	101,4 101,6
— v mimoreprodukčných aktivitách	134,7	120,4	117,1	110,7	I. 97,4 II. 108,6	126,7 119,3
Štruktúra aktivít						
— demograficko-rozvojových	46,5	40,2	37,3	34,4	I. 33,2 II. 32,0	32,2 30,9
— ekonomicko-pracovných	39,1	43,8	45,7	47,9	I. 51,0 II. 49,9	48,8 48,5
— mimoreprodukčných	14,4	16,0	17,0	17,7	I. 15,8 II. 18,1	19,0 20,6

Vysvetlivky:

- demografické rozvojové aktivity predstavujú počty obyvateľov v predproduktívnom veku, študentov a učňov v produktívnom veku, ako aj pracujúcich v rekvalifikačnom procese, ďalej ženy na materskej dovolenke a v domácnosti v produktívnom veku;
- ekonomicko-pracovné aktivity obyvateľstva vyjadrujú počty pracujúcich v národnom hospodárstve v produktívnom i v poproduktívnom veku;
- mimoreprodukčné aktivity zahŕňajú vývoj obyvateľstva v poproduktívnom veku, ktoré nie je ekonomicky aktívne, ďalej práceneschopné osoby a neplánované zložky.

Prameň: Výsledky vlastnej projekcie na základe demografickej projekcie obyvateľstva v tabuľke 2 a jeho aktivít podľa kompozičných analýz spracovaných v citovanej problémovej štúdii EÚ SAV (Prognostické práce, č. 7).

žimu ľudského potenciálu sa takto zabudovali nerovnovážne reprodukčné tendencie.

Prolongovanie extenzívneho industrializačného modelu reprodukcie obyvateľstva SSR do budúcnosti v extrapoláčnom variante prognózy (II. variant) však ukazuje, že jeho realizácia by ohrozila samotné demografické zdroje pre ďalšie extenzívne rozširovanie pracovného potenciálu. Už v 90. rokoch, a ešte výraznejšie v prvom desaťročí ďalšieho tisícročia, by prudko kleslo tempo rastu obyvateľstva SSR v ekonomicko-pracovných aktivitách (v porovnaní s 80. rokmi až o vyše 11 a 19 bodov). V roku 2010 by vyústilo prakticky do úrovne jednoduchšej reprodukcie pracovného potenciálu disponibilného pre ekonomickú aktivitu v SSR.

Na rozdiel od toho, za predpokladu realizácie intenzifikačného rozvo-

ového variantu (I.), prognostické analýzy potvrdzujú, že jeho pozitívne pôsobenie na zmeny v spoločenskej reprodukcii ľudského potenciálu by sa mohlo podľa ukazovateľov v tabuľke 3 prejavíť v inflexnom historickom zvrate upustenia od doterajšieho industrializačného modelu rozvoja i štruktúr aktivít obyvateľstva SSR. Pozitívne pôsobenie intenzívneho spôsobu perspektívnej reprodukcie ľudského potenciálu by sa prejavilo v obnove trendov rozšírenej reprodukcie celkovej demografickej základne budúceho primeraného rastu obyvateľstva a jeho jednotlivých generačných a vekových kategórií. Navyše, a to je podstatné, nový typ spoločenskej reprodukcie ľudského potenciálu by generoval rovnovážny vývoj životných aktivít obyvateľstva na novej civilizačnej trajektórii kvalít ľudského života. V optimálnych vzájomných závislostiach by sa „prirodzene“ rozvíjali demograficko-rozvojové aktivity ďalšej reprodukcie pracovného potenciálu, ako aj samotné ekonomicko-pracovné aktivity vo vzťahu k všetkým trom interakčným formám spoločenskej reprodukcie ľudského potenciálu.

3. Perspektívny rozvoj kultúrno-vzdelanostného potenciálu obyvateľstva SSR

Z demografických projekcií vývoja obyvateľstva SSR do roku 2010 vyplýva, že v prognózovanom období dôjde k už spomínanej masovej generačnej obmene až 63 % pracovne aktívneho obyvateľstva v produktívnom veku. Do pracovného procesu vstúpi viac ako 2 milióny mladých ľudí s podstatne vyššími požiadavkami na vzdelanie, ako aj inovačnú a profesnú štruktúru zodpovedajúcu nárokom na absorbovanie najnovších poznatkov vedecko-technického a civilizačného pokroku. Takáto dynamická generačná obmena a súčasné omladzovanie aktívneho ľudského potenciálu SSR nielen umožňuje, ale bezprostredne vyzýva založiť budúcu rozvojovú stratégiu na dôslednej intenzifikácii spoločensko-reprodukčného procesu. Organickou súčasťou tejto stratégie je všestranný kultúrno-vzdelanostný a duchovný rozvoj človeka ako jej subjektívneho nositeľa a realizátora.

V porovnaní s doterajším „industrializačným“ modelom vzdelanosti a kvalifikačnej štruktúry pracujúcich, intenzívny typ reprodukcie kladie podstatne vyššie nároky tak na všeobecnú úroveň vzdelania aktívneho obyvateľstva, ako aj na štruktúru, a najmä kvalitu odbornej školskej prípravy mládeže. Mimoriadne požiadavky sa prejavujú už v súčasných adaptačných procesoch, pričom budú čoraz väčšie aj na rekvalifikáciu aktívnych pracovných síl, postgraduálne štúdium a doplnkové formy vzdelávania pracujúcich. Len za týchto podmienok možno vytvárať rozhodujúce ľudské predpoklady pre technickú a štruktúrnu prestavbu ekonomiky a adaptáciu na svetové trendy medzinárodnej delby práce.

Vysoká reálna (nielen školská) úroveň vzdelanosti a odbornej kvalifikovanosti ľudského potenciálu, ako to potvrdzujú vyspelé krajiny, je nezastupiteľným zdrojom rastu inovačnej výkonnosti ekonomiky, zhodnoco-

vania národnej práce a realizácie intenzifikačných rozvojových procesov. Preto sa oplatí „investovať“ do dynamického rozvoja vzdelanostnej úrovne ľudského potenciálu aj s cieľavedomou koncepciou „zálohovania“ pre nastupujúce generácie. Veď mladý človek perspektívne odborne pripravený a s vysokou vzdelanostnou disponibilítou bude v pracovnom procese a v životných aktivitách realizovať svoj duchovný potenciál počas prinajmenej 40 ročného obdobia, zatiaľ čo terajšie prognózy sa u nás spracúvajú iba na 25 ročné obdobie.

Súčasná vzdelanostná úroveň obyvateľstva SSR štruktúrne, stupňom, a najmä kvalitou nezodpovedá novodobým vedecko-technickým a civilizačným požiadavkám. Hoci uplynulý industrializačný vývoj bol sprevádzaný dynamickým rozvojom najmä „masovej“ vdelanosti obyvateľstva i kvalifikačnej štruktúry pracujúcich, táto štruktúra v porovnaní s krajinami, ktoré nastúpili cestu intenzívneho rozvoja, zaostáva.

Podľa posledného sčítania obyvateľstva SSR (1980) staršieho ako 15 rokov iba základné vzdelanie malo až 53,5 % obyvateľov, odborné učňovské 23,3 %, úplné stredoškolské 18 % a vysokoškolské vzdelanie len 5,2 % obyvateľov. V prognózovom období budú však staršie vekové kategórie obyvateľstva s najnižšou úrovňou vzdelania odchádzať z aktívnej činnosti a ich nepriaznivý vplyv na všeobecnú vzdelanostnú úroveň obyvateľstva sa bude eliminovať.

Reálne východisko pre prognózovanie perspektívneho vývoja vzdelanosti poskytujú ukazovatele zo sčítania ľudu z roku 1980 o vzdelanostnej štruktúre obyvateľov vo vekovej kategórii do 39 rokov. V tejto kategórii základné vzdelanie malo menej ako 28 %, odborné učňovské 36 %, stredoškolské 23 % a vysokoškolské vzdelanie malo 11 % obyvateľov. Je potrebné zvážiť i skutočnosť, že za uplynulých 25 rokov aj dynamické prírastky 15-ročnej mládeže umožňovali relatívne rýchly rozvoj vzdelávania. Podiel pracujúcich podľa výsledkov sčítania ľudu so základným vzdelaním sa za toto obdobie znížil o 38 bodov a oproti tomu s odbornou učňovskou kvalifikáciou stúpol o 21 bodov. Zároveň sa o 13 bodov zvýšil podiel pracujúcich s úplným stredoškolským vzdelaním a s vysokoškolským vzdelaním o 4 body. Koncepčne by preto bolo účelné a vzhľadom na perspektívu a dynamiku prírastkov mládeže aj reálne rátať prinajmenej s obdobnými tendenciami zvyšovania vzdelanostnej úrovne aktívneho ľudského potenciálu SSR.

Rezortné koncepcie a dlhodobé výhľady plánovacích orgánov na rozdiel od toho uvažujú s ďalšou masovo preferovanou reprodukciou najmä úzkej odbornej vzdelanosti kvalifikovaných robotníkov (predovšetkým formou učňovskej 4-ročnej prípravy s maturitou) pri spomaľovaní trendov stredoškolskej a vysokoškolskej vzdelanosti. Týmito koncepcijnými návrhmi sa síce sleduje cieľ, aby v prognózovanom horizonte až vyše 94 % mládeže získalo prinajmenšom stredné odborné vzdelanie. Podiel kvalifikovaných robotníkov s odborným učňovským vzdelaním aj s maturitou na cel-

kovom počte pracujúcich v národnom hospodárstve SSR by sa tým mal v porovnaní s rokom 1980 do roku 2000 zvýšiť z 32 % na 43 %, a zároveň by mal podiel pracovníkov so základným vzdelaním poklesnúť z 35 % na 24 % a podiel pracovníkov len s výučbou bez maturity o 6 %. Podiel pracovníkov so stredoškolským vzdelaním by sa mal zvýšiť z 18,3 % len na 23,3 % a s vysokoškolským vzdelaním zo 7,3 % na 9,7 %. Týmto „plánovito-bilančným“ manévrom sa prakticky celý 11 % úbytok podielu pracovníkov so základným vzdelaním posúva do prírastku odborne vyučených robotníkov.

Uvedené rezortné a plánovacie výhľadové koncepcie odzrkadľujú súčasné požiadavky pretrvávajúceho extenzívneho rozvoja ekonomiky, ktorému sa prispôsobila aj školská vzdelávacia sústava. Aj v posledných rokoch 1985-1987 z úhrnu prirodzených prírastkov 14-ročného dorastu bolo „delimitovaných“ do odborných a stredných učňovských škôl 58,5 — 58,8 % mládeže. To však zodpovedá potrebám industriálnej kvalifikovanosti práce pre technicky súčasne najrozšírenejší stupeň čiastkovej a komplexnej mechanizácie práce, s vysokým až 46 % podielom manuálnych robotníkov vo výrobe a s celkovým 52,3 % podielom manuálnych robotníkov pracujúcich v socialistickom sektore národného hospodárstva SSR. Výrazom toho je aj skutočnosť, že od roku 1982 poklesol počet absolventov vysokých škôl z 12 tis. na 10 tis., stredných odborných škôl z vyše 19 tis. v roku 1983 na 17 tis. v roku 1987 a gymnázií z 5,5 tis. na 4,6 tis. absolventov. Počet absolventov stredných odborných učilíšť sa zatiaľ udržuje na priemere 41-42 tis. ročne.

Systém rozmiestňovania už 14-ročnej mládeže do odbornej prípravy, ako aj nová školská vzdelávacia sústava v 80. rokoch takto „účelovo“ reagovali na spomaľovanie prirodzených prírastkov mládeže, ktoré vyvolávalo pri pokračujúcich extenzívnych potrebách pracovných síl značné „zdrojovo-bilančné“ tlaky najmä na zamestnanosť v robotníckych profesiách. Naproti tomu určitú „presýtenosť“ prejavovala prax vo vysokoškolských a postupne i v stredoškolských kádriach. Skracovaním všeobecnej i odbornej školskej prípravy mládeže a preferovaním učňovského odborného vzdelávania sa zrýchlila „produkcia“ úzko špecializovaných absolventov, ale na úkor kvality a úrovne všeobecného vzdelania.

Extrapolácia týchto trendov vzdelávania a odbornej prípravy mládeže do budúcnosti by znamenala prehlbovanie zaostávania a protirečila by procesom technickej a štruktúrnej prestavby československej ekonomiky. Nevyhnutnou sa preto stala prestavba výchovno-vzdelávacej sústavy i samotného systému rozmiestňovania dorastu do odbornej prípravy. V koncepcie účelnom časovom, obsahovom i funkčnom prestihu tejto sústavy je potrebné reflektovať odhady budúcich potrieb vysokokvalifikovaných ľudí. Navyše, rozvoj všeobecnej úrovne a permanentnej vzdelanosti obyvateľstva je trvalým atribútom kultúrneho, duchovného a civilizačného po-

kroku národov, ktorý sa spätne odzrkadľuje aj v ich sociálno-ekonomickom rozvoji.

Do našich prognostických analýz perspektívneho rozvoja vzdelanosti ľudského potenciálu SSR sme preto zakomponovali všetky uvedené demografické, vedecko-technické, ekonomické, sociálne i kultúrne rozvojové predpoklady a závislosti. Výsledkom náročných a zložitých generačných a interpolačných analýz reprodukcie dlhodobého vývoja vzdelanostno-kvalifikačného potenciálu obyvateľstva SSR do roku 2010 boli variantné štruktúrne vývojové trendy vzdelanosti charakterizované v tabuľke 4.

Tabuľka 4

Prognóza variantnej reprodukcie vzdelanostno-kvalifikačnej štruktúry pracovného potenciálu SSR do roku 2010 [podiel v % z úhrnného počtu pracujúcich v produktívnom veku]

Stupeň vzdelania	Skutočnosť		Prognóza	
	1970	1983	2000	2010
základné	46,1	31,0	I. 19,0 II. 24,0	8,0 14,0
odborné	31,7	37,6	I. 38,0 II. 43,0	36,0 44,0
stredné	17,4	22,7	I. 29,0 II. 23,3	36,0 30,0
vysokoškolské	4,8	8,7	I. 14,0 II. 9,7	20,0 12,0

Prameň: Skutočnosť podľa: Statistická ročenka ČSSR 1985. Prognóza podľa vlastnej kompozično-generatívnej a medzinárodnej komparačnej analýzy, ktorej komplexnejšie podklady sú rozpracované vo výskumnej správe Prognostické analýzy reprodukcie pracovných zdrojov SSR a ich rozdelenie. [Interné materiály.] Bratislava, EÚ SAV, 1988.

Koncepcia intenzifikačného rozvojového variantu (I.) rozšírenej reprodukcie vzdelanostno-kvalifikačného pracovného potenciálu SSR sa zakladá na predpokladoch zrýchľovania procesov technického a štruktúrneho prezbrojenia československej ekonomiky a reálnej prestavby mechanizmu jej fungovania v prognózovanom období. Zodpovedá aj medzinárodným perspektívnym trendom vzdelanosti a kvalifikačnej štruktúry. Zahŕňa nielen prestavbu školského systému vzdelávania, ale aj procesy rekvalifikácie, nadstavbové a postgraduálne formy zvyšovania kvalifikácie, ako aj celoživotné permanentné vzdelávanie pracujúcich. Vyjadruje predovšetkým podstatné obsahové a štruktúrne zmeny v adaptačnej kvalite jednotlivých stupňov vzdelania, vo vnútornej flexibilitě špecializácií a profesií a neustále zvyšovanie všestrannej odbornosti všetkých kategórií pracovníkov. V samotných robotníckych vysokokvalifikovaných profesiách

intenzifikačný variant predpokladá zblížovanie a prelínanie výkonných, inžiniersko-technických i riadiacich aktivít nového výrobného spôsobu a organizácie práce. Reflektuje tak na perspektívne rozvojové procesy podstatného zvyšovania zložitosti spoločenskej práce vo všetkých odvetviach a sférach národného hospodárstva.

Na rozdiel od toho extrapoláčny variant prinajmenej do roku 2000 konzervuje extenzívne prolongačné tendencie vzdelanosti industriálneho rozvojového typu. Preferenčne reprodukuje „čiastkového“ robotníka úzko špecializovaných profesií. Aj v porovnaní s uplynulým rovnakým obdobím by znamenal stagnáciu v ďalšom vývoji vzdelanostnej úrovne obyvateľstva SSR. Masovo by sa rozvinula vzdelanosť národa na úrovni stredných odborných učilíšť v protirečení s nevyhnutnou intenzifikáciou spoločenského reprodukčného procesu, založeného na maximálnej absorpcii najnovších vedecko-technických poznatkov, predovšetkým prostredníctvom kultivácie a tvorivej inovácie aktivít samotných ľudí.

Intenzifikačné kvalitatívne premeny v perspektívnom vývoji vzdelanostného potenciálu práceschopného obyvateľstva SSR utvárajú takto nezasťupiteľné, vzájomne podmienené rozvojové procesy intelektualizácie výroby, služieb a celej spoločenskej nadstavby. V súlade s progresívnym rozvojom materiálno-technickej základne v prognózovanom období môžu pozitívne pôsobiť na podstatné zvyšovanie produktívnej sily spoločenskej práce a účinnosť ľudského potenciálu. V racionálnom využívaní a efektívnom zhodnocovaní vzdelanostno-duchovného potenciálu vlastného obyvateľstva spočíva preto budúca realita osobnostného rozvoja človeka identifikovaného s novým typom spoločenskej reprodukcie.

Základné podmienky a ciele rozvoja hutnícko-strojárskeho komplexu v ekonomike SSR

TVRDOŇ, Jozef

1. *Východiskové úvahy*

Prevaha odvetového, výrobnotechnologického a organizačného pohľadu na obsah i priebeh reprodukčného procesu podstatne ovplyvnila spôsob realizácie industrializácie SSR, ako aj zameranie deľby práce medzi makrooblasťami ČSSR. Snaha zabezpečiť urýchlený rozvoj ekonomiky SSR v celoštátnom rámci vychádzala z globálnych medziodvetvových nadväzností pri uplatnení princípu bilančnej technologicko-zdrojovej doplnkovosti. Rozhodovanie o tom, aké aktivity sa budú umiestňovať do tejto makrooblasti, sa riešilo z pozície celoštátnych bilančných súvislostí, uplatňovaných po jednotlivých odvetvových líniách, ktorých dopad do priestoru sa vopred neposúdil a neskoordinoval.

Uvedené podmienky, vytvárané predovšetkým sústavou riadenia, vplývali na vnútornú vyváženosť štruktúry ekonomiky SSR a tým i na formovanie a fungovanie výrobných komplexov.

V dôsledku dominujúceho odvetvového prístupu k rozmiestňovaniu výrobných činností sa proces industrializácie ekonomiky SSR v čoraz menšej miere zabezpečoval v závislosti od vnútorných podmienok rozvoja (predovšetkým od domácej surovinovej základne). V dôsledku zvyšovania materiálovej a energetickej náročnosti (v dôsledku preferencie rozvoja „ťažkých“ odvetví) rozvoj ekonomiky SSR čoraz viac závisel od dovozu surovín a materiálov.

Podmienky vytvárané v dôsledku prístupu, v ktorom regionálne pohľady nemali rovnocenné postavenie s odvetvovými pohľadmi, vplývali i na stupeň diverzifikácie súboru ekonomických činností v ekonomike SSR. Vytvoril sa výrobný profil, v ktorom prevažovala vysoká energetická, surovinová a fondová náročnosť, nižšia potreba kvalifikovanej práce s pôsobením najmä v začiatočných fázach transformačného procesu. Ide hlavne

o výrobné odbory hutníctva železných a neželezných kovov, ťažkého a mechanického strojárstva, základnej chémie, priemyslu stavebných látok a celulózo-papierenského priemyslu.

Výsledkom tohto prístupu, ktorý nerešpektoval kritériá národohospodárskej efektívnosti formovania regionálnych štruktúr a racionálnej medzioblastnej deľby práce, je nízka funkčná previazanosť ekonomických aktivít, ktoré by mali objektívne formovať výrobný komplex, ako aj väzba výrobných a nevýrobných aktivít v danom priestore.

Vytváranie medziodvetvových komplexov sa stáva objektívnou formou štruktúry národného hospodárstva, ktorá je čoraz viac aktuálna, v závislosti od toho, ako sa v rámci rozvoja výrobných síl prehlbuje spoločenská deľba práce. Vznikla potreba vytvoriť mechanizmus, ktorý bude schopný potlačiť odvetový princíp riadenia tak, aby sa rešpektovala logika medzioborových a medziodvetvových väzieb v rámci spoločenskej deľby práce pri zohľadňovaní kritérií národohospodárskej efektívnosti.

Zmeny vplývajúce na podmienky formovania a efektívneho pôsobenia výrobných komplexov nie je možné realizovať v rámci direktívnej sústavy riadenia. Prestavba hospodárskeho mechanizmu a organizačných štruktúr musí preto vychádzať z prioritnej funkcie chozrasčotnej výrobnej jednotky, podniku. Komplexy, ako integrovaní výrobcovia predmetovošpecializovanej výroby, musia pôsobiť v takých ekonomických podmienkach, aby mali záujem na vytváraní optimálnej vnútornej štruktúry. Musia mať možnosť voľne (na základe ekonomickej racionality) kombinovať, uvoľňovať existujúce, vyhľadávať a nadväzovať nové väzby medzi špecializovanými výrobcami. Určujúcim kritériom formovania komplexov musí byť úspora spoločenskej práce.

Uvedené podmienky, vytvárané sústavou riadenia, sa špecificky odzrkadlili v konkrétnych podmienkach rozvoja jednotlivých národohospodárskych komplexov v ekonomike SSR. Objektom nášho skúmania je hutnícko-strojársky komplex v ekonomike SSR a cieľom je poukázať na základné vnútorné a vonkajšie národohospodárske súvislosti rozvoja tohto komplexu, ktorý by mal zohrať významnú úlohu pri prechode na nový charakter reprodukčného procesu.

2. Základné podmienky formovania hutnícko-strojárskeho komplexu v ekonomike SSR

Súčasnú základnú makroštruktúrne proporcie ekonomiky SSR sú odrazom dlhodobého vývojového procesu. Sformovali sa už socialistickou industrializáciou s cieľom reštrukturalizovať ekonomiku z tradičného spotrebno-potravinárskeho zamerania na hutnícko-strojársky komplex, predovšetkým na ťažké strojárstvo. Toto zameranie vzhľadom na vývoj vonkajších ekonomických vzťahov umožnilo rýchlo mobilizovať zdroje rozvo-

ja a vzhľadom na dostatok lacných surovín a nenáročných odbytových podmienok bolo do určitého obdobia i ekonomicky výhodné.

So zmenou vnútorných a vonkajších podmienok začali prevládať inerčné programy nad inovačnými programami. V štruktúre ekonomiky ČSSR, a osobitne SSR sa nepodarilo prekonať špecializačný profil v podmienkach lacných zdrojov a rozsiahlych odbytových možností, najmä strojárstva, na socialistické trhy.

Štruktúrna politika v 80. rokoch sa uskutočňuje pri značnom znížení celkového tempa ekonomického rastu, zvlášť v priemysle.¹ Spomalenie tempa rastu sa diferencovane prejavilo vo všetkých priemyselných odvetviach, predovšetkým v hutníctve. Vyššie ako priemerné tempo rozvoja za celý priemysel sa dosiahlo v strojárstve a v elektrotechnickom priemysle.

Aj napriek protichodnému vývoju základných agregácií komplexu možno konštatovať, že jeho podiel na priemyselnej výrobe SSR (meranej hrubou výrobou) sa zvýšil z 35,9 % v roku 1970 na 42,3 % v roku 1985. Podobne rástol v uvedenom období jeho podiel na pracovníkoch zo 42,7 % na 45,2 % a podiel na investíciách z 29 % na 36 %.

Podiel československého hutnícko-strojárskeho komplexu na tvorbe zdrojov národného hospodárstva je pomerne stabilný. Prítom podiel komplexu SSR na tvorbe zdrojov ČSSR poklesol (podľa údajov bilancie medziodborových vzťahov za obdobie 1973-1982) z 31,4 % na 25,4 % pri miernom poklese podielu domácej výroby (z 28,9 % na 24,8 %), avšak pri prudkom poklese dovozu (zo 49,1 % na 29 %).

Podmienky prístupu k surovinám na zahraničných trhoch, rast ich cien a úsilie znižovať zadlženosť československej ekonomiky vplývali na obmedzovanie dovozov direktívno-administratívnym spôsobom. V nadväznosti na tieto opatrenia sa budujú výrobné kapacity zamerané na nahradzovanie potrebných zdrojov z dovozu domácimi dodávkami. Tieto opatrenia v zásadnej miere kvalitatívne vplývali na konzervovanie neefektívnej výrobnnej štruktúry komplexu a mali nepriaznivý vplyv na technickú prestavbu výrobnnej základne ekonomiky SSR i ČSSR, čo je jednou z rozhodujúcich úloh, ktoré má komplex plniť v národnom hospodárstve.

V štruktúre strojárskeho komplexu podiel elektrotechnického priemyslu mierne rastie v porovnaní s ukazovateľmi za celú ČSSR (tvorba zdrojov z 24,2 % na 26,7 %, domáca výroba z 23,9 % na 26,4 % a dovoz z 26,2 % na 28,7 %). Z uvedeného vyplýva, že štruktúra samotného komplexu je málo progresívna a nesleduje základné vývojové tendencie vo svete.²

V procese rozdelenia zdrojov zameriame pozornosť na ich realizáciu

¹ Hrubá výroba priemyslu SSR v 5. päťročnici rástla priemerne ročne o 8,7 %, v 6. päťročnici dosiahla priemerné ročné tempo rastu 5,7 % a v 7. päťročnici 3,4 %.

² Na porovnanie uvádzame, že vo vyspelých štátoch Európy je predstih rastu ekonomiky voči strojárstvu 2-násobný a voči priemyslu 3—4-násobný.

vo finálnej spotrebe. V hutníctve je rozhodujúca časť produkcie zameraná na vývoz, ktorý v hutníctve železných kovov dosahuje až 90 % podiel z finálnej spotreby; v hutníctve neželezných kovov je tento podiel pomerne nízky, pohybuje sa od 7,7 % do 12,5 %. Pre hutníctvo SSR je charakteristické, že rozhodujúca časť surovín sa dováža (v hutníctve neželezných kovov sa dováža 100 % základných surovín a v hutníctve železa je to približne 95 %, pričom dovážané suroviny obsahujú nižší podiel úžitkovej zložky) a výroba má prevažne charakter prvovýroby, čiže chýbajú kapacity zamerané na vyšší stupeň zhodnotenia vyrobených materiálov. Pritom efektívnosť vývozu je nízka, napríklad rozdielový ukazovateľ pri vývoze valcovaného materiálu v roku 1985 dosiahol hodnotu indexu 79,4 a oceľových rúr 58,5. Pri vývoze do kapitalistických štátov dosiahol tento ukazovateľ hodnotu 85,0.

Strojárstvo SSR sa do vonkajších ekonomických vzťahov zapája jednak priamo, jednak prostredníctvom ekonomiky ČSR v rámci medzirepublikovej delby práce. Z celkových dodávok strojárstva SSR je určených pre vlastný systém približne 30 % a pre ČSR asi 50 %, naopak, v ČSR je pre vlastný systém určených 56 % a pre presuny do SSR zhruba 16 %. Vysoká otvorenosť ekonomiky SSR voči ČSR v oblasti strojárstva znamená i vysokú mieru sprostredkovanosti zahraničnoobchodných vzťahov SSR ekonomikou ČSR.

O vyššej otvorenosti ekonomiky ČSR voči zahraničiu svedčí to, že podiel jej vývozu na výrobe tovaru v roku 1985 bol 32,2 %, zatiaľ čo v strojárstve SSR to bolo iba 22 %. Podiel vývozu strojárstva SSR na celkovom vývoze priemyslu v roku 1985 dosiahol 39 %, strojárstva ČSR takmer 50 %, pričom strojárstvo SSR je zamerané prevažne na socialistické štáty, kde smeruje 81,8 % vývozu.

Vo vývoze strojárstva SSR sú vo veľkej miere zastúpené odbory, kde sa dosahuje podpriemerná efektívnosť. Potvrďuje to dosahovaná úroveň rozdielového ukazovateľa, ktorého hodnota indexu za obdobie 1980-1985 pri vývoze do socialistických štátov vzrástla z 0,86 na 1,23 a pri vývoze do kapitalistických štátov poklesla z 1,01 na 0,93.

Zložitosť posunu v oblasti medzinárodnej delby práce na úroveň zodpovedajúcu potrebám v zásadnej miere ovplyvňuje štruktúra vývozu a dovozu strojárskych výrobkov medzi členskými štátmi RVHP, a predovšetkým medzi ČSSR a ZSSR. Pri realizácii obchodnej výmeny strojárskych výrobkov sa vyváženosť medzi ČSSR a ostatnými štátmi RVHP dosiahla.³ Vzťahy k ZSSR charakterizuje nadpriemerný podiel nášho vývozu strojov a zariadení do ZSSR (66,4 %) a podpriemerný podiel dovozu strojov a zariadení zo ZSSR na celkovom dovoze ČSSR (19,7 %).

³ Podiel vývozu strojárskych výrobkov na celkovom vývoze do ostatných štátov RVHP (bez ZSSR) predstavoval v roku 1983 60,1 % a podiel dovozu tejto skupiny výrobkov na celkovom dovoze do ČSSR bol 57 % [6].

Šírka v súčasnosti špecializovaného sortimentu zabezpečovaného československým strojárstvom v rámci RVHP je rozsiahla (v roku 1984 to bolo 26 %), čo neumožňuje, aby československá vedecko-technická základňa svojím rozsahom a koncentráciou kapacít zabezpečovala aspoň priemernú svetovú úroveň.

Naznačené problémy a charakter zapojenia strojárstva SSR do vonkajších ekonomických vzťahov bude potrebné riešiť. Predovšetkým treba zmeniť charakter medzinárodnej deľby práce z medziodvetvovej na vnútroodvetvovú. To si však vyžiada, aby predovšetkým ZSSR (i ostatné členské štáty RVHP) zásadne rozšíril vývoz progresívnej výrobnéj techniky pre krytie potrieb ekonomiky ČSSR.

V jednotlivých etapách minulého vývoja prispôbovalo strojárstvo SSR štruktúru výroby tendenciám, ktoré smerovali k poklesu dodávok pre hutnícko-strojárske komplex, dopravu a spracovateľský priemysel. Naopak, výrazne vzrástli dodávky pre poľnohospodárstvo a lesníctvo, zvýšil sa podiel doávkov pre stavebníctvo.

Špecifické odchýlky štruktúry strojárskej výroby SSR v porovnaní so štruktúrou strojárstva ČSSR sú v týchto oblastiach:

— v nadpriemernom podieli výrobkov kompletačného charakteru (50 % potrieb ekonomiky ČSSR zabezpečuje strojárstvo SSR), strojárskych výrobkov pre nevýrobnú spotrebu (s nízkou technickou úrovňou), ťažkého a mechanického strojárstva (vyznačujúceho sa v súčasnosti nízkym tempom rozvoja vo vonkajších ekonomických vzťahoch), strojov a zariadení pre obsluhu extenzívnych procesov (stroje pre ťažbu, dopravu a spracovanie surovín a materiálov);

— v podpriemernom podieli strojov a zariadení umožňujúcich intenzifikáciu a intelektualizáciu výrobných procesov a služieb (NC, CNC technika, pružné výrobné systémy, informačné technológie), výrobkov predstavujúcich moderné smery elektroniky a elektrotechniky (ktoré sú schopné výrazne dynamizovať výrobu, a najmä jej technickú úroveň), výrob zabezpečujúcich komplexné investičné celky.

Strojársku výrobu možno charakterizovať zložitou rôzneho stupňa, ktorá si objektívne vyžaduje značné kooperačné väzby. Ich kvalita vo významnej miere závisí i od veľkosti podnikov, ktoré tieto väzby zabezpečujú. Možno konštatovať, že priemerná veľkosť strojárskych podnikov v našej ekonomike patrí k najväčším i vo svetovom meradle.⁴ Tento stav vy-

⁴ V strojárstve SSR bolo v roku 1985 vo veľkostnej skupine do 500 pracovníkov 20 % podnikov, pritom, keď sme analyzovali vývoj za obdobie 1970—1985, možno pozorovať tendenciu úbytku počtu podnikov v nižších veľkostných skupinách a zvyšovanie ich počtu vo vyšších veľkostných skupinách. Na porovnanie napr. v ZSSR má podnik v priemysle v priemere 750 pracovníkov; v NDR — 320; v Poľsku — 900; v USA — 52 pracovníkov (pričom 57 % podnikov má menej ako 500 pracovníkov), v NSR — 44; v Japonsku 20 pracovníkov (pričom 99,4 % priemyselných podnikov má do 300 pracovníkov).

plýva z potreby zabezpečenia značne heterogénnej výroby v jednej organizačnej jednotke v podmienkach neuspokojivo fungujúcich dodávateľsko-odberateľských vzťahov.

Potreba existencie malých podnikov v špecifických podmienkach strojárstva vyplýva najmä z toho, že vykazujú určité relatívne ekonomické výhody, ako aj väčšiu pružnosť a adaptabilitu k diferencovaným potrebám odberateľov. Pre veľké podniky je ekonomicky nevýhodné vyrábať pre vlastnú potrebu všetky prípravky, nástroje, dielce, súčiastky i polotovary s menšou obmeniteľnosťou a vyššou prácnosťou. Je výhodnejšie objednať si ich v špecializovaných malých podnikoch. Pritom vzťahy medzi podnikmi rôznej veľkosti by mali mať hlbší charakter, než sú obvyklé dodávateľsko-odberateľské vzťahy, v rámci ktorých finálny výrobca rôznymi formami podporuje kooperujúci podnik (technická pomoc, úvery a pod.).

V tejto súvislosti treba uviesť, že sama diverzifikácia štruktúry podnikov rôznej veľkosti nezaručí väčšiu pružnosť, ani väčšiu efektívnosť, pokiaľ tieto podniky budú riadené rovnakým spôsobom a rovnakými nástrojmi ako v minulosti.

V súvislosti so sústavou riadenia poukážeme na jednu oblasť, ktorú pokladáme za dôležitú pri prechode na intenzívny typ rozvoja národného hospodárstva a v ktorej dôležité miesto patrí strojárstvu. Vychádzame pritom z úlohy strojárstva a zo samej podstaty procesu intenzifikácie, kde presadzovanie technického rozvoja a široké zavádzanie inovácií do výroby nemôže byť jednorazovým aktom, ale musí ísť o permanentné vytváranie podmienok pre inovačnú klímu. Zatiaľ sa neuskutočnil zlom v aktívnom využívaní výsledkov technického rozvoja v praxi, nevytvorila sa uspokojivá inovačná klíma, výrobné jednotky sa správajú naďalej neúmerne konzervatívne vo vzťahu k potrebám intenzívneho rozvoja ekonomiky. Spoločným jadrom je požiadavka, aby sústava riadenia vytvorila podmienky na presadzovanie proinovačných tendencií v národnom hospodárstve.

Výsledkom uvedených vnútorných i vonkajších pomienok je nízka technicko-ekonomická úroveň výrobkov a strojárkej výroby v SSR. Rozhodujúci podiel výroby dosahuje priemernú úroveň a je prevažne druhej akosti. Existuje vysoký podiel výrobkov, kde nedržíme krok so svetovou úrovňou. Súvisí to so šírkou vyrábaného sortimentu a s vecnými i systémovými podmienkami výroby, v rámci ktorých tempo nahradenia zastaraných výrobkov je pomalé, inovačný cyklus u nás je až o polovicu dlhší ako vo vyspelých štátoch sveta.

Zo stručne naznačených podmienok vývoja hutnícko-strojárskeho komplexu v ekonomike SSR vyplýva, že základnou odlišnosťou od tendencií vo svete je skutočnosť, že rozvoj komplexu, ako aj krytie potrieb používateľských odvetví nie sú založené na využití efektov z medzinárodnej delby práce. Prevláda snaha riešiť problémy spojené s intenzifikáciou na základe vlastných skúseností a možností. Dôsledkom je účinne nezvládnutá a široká skladba výrobného programu, čo neumožňuje racionálne

koncentrovať sily a prostriedky na vybrané smery rozvoja a tým získať komparatívne výhody vyplývajúce z vyhranenej špecializácie. Štruktúrnou anomáliou v tomto komplexe je nízky podiel hutníckej druhovýroby, preťaženie odbormi mechanického strojárstva, predovšetkým výrobou výrobných prostriedkov pre výrobné odvetvia a poľnohospodárstvo. Naopak, štruktúrny deficit je viditeľný v zastúpení elektrotechnického priemyslu, predovšetkým elektroniky. Strojárstvo v ekonomike SSR sa v zásade nerozvíjalo na princípe uzlovej špecifikácie, či už v rámci makrooblasti, vo vzťahu k druhej makrooblasti, alebo k vonkajším ekonomickým vzťahom. V dôsledku toho výroba dosahuje nízku sériovosť a podpriemernú technickú úroveň pri vysokých nákladoch v porovnaní so svetovou konkurenciou.

3. Základné vývojové tendencie

Pri formovaní budúcej stratégie rozvoja hutnícko-strojárskeho komplexu nie je rozhodujúce stanoviť budúce objemy a štruktúru výroby komplexu, ale v podmienkach nového mechanizmu a hospodárskej politiky bude potrebné dosiahnuť také vlastnosti, ktoré by si jednotlivé podniky, ako aj komplex ako celok mali nevyhnutne osvojiť, a to vysokú inovačnú aktivitu, schopnosť adaptácie na zmenené vnútorné i vonkajšie podmienky, ochotu zdravo riskovať, schopnosť saturovať trh výrobkami a službami na vysokej kvalitatívnej i ekonomickej úrovni a pod.

Úvahy o formovaní budúcej stratégie komplexu je potrebné odvíjať od podchytenia transformačnej vertikály predstavovanej spracovaním kovov na finálne výrobky. Strojárstvo ako rozhodujúci spotrebiteľ kovov v národnom hospodárstve⁵ musí prispieť k ich efektívnej transformácii do strojov, zariadení a spotrebných predmetov.

Historicky sformované väzby hutníctva a ostatných odvetví (predovšetkým strojárstva a stavebníctva) vplývali na rozvojovú stratégiu hutníctva. Vysoká náročnosť reprodukčného procesu na kovy spojená s potrebou doplnkového vývozu hutníckych materiálov vytvorili predpoklady pre konjunktúru hutníctva, avšak na druhej strane spôsobili neschopnosť hutníctva reprodukovať svoju výrobnotechnickú základňu na kvalitatívne vyššej úrovni. Tendencie poklesu dopytu a cien klasickej hutníckej produkcie na svetových trhoch pri rastúcej konkurenčnej schopnosti rozvojových krajín za daného stavu československého hutníctva viedli k zhoršovaniu výmenných relácií vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Na štruktúru dopytu a ponuky hutníckych materiálov v nemalej miere vplývala deformovaná cenová politika a ďalšie systémové ohraničenia.

⁵ V roku 1985 z celkovej spotreby kovov 9,04 mil ton strojárstvo a elektronika spotrebovali 65 %.

V uvedených súvislostiach možno akceptovať požiadavku zníženia výroby železa a ocele, pretože zafaženie (energetické, materiálové, devízové, ekologické) našej ekonomiky nie je „vyvážené“ výslednými efektmi v kovopracujúcich odvetviach, ani pri exporte hutníckej produkcie.

Základným problémom z hľadiska celkovej efektívnosti ekonomiky SSR je otázka efektívneho rozvoja hutníctva neželezných kovov. Stojíme pred dilemou, či pre krytie potrieb národného hospodárstva neželeznými kovmi je vhodné naďalej udržiavať nerentabilnú domácu ťažbu a výrobu, alebo kryť potreby dovozom, ktorý sa pokúšame minimalizovať len na základe toho, že na nákup potrebujeme devízové prostriedky.

Domnievame sa, že uvedený problém môžeme riešiť len v širších súvislostiach, keď posudzujeme, aký efekt (reálny prínos) dosiahneme vyrobenými a aký dovezenými neželeznými kovmi. Devízovo náročná je taká dovážaná produkcia, ktorej spotreba (použitie) nevytvára prostriedky na pokrytie devízových nákladov dovozu a neumožní efektívne použitie v domácej ekonomike. Sú časté prípady, že z alternatív sa vyberie tá, keď za surovinu platíme menej, predovšetkým v dôsledku nižšej kvality. To sa však ďalej premietne do kvality hotovej produkcie, kde sa úspora na nákladoch mení na stratu, ktorej veľkosť môže prevýšiť vyššie dovozné ceny pri použití suroviny vyššej kvality. Podobne sa pokladá za efektívnu úspora devízových prostriedkov udržiavaním nerentabilnej domácej ťažby surovín neželezných kovov. Na prvý pohľad ide o úsporu devízových prostriedkov, ale v skutočnosti ide o značne „nákladnú“ realizáciu úspor, ktorá nielenže nerieši problém pasívneho salda v súčasnosti, ale nevytvára ani cestu pre jeho aktivizáciu v budúcom období.

Medzi významné riziká súčasného i budúceho rozvoja hutníctva, ktoré vplývajú na jeho národohospodársku efektívnosť, patria ekologické dôsledky. Vzhľadom na vysokú energetickú, surovinovú a materiálovú náročnosť a nižšiu úroveň vedecko-technického rozvoja spredmetného vo výrobných technológiách sa tieto výroby vyznačujú značným objemom odpadov, často umocnených ich toxicitou, čo narúša životné prostredie.

Riešenie naznačených problémov v hutníctve vyžaduje rešpektovať úzku väzbu a podmienenosť technických, ekonomických a ekologických aspektov, ďalej investičnej politiky a vonkajších ekonomických vzťahov. Obrat vo vývoji efektívnosti tohto odvetvia nemožno získať „úsporami“, ktoré sa dosiahnu direktívnym určovaním limitov spotreby kovov, obmedzovaním dovozov kvalitných vstupov do výrobného procesu a odkladaním modernizačných akcií na ďalšie obdobie.

Národohospodárska stratégia rozvoja hutníctva predpokladá zmeny v technologickej štruktúre výroby pri postupnom znižovaní jej rozmerov. Táto stratégia by sa mala rozdielnym spôsobom realizovať v ekonomike SSR, predovšetkým z toho dôvodu, že v tejto makrooblasti existuje mladšia, modernejšia technická základňa, postupne vybavená pokrokovými technológiami. To znamená, že základná stratégia v hutníctve železných kovov

by sa mala zamerať na proces zhodnocovania surovín, zvyšovania stupňa spracovania materiálov a na zmeny v štruktúre výroby v prospech vysokokvalitných materiálov.

Vzhľadom na to, že hutníctvo je v prevažnej miere dovozcom surovín (spravidla nižšej kvality ako u vyspelých svetových výrobcov), bude potrebné túto koncepciu prehodnotiť. Opatrenia by sa mali zamerať na dovoz koncentrátov železných i neželezných rúd zo socialistických i rozvojových štátov s ich nadväzným spracovaním v rozšírených kapacitách hutníckej druhovýroby. Uvedenú stratégiu bude potrebné podporiť širším využívaním spoločného investičného podnikania v týchto krajinách pri ťažbe a spracovaní železných i neželezných rúd.

Realizácia uvedenej stratégie je prioritná predovšetkým v hutníctve neželezných kovov, kde ekonomika SSR disponuje významnými kapacitami. Neefektívnosť tejto výroby v súčasnosti, ako aj predpoklad, že ekonomické výsledky sa nezmenia ani v podmienkach nového hospodárskeho mechanizmu (skôr naopak), vedú k záveru o útlme hutníckej prvovýroby v ekonomike SSR. Národohospodárske krytie potrieb neželezných kovov by sa malo zabezpečiť dovozom koncentrátov neželezných rúd s ich spracovaním v prevádzkach hutníckej druhovýroby, ktoré by sa mali rozširovať na úkor kapacít hutníckej prvovýroby neželezných kovov.

V úzkej väzbe na rozvoj hutníctva sa musí uskutočniť prestavba strojárstva SSR. Pritom je zrejme, že ju nemožno realizovať v plnej šírke súčasného výrobného zamerania strojárstva SSR. Preto základom budúcej stratégie strojárstva SSR musí byť selekcia výrobných programov.

Základný strategický manéver, ku ktorému musí strojárstvo účinne prispieť, je technická prestavba národného hospodárstva. Je zrejme, že sa ďalej nemôže uskutočňovať za podmienok, keď zdroje pre prestavbu budú iba reziduálnou časťou, predstavujúcou rozdiel medzi limitovanou domácou výrobou a silne preferovaným exportom, pri minimálnom dovoze progresívnej techniky a technológie.

Prechod na kvalitatívne vyšší typ techniky si vyžiada podstatne skvalitniť úroveň činnosti predvýrobných a povýrobných etáp (VVZ, technická príprava výroby, služby v povýrobných etapách).

Nový režim alokácie zdrojov je predpokladom budúcej štruktúrnej a technickej politiky. Výsledkom by mali byť zmeny v štruktúre výrobných odborov strojárstva smerom k výrobám, ktoré majú technický a ekonomický multiaplikatívny charakter. Bez tohto závažného posunu v štruktúre strojárstva k výrobám a k technológiám, ktoré sú schopné „nasycovať sa“ VTP, a zároveň rozširovať tieto vlastnosti do ďalších podštruktúr národného hospodárstva, by sa zrejme proces intenzifikácie národného hospodárstva značne spomalil.

Jedným z vážnych problémov ekonomiky SSR je zabezpečiť efektívne vnútrooblastné väzby medzi jednotlivými výrobami. Rozvoj strojárstva je podmienený existenciou širokého spektra vnútroodvetvových i medziod-

vetvových väzieb. V ekonomike SSR môže byť toto odvetvie integrujúcim činiteľom. Pritom rozhodujúcou otázkou je výber programu, ktorý by bol osou budúcej integrácie.

Z analýzy vývoja strojárstva vo vyspelých krajinách vyplýva, že významné integračné vlastnosti má automobilový priemysel, vzhľadom na to, že finálny výrobok má väzby prakticky so všetkými odvetviami priemyslu a rozvoj automobilizmu vplýva aj na spôsob života obyvateľstva. Jeho integračné pôsobenie a vplyv na rast dopytových funkcií v dôsledku rastu príjmov vyplýva z toho, že výroby spojené s automobilovým priemyslom vo veľkej miere využívajú pokrokové technológie. Okrem toho, rozvojom automobilového priemyslu možno riešiť významné nerovnováhy v národnom hospodárstve — od vnútorného trhu, cez vonkajšie ekonomické vzťahy, až po zamestnanosť. Uvedená úvaha vyplýva i z toho, že v súčasnosti nie je koncepčne riešený rozvoj automobilového priemyslu v nadväznosti na budované kapacity BAZ Bratislava [5].

Na zabezpečenie vysokej technicko-ekonomickej úrovne finálneho výrobku je potrebné, aby jednotlivé uzly a dielce boli zabezpečené za širokej medzinárodnej účasti. To si vyžiada, aby výrobcovia jednotlivých komponentov v ekonomike SSR dodávali svoje výrobky na štandardnej svetovej úrovni a aktívne sa podieľali na medzinárodnej deľbe práce. Musia pôsobiť v parametrickom prostredí, ktoré ich núti neustále zvyšovať technicko-ekonomickú úroveň výroby v záujme rastu kvality finálneho výrobku.

Štruktúrne zmeny v strojárstve SSR bude potrebné orientovať i na racionalizáciu deľby práce medzi makrooblasťami ČSSR a zabezpečiť jeho výraznejšie väzby v ekonomike SSR. Perspektívne potreby ekonomiky SSR i ČSSR si vyžadujú, aby sa strojárstvo SSR zúčastňovalo na permanentnom zabezpečovaní rekonštrukcie a modernizácie vybraných odvetví priemyslu SSR (potravinársky, textilný a kožiarsky, drevospracujúci a nábytkársky priemysel). Priestor pre realizáciu tejto stratégie sa vytvára jednak z dôvodu potreby postupného útlmu výroby špeciálnej techniky, jednak možnej potenciálnej účasti na rozsiahlom sovietskom trhu, najmä pri realizácii potravinového programu či krytí rastúceho dopytu po spotrebných predmetoch.

Významnú úlohu pri zvyšovaní produktivity práce v okruhu strojárskych výrob, ale aj v ostatných odvetviach národného hospodárstva bude mať výroba a zavádzanie automatizovaných systémov riadenia do výrobného procesu. Jednou z hlavných podmienok ich efektívneho rozvoja a uplatnenia je riešenie problému ďalšieho koncepčného smerovania československej a v rámci nej i slovenskej elektroniky. Dosiagnuté výsledky v tejto oblasti budú závisieť od toho, ako sa nám podarí vo vybraných smeroch osvojiť si svetové poznatky a napojiť sa i v oblasti výroby a medzinárodnej výmeny na svetové trhy.

Rozvoj elektroniky a nadväzujúcich, predovšetkým strojárskych výrob by nemal sledovať vytvorenie finálnych výrob v značnej šírke sortimentu.

Elektronika a strojárstvo SSR by sa však mali stať významnými medzinárodnými kooperantmi pri efektívnej špecializovanej výrobe predovšetkým v kompletačných odboroch.

Ako sme už naznačili, podmienkou realizácie efektívneho rozvoja strojárstva SSR je jeho široké napojenie na svetový technický pokrok. Je potrebné vytvoriť podmienky pre otvorenosť k medzinárodnej delbe práce, či už ide o pohyb výrobkov, alebo jednotlivých výrobných faktorov. Otvorenosť vo vonkajších ekonomických vzťahoch je podmienkou pre vytvorenie tlaku na adaptabilitu ekonomických subjektov na podmienky národného svetového trhu.

Základným problémom rozvoja hutnícko-strojárskeho komplexu je zabezpečiť rozvoj exportne úspešnej štruktúry konvertibilných výrobkov, ktoré by mali v rozhodujúcej miere zabezpečiť zdroje na vlastnú modernizáciu výrobnotechnickej základne, ako aj zdroje na zabezpečenie výrobných techník pre ostatné odvetvia národného hospodárstva. Konkurencieschopnosť v nových podmienkach možno dosiahnuť iba kvalitou produkcie, optimálnou štruktúrou výrobných jednotiek, ktoré budú mať záujem na vedecko-technickom rozvoji. Ide o zásadné zmeny. Ich realizácia si vyžiada rozsiahle zdroje, vrátane vonkajších. Je ťažké stanoviť rozsah zdrojov pre rozvoj hutnícko-strojárskeho komplexu SSR. Možno predpokladať, že uvedené zmeny budú mať dlhodobý charakter. V začiatčnom období si len v menšej miere vytvoríme vlastné zdroje na modernizáciu výrobných základne na štandardnú svetovú úroveň.

Pritom bude potrebné realizovať selektívnu štruktúrnu politiku pri racionálnom pôsobení jednak opatrení centra, ktoré by malo svojou ekonomickou aktivitou a vytvorením systémových podmienok podporovať určité vybrané segmenty výrobných štruktúr. Rozhodujúcu úlohu v celom procese však musí zohrať chozrasčotná sféra. Ako sme uviedli, rozvoj komplexu sa nezaobíde bez vonkajších zdrojov, zameraných predovšetkým na nákup progresívnej výrobných techník. Uvážená a cieľavedomá vnútorná i vonkajšia politika v tejto oblasti by mala v ďalšom období zabezpečiť vyvážený stav medzi vnútornými a vonkajšími zdrojmi rozvoja komplexu a postupne by sa mala presadzovať tendencia poklesu závislosti rozvoja komplexu od vonkajších zdrojov.

Reštrukturalizáciu hutnícko-strojárskeho komplexu nie je možné odsúvať, treba, aby sa uskutočnila v čo najkratšom čase. Ukazuje sa, že najmä v začiatčnom období, keď nemôžeme očakávať výraznú zmenu v produkcii a transformácii vedecko-technických poznatkov domáceho pôvodu (ale aj z krajín RVHP), bude potrebné vo väčšej miere využívať rôzne formy kooperácie so svetovými výrobcami. Difúzia zo spolupráce by sa mala prejavovať najmä v tom, že jednotlivé úseky národného hospodárstva budú nasycované technikou, ktorej úžitkové vlastnosti porastú rýchlejšie ako ceny a výraznou mierou ovplyvnia náročnosť ekonomiky na zdroje a u-

možnia pružnejšiu adaptáciu jednotlivých sektorov ekonomiky na meniace sa podmienky.

Literatúra

- [1] BECHEROVÁ, J.: Zhrnutie doterajších úvah o súčasnom stave a rozvoji odvetvi hutníctva neželezných kovov a ťažby rúd so zameraním na funkciu tohto odvetvia v československom národnom hospodárstve. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1987.
- [2] BECHEROVÁ, J.: Zhrnutie doterajších úvah o súčasnom stave a rozvoji hutníctva železa so zameraním na funkciu tohto odvetvia v národnom hospodárstve. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1987.
- [3] CUPAL, J.: Výchozí verze prognózy zásadních inovačních změn ve všeobecném strojírenství. [Výzkumná práce.] Praha, VÚSTE 1987.
- [4] Ke strategii čs. strojírenského a elektronického průmyslu v letech 1990—2010. [Výzkumná práce.] Praha, Prognostický ústav ČSAV 1988.
- [5] Návrh programu rozvoja osobných automobilov. [Interný materiál.] Bratislava, Prognostický ústav SAV 1989.
- [6] STROSSOVÁ, Ch.: Postavení a úloha strojírenství a elektrotechniky v procesu intenzifikace čs. národního hospodářství. [Výzkumná práce.] Praha, ÚÚNV 1985.
- [7] ŠTROUP, J. a kol.: Možnosti rozvoje malých a středních průmyslových podniků. [Výzkumná práce.] Praha, VÚSTE 1985.
- [8] TVRDOŇ, J.: Národohospodárske podmienky a súvislosti dlhodobého rozvoja metalurgicko-strojárskeho komplexu. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1986.
- [9] TVRDOŇ, J. a kol.: Základné faktory a smery ďalšieho rozvoja medziodvetvových výrobných komplexov v ekonomike SSR. Syntetický podklad k Prognóze ekonomického rozvoja SSR do roku 2010. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1988.

Diskusia

Devízový kurz a samostatnosť hospodárskych organizácií

TOSECKÁ, Mária

V procese intenzifikácie ekonomického rastu ČSSR, pre ktorý má prestavba hospodárskeho mechanizmu vytvoriť priestor, bude zohrávať veľkú úlohu miera efektívnosti zapojenia do medzinárodnej delby práce. V súlade so zásadou komplexnosti prestavby je potrebné vytvárať i v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov také systémové podmienky, ktoré budú podnecovať, resp. nútiť ekonomické subjekty k väčšej aktivite pri hľadaní spôsobov zlepšovania výsledkov svojej činnosti.

Jednou z určujúcich zložiek spomenutých podmienok je väčšia samostatnosť podnikov pri dodržaní symetrie právomoci a zodpovednosti. Samostatnosť nemôže byť obmedzená len na oblasť vnútornej ekonomiky, ale mala by pokrývať i okruh zahranično-ekonomických operácií hospodárskych organizácií tak, aby dodávky v ich rámci a tuzemské dodávky prestali byť oddelenými sférami činnosti s rozdielnym režimom. Naopak, musia sa prelínať a navzájom ovplyvňovať, čo je jediný spôsob, ako vo vnútornej ekonomike presadiť kriteriálnosť náročných zahraničných trhov. Ide vlastne o požiadavku funkčnej otvorenosti ekonomiky chápanej ako „uplatňovanie veličín vonkajšieho prostredia v kriteriálnom systéme národnej ekonomiky“ [4].

V tejto súvislosti zákonite vystupuje do popredia otázka kurzov, pretože kurz ako najsyntetickejší hodnotový nástroj zahranično-ekonomických vzťahov do značnej miery určuje podmienky, v ktorých sa zapojenie do medzinárodnej delby práce uskutočňuje (a samozrejme, pôsobením spätnej väzby, je nimi sám determinovaný). V príspevku sa usilujeme skúmať kurzovú problematiku z pohľadu požiadaviek prestavby hospodárskeho mechanizmu — teda z hľadiska súvislostí medzi kurzom a zvýšenou samostatnosťou hospodárskych organizácií, ako aj medzi kurzom a perspektívou vymeniteľnosti československej meny.

1. Priemerné reprodukčné náklady na devízy v úlohe kurzovej bázy

V československej praxi sa zatiaľ používa rozdielny kurz pre obchodné a neobchodné platby. Zatiaľ čo v neobchodnej oblasti sa pri jeho určovaní vychádza z porovnania kúpnej sily koruny na báze spotrebných košov, v obchodnej oblasti sa vychádza zo zásady, podľa ktorej má kurz zodpovedať priemerným nákladom na produkciu zahraničných menových jednotiek.¹ Ide o jeden z variantov kvantifikácie kurzu na princípe reprodukčných nákladov vývozu — porovnaním cien dosahovaných našimi výrobcami na zahraničných trhoch (konkrétne ide o ceny fco československá hranica) a vnútorného ocenenia tejto produkcie — a to variant, ktorý rozdeľuje vývoz na dve skupiny:

a) skupinu, ktorá spĺňa kritérium dané kurzom a dosahuje zisk zo zahraničného obchodu (jej reprodukčné náklady sú podpriemerné);

b) skupinu, ktorá nespĺňa takto stanovené kritérium efektívnosti, jej kúpne ceny prepočítané z dosiahnutých zahraničných cien v cudzej mene platným kurzom sú nižšie ako vnútorné ocenenie vyvezeného tovaru; výsledkom je strata zo zahraničného obchodu.

V druhom prípade existujú teoreticky dve možnosti: buď ponechať podnik v strate, dôsledne vzaté (v podmienkach úplného chozrasčotu), likvidovať túto časť vývozu, alebo pokryť rozdiel medzi veľkoobchodnou cenou (VC) a zahraničnou cenou (ZC) dotáciou zo štátneho rozpočtu, likvidovať jednotnosť kurzu. Skutočný kurz pre jednotlivých výrobcov nebude taký, ako sa uvádza v kurzovom lístku, ale bude fakticky zahŕňať i rôznu výšku dotácie. Pokiaľ napríklad všeobecné pravidlá pre uplatňovanie finančno-ekonomických nástrojov zahraničného obchodu umožňujú čerpať dotáciu na krytie rozdielov ZC — VC bez podrobnejšieho zdôvodňovania, teda automaticky, dostávame sa (za predpokladu, že platný prepočítací pomer skutočne zodpovedá priemerným nákladom na produkciu devíz) z hľadiska konečného efektu vlastne k submarginálnej úrovni kurzu. V podmienkach skutočného samofinancovania by podniky samozrejme nemohli dlhodobejšie realizovať neefektívny vývoz. Jeho zánik by však znamenal, že daný kurz sa pri novej štruktúre vývozu zmení z priemerného na marginálny, po novej úprave kurzu na priemernú úroveň reprodukčných nákladov na devízy dôjde k ďalšej likvidácii „neefektívneho“ vývozu atď. (podrobnejšie pozri [7]). Je zrejmé, že kurz stanovený na báze priemerných reprodukčných nákladov nemôže fungovať v čistej podobe — t. j. bez uplatnenia doplňujúcich nástrojov centra na pokrytie záporných rozdielov ZC — VC. V tomto smere je konzistentný s doteraz pôsobiacim

¹ V skutočnosti bol z tohto hľadiska kurz pre oblasť socialistických štátov roky podhodnocovaný — zodpovedal nadpriemerným reprodukčným nákladom na devízy a pre oblasť nesocialistických štátov naopak nadhodnocovaný — zodpovedal podpriemerným reprodukčným nákladom. Nadhodnotenie kurzu koruny pre obchodné platby voči voľne vymeniteľným menám pretrváva dodnes.

hospodárskym mechanizmom, nie však s podobou, ktorú by mal mať hospodársky mechanizmus v budúcnosti.

Rozsiahla sieť dodatkových opatrení štátneho rozpočtu tak na strane dovozu, ako aj na strane vývozu má negatívny vplyv na jednotnosť kurzu v rámci tovarovej sféry. Následkom sú ťažkosti pri hodnotení efektívnosti vývozcov, pri jej porovnávaní a vytváraní opodstatneného poradia vývozcov v rámci identifikácie komparatívnych výhod. Za jeden z najzávažnejších dôsledkov nejednotného kurzu v exporte sa považuje to, že vedie k strnulosti jeho štruktúry [1]. Nejednotnosť v dovoze je zase jednou z prekážok približovania vnútorných cenových relácií zahraničným reláciám, objektívnejšieho kalkulovania nákladov i formovania reprodukčných nákladov vývozu z prihliadnutím na vplyv cien dovozných vstupov na náklady vývozných produkcie. Bez jednotného kurzu aspoň v rámci tovarovej oblasti (obchodných platieb) sa prepojenie vonkajších a vnútorných kritérií nedá realizovať.

Podľa Smernice k zabezpečeniu komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu by však úroveň jednozložkového kurzu mala zodpovedať priemerným reprodukčným nákladom vývozu. Vo vzťahu k menám nesoocialistických štátov Smernica dokonca predpokladala ich zníženie o náklady spojené s prekonávaním colných bariér. Očistenie menovateľa reprodukčných nákladov vývozu od vplyvu cien neprináša faktické, ale len „technické“ spevnenie kurzu, teda nie také, ktoré by bolo spôsobené zvýšením vonkajšej kúpnej sily koruny, dosahovaním vyšších zahraničných cien zvýšením konkurencieschopnosti. Dôsledkom sú — za inak nezmenených podmienok — zvýšené nároky na dotácie. Nepostupuje sa smerom k presadeniu princípu samofinancovania, ktorý je nosným prvkom prestavby, ani smerom k homogenizácii vnútorného ekonomického prostredia, čo je okrem iného predpokladom fungovania samoregulujúceho sa systému zblížovania zahraničných a vnútorných cien.

Obvykle sa argumentuje mobilizačnou funkciou spevneného kurzu. Dostali však neexistujú dôkazy, že „zadávanie vysokých latiek“ — či už v oblasti cien alebo v kurzovej oblasti, kde svojho času existoval tzv. kritériálny kurz — by bolo prinieslo výsledky. Pokiaľ sa spevňovaním kurzu pre oblasť nesoocialistických štátov sleduje zblíženie kurzových vzťahov k USD a k XTR (prevoditeľnému rubľu), bolo už v teórii zdôvodnené, že ide o formálne opatrenie, ktoré v skutočnosti problém nerieši [10].

Je pravda, že zahrnutím cla do kurzu sa pri vývoze zvýhodňujú tie odvetvia či odbory, na vývozy ktorých sa neuvažuje, resp. len v minimálnej miere, clo. Ide prevažne o výrobky na nízkom stupni spracovania s malým priestorom pre zhodnotenie národnej práce, prípadne o výroby, ktoré majú negatívne dôsledky na životné prostredie. Na tejto skutočnosti sa však navrhovanou plošne pôsobiacou kurzovou úpravou nič nemení. Podľa nášho názoru bude treba pri vývozočoch tohto typu uplatniť finančný režim smerujúci k ich celkovému obmedzeniu. Výhodu nízkych ciel možno ne-

govať, napr. dôsledným premietaním spoločenských nákladov vznikajúcich devastovaním životného prostredia do nákladov výrobcu.

Clá objektívne existujú a ovplyvňujú devízový výnos nášho výrobcu, a teda i jeho náklady na získanie jednotky zahraničnej meny. A v každej úvahe o dovoznej substitúcii, hoci vychádza z porovnania nákladov práce u nás a v zahraničí, treba brať do úvahy i ostatné — dodatočné náklady dovozu. Očisťovanie dosahovaných vývozných cien od ciel je preto v rozpore s požiadavkou objektivizácie hodnotových vzťahov.

O systéme priemerného kurzu možno teda povedať, že tento typ kurzového usporiadania bude v nových podmienkach pôsobiť ako nesystémový prvok.

2. Variant marginálneho kurzu

Prísne samofinancovanie hospodárskych organizácií je súčasťou určitej finančnej politiky centra, ktorej v kurzovej oblasti podľa nášho názoru zodpovedá v modelovej polohe marginálny kurz. Ide o kurz kvantifikovaný na báze marginálnych reprodukčných nákladov, čo sú náklady vznikajúce pri vývoze najmenej efektívnych položiek. Reštriktívnosť hraničného kurzu nie je vo výške kurzovej veličiny, a preto zaň nepovažujeme spevnený kurz (t. j. kurz stanovený na báze podpriemerných reprodukčných nákladov), aj keď sa v tomto zmysle niekedy interpretuje, ale v dôslednom neposkytovaní automatickej výpomoci zo štátneho rozpočtu.

Pri kvantifikácii základu kurzu by sa malo vychádzať z dovozných potrieb transformovaných do kategórie kúpyschopného dopytu. Od nich sa musí odvíjať vývoz — t. j. jeho určitý objem, ktorý budú tvoriť tovary zaradené do vývozu podľa poradia ich vývozných efektívnosti (jej objektívne určenie je ďalším z problémových okruhov v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov). Hraničné reprodukčné náklady vypočítané na takomto vývoznom súbore by mohli byť základom viac-menej reálne pôsobiaceho kurzu: vyvážať bude len ten, kto vyváža so ziskom. Reprodukčné náklady každého výrobcu, ktorý chce vyvážať, musia v konfrontácii s platným kurzom obstáť. Samozrejme, ide o určitú abstrakciu. V praxi môže i ekonomicky kalkulujúci subjekt aspoň po určitý čas vyvážať i so stratou, vždy ale musí existovať nejaká forma kompenzácie, ktorou by však v novom hospodárskom mechanizme nemala byť automatická výpomoc zo štátneho rozpočtu.

Pripomíname, že stále hovoríme o kurzovom usporiadaní v podmienkach, keď kurzom musíme chápať len určitý interný kurzový koeficient, pretože kurz sám osebe nie je možné v podmienkach neprepojenosti cenových okruhov a nevymeniteľnosti meny identifikovať. Stanovíť tento koeficient na úrovni, ktorá zodpovedá požiadavke platobnobilančnej rov-

nováhy pri určitom dopyte po devízach, znamená rešpektovať v kurze skutočnú hospodársku situáciu, teda objektívnu skutočnosť, čo je v súlade s požiadavkou objektivizácie hodnotových vzťahov.

Podpriemerne efektívny vývoz, ktorého realizácia však prinesie národnému hospodárstvu efekt, má právo na existenciu, teda v nových podmienkach i právo byť ziskovým. Napríklad po vyčerpaní všetkých možností efektívnejšieho vývozu sa za takto vyprodukované prostriedky zabezpečí import, ktorý vytvorí väčšie či menšie predpoklady pre výrazné úspory národnej práce. Tu už záleží na tom, v akom pomere je nižšie zhodnotenie národnej práce pri vývoze a prínos dovoznej substitúcie.

Opísané východiská kvantifikácie základu kurzu by sa však v praxi mali použiť v spojení so zavedením a s postupným rozširovaním legálneho trhu devíz ako formy vnútornej vymeniteľnosti, pretože v podmienkach samofinancovania je to jediný adekvátny spôsob identifikácie dovozných potrieb ako kúpyschopného dopytu. Zároveň ide o jedinú schodnú cestu objektivizácie kurzu z hľadiska vytvárania podmienok pre pozitívne pôsobenie voľnej vymeniteľnosti. Jednou z nich je totiž existencia reálneho rovnovážneho kurzu, čo je, ako uvádza E. Němeček, „onen kurz, ktorý by sa utvoril na voľnom trhu devíz, keby príslušná krajina zaviedla voľnú vymeniteľnosť svojej meny“ [9, s. 256]. Takýto kurz umožňuje, aby bola obnovená voľná konvertibilita bez otrasu devízových rezerv. Nedá sa však spätne vypočítať [uvádza sa tamtiež], aký by musel byť oficiálny kurz meny s devízovými obmedzeniami, aby jej trhovú kurz zostal pevný, keby sa obnovila voľná konvertibilita. Jedinou schodnou cestou objektivizácie kurzu sa javí zriadenie obmedzeného voľného trhu devíz, jeho postupné rozširovanie a približovanie trhového kurzu k oficiálnemu kurzu.

Aj napriek vytváraniu v zásade nežiadúcej duality podmienok v rámci jedného národohospodárskeho celku bude zrejme nevyhnutné, aby v novom kurzovom systéme fungovali paralelne vedľa seba dva kurzy: oficiálny, ktorým sa budú prepočítavať všetky príjmy a výdavky z centrálného devízového zdroja, a „rovnovážny“, ktorý by sa vytvoril podľa stavu ponuky a dopytu na legálnom vnútornom devízovom trhu. Vplyv centra na úroveň tohto kurzu sa musí presadzovať nepriamo — ekonomickými nástrojmi ovplyvňujúcimi ponuku a dopyt na devízovom trhu.

Takéto riešenie vychádza z názoru, že v dnešnej situácii nie je možné uplatniť vnútorný devízový trh a ním generovaný kurz v rozsahu celej ekonomiky, a to preto, lebo dopytové obmedzenie účastníkov vnútorného devízového trhu v súčasnosti nie je dostatočné. Z toho istého dôvodu nie je možné prejsť na zmluvné ceny v celom spektre cenovej tvorby, pritom však zmluvné ceny sú jediným adekvátnym „partnerom“ devízovému trhu (a devízový trh im). Obnova dopytového obmedzenia v rozsahu celej ekonomiky znamená rozsiahle zmeny v kľúčových oblastiach riadenia — v úverovej, emisnej, rozpočtovej politike, v centrálnom plánovaní, v sociálnej politike atď. Ide o to, aby v procese tvorby tvrdého rozpočtového

obmedzenia sa dosiahol určitý stupeň, na ktorom už možno infláciu (ktorá nás neminula a neminie) otvorenú zmluvnými cenami riadiť.

Dualita podmienok kladie vysoké nároky na schopnosť centra prijímať kvalifikované rozhodnutia, podporujúce dosiahnutie cieľa. V okruhu pojednávanej problematiky ide napríklad o určenie obsahu i rozsahu centrálného devízového zdroja, o stanovenie základu oficiálneho kurzu atď.

Oficiálny kurz by mal pôsobiť bez doplňujúcich nástrojov typu dotácií k dosiahnutým zahraničným cenám. Záporný rozdiel medzi kúpnyimi cenami prepočítanými oficiálnym kurzom a veľkoobchodnými cenami by si organizácie vyrovnávali na vnútornom trhu devíz. Úroveň oficiálneho kurzu predurčujúca takto objem straty je jedným z determinantov výšky ponukovej ceny devíz na devízovom trhu, a teda aj rozptylu dvoch paralelných kurzov, ktorý, ako sme už povedali, je potrebné znižovať. Z týchto skutočností by sa malo vychádzať pri určovaní jeho bázy, ktorá by zrejme mala zodpovedať určitej úrovni submarginality, keď ako neefektívna vystupuje určitá časť vývozu s nadpriemernými reprodukčnými nákladmi na devízy.

Submarginálnemu kurzu sa zvykne vyčítať predovšetkým to, že spôsobuje uvoľnenie kritéria efektívnosti a v tejto súvislosti sa volá po spevnenom kurze, ktorý má vyvíjať tlak na dosahovanie vyššej efektívnosti. Podľa nášho názoru spevnený kurz nie je ani nevyhnutnou a už vôbec nie postačujúcou podmienkou zvýšenia efektívnosti výroby a realizácie. V každom prípade sa na problém môžeme pozrieť aj z iného uhla: „Nízka úroveň spoločenskej produktivity práce kladie značné nároky na konštrukciu ekonomického mechanizmu, ktorý by na jednej strane mal prepustiť až do podnikovej sféry určitú mieru vonkajších ekonomických vplyvov, ale na druhej strane nevyvolať pokles vývozu a autarkné reakcie podnikov vyvolané zistením konkurenčnej neschopnosti“ [2].

Submarginálny kurz vytvára presnú hranicu, s ktorou možno kalkulovať a ktorá je pre značnú časť výrobcov dosiahnuteľná, resp. potenciálne zvládnuteľná. Táto skutočnosť, v spolupôsobení s účinným systémom zainteresovanosti na výsledkoch zahraničného obchodu a vôbec na možnosti obchodovať so zahraničím, by mala stimulovať rast efektívnosti vývozu s priamym vplyvom na spevňovanie kurzu.

Väčšia zainteresovanosť je nevyhnutnou podmienkou fungovania systému submarginálneho i marginálneho kurzu. Ak sme povedali, že marginálny kurz je súčasťou reštriktívnej finančnej politiky, platí to aj v tom zmysle, že reštriktívna finančná politika je podmienkou racionálneho uplatnenia takéhoto kurzu. V takýchto súvislostiach treba podľa nášho názoru nazerať aj na cenotvornú funkciu kurzu.

Odporcovia submarginálneho kurzu argumentujú tým, že po jeho zavedení sa zvýšia ceny, čo nemožno vylúčiť. To samo osebe však nemôže byť argumentom proti kurzovému usporiadaniu zo širšieho hľadiska jeho ekonomickej zdôvodnenosti a jeho konzistentnosti v rámci určitého systému.

Problém rastu cien spojeného so zavedením submarginálneho kurzu nemožno vyriešiť odmietnutím tohto usporiadania, ale zmenou fungovania a kvality cenovej sústavy, ktorá je súčasťou existujúceho hospodárskeho mechanizmu. Dnes sa hospodársky mechanizmus, ako je známe, vyznačuje nízkou citlivosťou organizácií na ceny vstupov. Prakticky každé cenové zvýšenie možno presunúť na odberateľa alebo na štát [5]. Treba zvýšiť citlivosť hospodárskych organizácií na ceny, prinavrátiť cene kritériálnosť, ktorú mäkkosťou ekonomického prostredia stratila. Nie je to marginálny či submarginálny kurz, ktorý pôsobí proinflačne, ale práve mäkké ekonomické prostredie. Preto „tvrdým“ financovaním musí byť do ekonomiky znovu zabudované dopytové obmedzenie. Potom ak aj cena nebude zvonku zadaným parametrom, t. j. niektoré hospodárske organizácie budú z dôvodu monopolného postavenia tvorcami cien niektorých vstupov a výstupov, vždy bude ovplyvňovaná odporom kupujúcich, a napokon celkovým kúpyschopným dopytom.

Reštriktívnou finančnou politikou treba vylúčiť možnosť pokryť rastom peňazí v obehú akýkoľvek rast ceny. Od štádia, v akom sa nachádza rozvíjanie a presadzovanie reštriktívnej finančnej politiky, závisí tak možnosť uplatnenia submarginálneho kurzu, ako aj možnosť zmysluplného rozvíjania samostatnosti podnikov, t. j. chozrasčotu a ďalších atribútov nového hospodárskeho mechanizmu.

3. Možnosti využitia teórie parity kúpnych síl

Sme toho názoru, ako vyplýva i z predchádzajúceho textu, že reálnu alebo aspoň k reálnej sa blížiacu kurzovú bázu nemožno určiť aplikáciou teórie parity kúpnych síl, predovšetkým nie v prípade meny, s devízovými obmedzeniami, teda v našich podmienkach. Autor teórie parity kúpnych síl Gustav Cassel vychádzal okrem iného z toho, že neexistujú obchodné obmedzenia a kurz chápal ako rovnovážny. Fungovanie kurzového systému vysvetľuje tak, že vzostup cenovej hladiny vyvoláva problémy s exportom tovarov, prílev devíz slabne, kurz devíz stúpa, kurz vlastnej meny klesne pod paritu kúpnych síl voči iným menám, zlepšia sa možnosti exportu z krajiny so zníženým kurzom meny, prílev devíz silnie, kurz devíz klesá, kurz vlastnej meny stúpa až k parite kúpnych síl atď.

Kurz v chápaní teórie parity kúpnych síl teda sleduje stav ponuky a dopytu po devízach (nie priamo cenové hladiny, ako je to v prípade rôznych prepočtov „od stola“). V tejto súvislosti však vystupuje do popredia základný nedostatok teórie parity kúpnych síl, že síce vychádza z ponuky a dopytu po devízach, ale ponecháva bokom príslušné platobnobilančné súvislosti. Môže byť pravda, že vzostup cenovej hladiny vyvoláva problémy s exportom tovarov, že prílev devíz slabne. To však nemusí znamenať, že kurz meny bude klesať pod nejakú paritu kúpnych síl. „Vzostup cien pô-

sobí na pohyb kurzov len potiaľ, pokiaľ vyvoláva pasivitu a krízu platobnej bilancie a pasivita a kríza platobnej bilancie nemusí byť vyvolaná len vzostupom cien“ [9, s. 338]. Záleží aj na tom, či mena, o ktorú ide, má alebo nemá postavenie medzinárodnej meny.

Všetky vplyvy teda pôsobia na kurz prostredníctvom stavu platobnej bilancie, ktorý nie je ovplyvňovaný len reláciami cenových hladín. To isté potom platí pre kurz. Kurz ako syntetická kategória, a zároveň ako nástroj hospodárskej politiky zahŕňa v sebe veľké množstvo súvislostí a hodnotových väzieb vznikajúcich pri zapojení národnej ekonomiky do medzinárodnej delby práce. Jeho jednoznačná cenová či iná determinácia nemôže tieto väzby vyjadriť.

V prípade porovnania kúpnej meny socialistického štátu a meny vyspelejšej kapitalistickej krajiny obmedzujú význam parity kúpnych síl ako jedného z kurzotvorných faktorov špecifické okolnosti, predovšetkým neporovnateľnosť cien v dôsledku nízkeho stupňa funkčnej otvorenosti ekonomík socialistických krajín. Náš domáci spotrebiteľ má obmedzenú možnosť kontaktu s vonkajším ekonomickým prostredím. Vzniká uzavretá oblasť vnútornej cenotvorby, v rámci ktorej sa výrobky ohodnocujú na inej úrovni než vo svetovej ekonomike, čo prispieva k existencii veľkých rozdielov medzi kurzom vypočítaným na báze reprodukčných nákladov a kurzom vypočítaným na báze parity kúpnych síl [6]. Uvedenú skutočnosť dokumentujú pokusy kvantifikovať paritu kúpnych síl, napríklad vo vzťahu k NSR. Výsledok pri porovnaní maloobchodných cien tovarov a služieb — zhruba na úrovni 3,50 Kčs za 1 DM [12] — je zaujímavý aj vo vzťahu k čiernemu kurzu, ktorý v tom istom období dosahoval až 22 Kčs za 1 DM. Pritom z hľadiska pripravenosti ekonomiky na vymeniteľnosť majú vzťahy medzi oficiálnym a čiernym kurzom svoj význam.

Podľa niektorých autorov čierny kurz podáva často lepší obraz o skutočnej vonkajšej hodnote menovej jednotky ako ostatné kurzy. Tento názor treba brať s rezervou, pretože čierny kurz sa vytvára porovnaním cien (a ziskateľnosti) špecifického koša spotrebných tovarov, prípadne i služieb. Je však isté, že nemožno smerovať k širšej vymeniteľnosti meny, a zároveň spevňovaním oficiálneho kurzu bez skutočnej zmeny efektívnosti ešte zväčšovať veľkú diferenciu medzi oficiálnym a čiernym kurzom. Kurz je cenou devíz. Tam, kde je cena nízka, nemá vplyv na dopyt. Pokiaľ dopyt nie je saturovaný, vzniká nedostatkovosť. Veľký rozdiel medzi oficiálnym a čiernym kurzom vytvára priestor pre tieňovú ekonomiku, čo je v rozpore so zámermi sledovanými prestavbou.

V súvislosti s efektívnosťou vývozu sa často argumentuje motivačným pôsobením spevneného kurzu, teda kurzu zodpovedajúceho podpriemerným reprodukčným nákladom na devízy, akým by bol i kurz vyjadrujúci paritu kúpnych síl, ako to potvrdzujú spomenuté výpočty. Akoby sa pritom zabúdalo na to, že spevneným kurzom nie je možné suplovať parametrickosť a náročnosť ekonomického prostredia, pretože v nedostatočne para-

metrickom prostredí kurz v dostatočnej miere neovplyvňuje reálne ekonomické procesy.

Cena devíz, ak nám ide o zmierňovanie devízových obmedzení, najmä o liberalizáciu dovozu, by nemala byť nižšia ako efektívna, pričom efektívnou rozumieme cenu z takého intervalu, v rámci ktorého je cenová pružnosť dopytu ≥ 1 . Nemôže teda ísť o cenu príliš nízku na to, aby ovplyvňovala správanie spotrebiteľa. Interval efektívnosti ceny je, prirodzene, podmienený stupňom reštriktívnosti finančnej politiky.

Rovnovážne kurzy sa len zriedkavo celkom približujú kurzom zodpovedajúcim zmenám pomeru kúpnych síl. Vo vzťahoch funkčne otvorených ekonomík však platí aj opačná súvislosť. Nikdy sa celkom nerozchádzajú, a to už aj preto, lebo cenové hladiny kapitalistických krajín sa prispôbujú stavu kurzov. Aj z toho však vidieť, aké problematické je využitie teórie parity kúpnych síl pri určovaní kurzu socialistickej meny. Socialistické krajiny sú funkčne pomerne uzavreté. V dôsledku roky presadzovanej politiky stability maloobchodných cien, ako aj absencie prepojenia cenových okruhov, či už ide o vzťah zahraničných a vnútorných cien, alebo o vzťah veľkoobchodných a maloobchodných cien, boli kurzovo-cenové väzby popretfňané.

Cenotvorná funkcia kurzu sa musí začať prejavovať aktívnejšie a objektívnejšie, a tak prispievať k plynulému prispôbovaniu cenových relácií a výrobných štruktúr svetovým podmienkam. Zbližovanie relácií zahraničných a vnútorných cien, priamočiarejšie prepojenie veľkoobchodných a maloobchodných cien, ako aj formovanie racionálnych exportných štruktúr, by malo vytvoriť predpoklady na to, aby v cieľovom riešení jednotný kurz zodpovedajúci báze marginálnych reprodukčných nákladov vývozu bol relatívne blízky parite kúpnych síl. Ide o kurzové vyjadrenie skutočností, že zo spektra tovarov národnej výroby sa vyvážajú nadpriemerne efektívne položky. Pritom v kritériách efektívnosti doma a v zahraničí nie sú výraznejšie rozdiely.

4. Špecifiká kurzového usporiadania vo vzťahu k trhu RVHP

Doteraz nám išlo o vyjadrenie niektorých súvislostí medzi kurzovým usporiadaním a prestavbou hospodárskeho mechanizmu vo všeobecnej rovine napojenia našej ekonomiky na voľnomenovú oblasť, ktorej súčasťou by sa mala stať v budúcnosti. Posledná časť príspevku analyzuje niektoré špecifiká kurzovej problematiky vyplývajúce z charakteru ekonomickej spolupráce členských štátov RVHP.

Bázou kurzu Kčs pre oblasť XTR rovnako ako pre voľnomenovú oblasť by mali byť podľa prijatých zásad priemerné reprodukčné náklady vývozu. Ak takéto kurzy porovnáme, vychádza nám, že $1 \text{ USD} = 1,8 \text{ XTR}$. Na rozdiel od toho oficiálny kurz XTR a USD deklarovaný Medzinárodnou ban-

kou hospodárskej spolupráce je približne 0,6 až 0,7 XTR za 1 USD. Tento kurz sa používa i pri prepočtoch svetových cien na kontraktne ceny. Aj z toho, že vzťah medzi USD a XTR je úplne opačný, ak vychádzame z reproductívnych nákladov, vyplýva, že kontraktne ceny nášho vývozu sa tvoria odtrhnuto od oficiálneho kurzu XTR/USD. Nepomer je totiž príliš veľký na to, aby sa mohol zdôvodňovať len bežne uvádzanými faktormi, ktoré majú na svoj vplyv prostredníctvom ciel, priamych zahraničných obchodných nákladov, odlišnej štruktúry vývozu a pod.

Výrobky spracovateľského priemyslu tvoria 80 % nášho vývozu do krajín RVHP. Ako je známe, v tvorbe ich kontraktných cien sa svetové ceny využívajú, čiastočne i z objektívnych dôvodov (dostupnosť použiteľných informácií, porovnateľnosť výrobkov atď.), len sporadicky. Nové kontraktne ceny sa v podstate odvodzujú od existujúcich kontraktných cien. Za rozhodujúcu cenotvornú skutočnosť v tejto oblasti však považujeme výmenný charakter vzájomného obchodu medzi členskými štátmi RVHP, keď cena má pasívnu úlohu nástroja dvojstranného bilancovania. Výrazný vplyv na cenovú úroveň vývozov socialistických krajín do ZSSR malo napríklad zvyšovanie cien ropy, keď vznikla hrozba veľkých deficitov platobných bilancií. Poskytnuté úvery by aj tak nebolo čím splácať, a tak sa volila cesta zvyšovania cien na strane vývozu.² Takúto odvodenosť ceny umožňuje fungujúci hospodársky mechanizmus, ktorý sa v členských štátoch RVHP vyznačuje nedostatočnou rozvinutosťou reálne pôsobiacich tovarovo-peňažných vzťahov.

Zavedenie XTR v roku 1964 vychádzalo z prognózy, že medzi členskými štátmi RVHP sa v najbližšom období rozvinie deľba práce, ktorej výsledkom, resp. sprievodným znakom bude bohatá ponuka žiadaných tovarov. V záujme mnohostranného využitia získaných aktív bude potrebná existencia kolektívnej meny. V skutočnosti sa nepodarilo odstrániť nedostatkový charakter členských ekonomík. Keďže štáty nenachádzajú na trhu RVHP žiadaný tovar v dostatočnej kvalite, sortimente a objeme, nemajú ani záujem o väčší vývoz, než aký zodpovedá obmedzeným možnostiam dovozu. Potom hlavná funkcia kolektívnej meny — umožňovať zväčšovanie vzájomného zahraničnoobchodného obratu — nenachádza svoj protipól v materiálnej sfére, čím stráca jej existencia opodstatnenie. Držba XTR nie je teda dostatočne atraktívna. Z obehú v rámci RVHP ho vytláčajú voľne vymeniteľné meny, ktoré sú plne kryté tovarmi. Obchod v XTR sa tak do istej miery redukuje na obraty mäkkých položiek. Nedostatočné tovarové krytie XTR je príčinou toho, že zostáva len kvázi medzinárodnou menovou jednotkou. Jej kúpna sila nie je daná vzťahom k USD, ale objemom vzájomných dodávok a úsilím o nulové saldo a jej stupeň je v jednotlivých dvojstranných reláciách rôzny [3].

² N. Lopuchovová v [8] uvádza, že kým v 70. rokoch sa 1 Ikarus vymieňal za 15 osobných automobilov, v roku 1987 sa vymieňal za 24 osobných automobilov.

Ako sme už uviedli, zatiaľ čo kontraktné ceny hotových výrobkov sú do značnej miery imúnne voči oficiálnemu kurzu XTR a USD, na kontraktné ceny surovín vymieňaných v rámci RVHP má táto relácia spolu s metodikou päťročných kľzavých priemerov určujúci vplyv. V dôsledku toho sa kontraktné ceny surovín odchyľujú od úrovne, ktorá by zodpovedala svetovým hodnotovým pomerom. I keď z krátkodobého hľadiska môže ísť aj o výhody, vplyv na formovanie racionálnych výrobných štruktúr je negatívny. Ako dočasné riešenie v rámci našej ekonomiky je potrebná určitá regulácia cien surovín, ktorá by zabezpečovala prepojenie vstupov našich výrobcov s hodnotovým prostredím svetovej ekonomiky. Išlo by o dočasné opatrenie v závislosti od toho, ako sa bude uvedené prepojenie nachádzajúce svoj výraz i v kurzových reláciách formovať v rámci RVHP.

Možnosti racionalizácie kurzových relácií a odstránenia nežiadúcej duality vo vzťahu k dvom menovým oblastiam sa však v rámci československej ekonomiky nedajú hľadať len v nejakom jednorazovom a čiastočnom zobjektívizovaní kurzu USD/XTR.³ Úroveň cien nášho vývozu do socialistických krajín, ktoré determinujú reprodukčné náklady na XTR, je od tohto vzťahu do značnej miery nezávislá. Aj keby to tak nebolo, zhoršenie kurzu XTR by samo osebe viedlo len k ďalšiemu zvýšeniu cien nášho vývozu do socialistických štátov, a teda k zväčšeniu rozptylu medzi reprodukčnými nákladmi na USD a na XTR.

Podstatu riešenia kurzového problému treba hľadať v spôsoboch tvorby kontraktných cien, ktorých racionálnosť je podmienená uskutočňovaním platieb prostredníctvom reálne fungujúcej meny krytej tovarmi. Priesťor pre racionalizáciu cien poskytuje okrem iného presun ich tvorby na mikroúroveň v rámci rozvíjania priamych vzťahov ekonomicky kalkulujúcich hospodárskych organizácií, samozrejme za podmienky, že pôsobia v parametrickom prostredí. Väzba takto tvorených cien na svetové ceny či skôr hodnotové kritériá náročných trhov by sa zabezpečovala sprostredkovane — v tej istej miere, v akej sa bude rozvíjať funkčná otvorenosť zúčastnených ekonomík voči zahraničiu, t. j. voči voľnomenovej oblasti.

Kurzové usporiadanie vo vzťahu k finančnému hospodáreniu organizácií by malo rovnako ako vo vzťahu k voľnomenovej oblasti v podstate eliminovať automatický dotačný vzťah štátneho rozpočtu a podniku. Špecifiká tejto oblasti by sa zo začiatku zrejme museli riešiť pomocou premysleného odvodového systému (a ďalších nástrojov), vytvárajúceho bariéru proti dočasne pretrvávajúcej mäkkosti ekonomického prostredia niektorých partnerov v RVHP.⁴

³ Od 1. 1. 1990 sa má podľa uznesenia Rady ministrov KSSZ (Izvestija 10. 12. 1988) ku kurzovej relácii voľne vymeniteľnej meny voči rublu používať 100 % prirážka.

⁴ „...tam, kde môže byť čokoľvek predané za hranice, ak sa to nepredá doma, ťažko vznikne súťaž“ [5].

Záver

V dôsledku existencie dvoch menových oblastí bude v najbližšom období tak ako doteraz existovať dualita podmienok zapojenia do medzinárodnej delby práce. Finančno-ekonomické nástroje by mali slúžiť na prekonávanie týchto rozdielov tak, aby podniky pracovali pokiaľ možno v rovnomerom ekonomickom prostredí. Požiadavka náročnosti, parametrickej a kritériálnosti tohto prostredia pritom predurčuje dominantnosť voľnomenovej oblasti. Proti vplyvu mäkkého ekonomického prostredia v niektorých členských štátoch RVHP na ekonomiku našich podnikov je potrebné vybudovať bariéry.

Zatiaľ finančno-ekonomické nástroje zahraničného obchodu zotrávajú poväčšine len v polohe plošného a viac-menej automatického vyrovnávania cenových rozdielov, vznikajúcich pri zapojení do zahranično-ekonomických vzťahov. Ak sa má tento, roky kritizovaný, stav prekonať, je v prvom rade nevyhnutné opustiť kurzovú bázu priemerných reprodukčných nákladov vývozu smerom ku kurzu, ktorý je schopný pôsobiť sám osebe, bez sprievodných korekcií zo strany štátneho rozpočtu. Musí však ísť o postupný proces prebiehajúci v jednote s vytváraním náročného ekonomického prostredia.

Bolo by samozrejme vítané, keby prechod na submarginálnu kurzovú bázu bol spojený s reálnym spevňovaním kurzu československej koruny v rámci zvyšovania efektívnosti zahraničnej výmeny prostredníctvom rastu konkurencieschopnosti našich výrobkov a racionalizácie vnútornej cenovej sústavy, vrátane čo najdôslednejšieho obmedzovania inflačných zdrojov tlačiacich na rast cien. Prechod na submarginálny kurz je však skôr súčasťou vytvárania predpokladov na zvyšovanie efektívnosti reprodukčného procesu, zatiaľ čo spevnenie kurzu je už určitým výsledkom. Z tohto dôvodu prechod na kurzovú bázu submarginálnych reprodukčných nákladov vývozu znamená určitú formálnu (ak chápeme kurz ako súčet platnej kurzovej veličiny a dotácií pokrývajúcich straty vývozcov prepočítavajúcich svoje tržby platnou kurzovou veličinou, vlastne sa v globále nič nemení) devalváciu meny ako konkrétny prejav objektivizácie hodnotových vzťahov. Objektivizácia však musí byť súčasťou finančnej politiky nedovoľujúcej, aby sa zdraženie dovozu pasívne prenášalo z jedného stupňa na druhý stupeň výrobných vertikály.

Pokiaľ ide o perspektívy vonkajšej vymeniteľnosti československej koruny, ktorá je nielen cieľom, ale aj prostriedkom reálnej akcelerácie ekonomického rastu a z tohto hľadiska je nanajvýš žiadúca, jednou z podmienok jej pozitívne pôsobiaceho fungovania je aj reálny kurz. Pre jeho formovanie musia byť vytvorené podmienky postupnou redukciou devízových obmedzení a v rámci nej i vytváraním systému vnútornej vymeniteľnosti, ktorý predstavuje jeden z prvých krokov k aktívnejšiemu, k bezprostrednejšiemu a tým i k mobilizujúcejšiemu napojeniu na svetový trh.

Samostatné podniky by si rozdiely KC — VC mali riešiť individuálne — predajom devíz na legálnom devízovom trhu za taký kurz, ktorý by im umožňoval dosiahnuť čo najväčší kladný rozdiel, pričom horná hranica kurzu by musela byť účinne „strážená“ kúpyschopným dopytom záujemcov o devízy.

Systém vnútornej vymeniteľnosti tým, že podporuje odberateľa, pôsobí rovnovážne, čo nemusí byť zrejmé na prvý pohľad, pretože zároveň odкрýva nerovnováhu ekonomiky. Vytvára priestor pre podnikateľskú aktivitu mikrosféry, obmedzuje neúnosne rozsiahlu sieť vzťahov podnikov a štátneho rozpočtu. Vnútoraná vymeniteľnosť by mala prispievať k dynamizácii ekonomického rozvoja itenzívneho typu a k vytvoreniu elementárnych predpokladov pre vonkajšiu vymeniteľnosť meny.

Literatúra

- [1] ABEL, I. — RIECKE, W.: Kurs cen, zainteresovanost na zisku a efektivnost zahraničného obchodu. Ekon. vědy v social. zemích, 1981, č. 5.
- [2] ANGELIS, I.: Postavení ČSSR ve vnnějším ekonomickém rámci. [Zborník prednášok z celoštátneho seminára Hodnotové vzťahy v procese zapojenia československej ekonomiky do medzinárodnej delby práce.] Košice, Dom techniky ČSVTS máj 1987.
- [3] CSABA, L.: Některé aspekty vzájemných vazeb mezi regionální spoluprací a směnitelností měn ve východní Evropě. Ekon. vědy v social. zemích, 1981, č. 6.
- [4] HRNČÍŘ, M.: Místo izolace — proexportní strategie. Hospod. Nov., 1988, č. 36.
- [5] KORNAL, J.: Teorie nedostatkové ekonomiky. Ekon. vědy v social. zemích, 1981, č. 7—10; 1982, č. 1—4.
- [6] KREUTER, J.: Výhledy bez mystifikací. Hospod. Nov., 1988, č. 18.
- [7] LAKOS, I. — OBLATH, G.: Měnový kurs a cenový koeficient zahraničného obchodu. Ekon. vědy v social. zemích, 1981, č. 5.
- [8] LOPUCHOVOVA, N.: Achillova päta partnerstva. Hospod. Nov., 1987, č. 27.
- [9] NĚMEČEK, E.: Teorie měnových kursů v kapitalistické světové soustavě. Praha, Academia 1967.
- [10] ONDRÁČEK, M.: Aktuální otázky uplatňování měnově finančních nástrojů v hospodářském mechanismu. [Výskumná práce.] Praha, Studijně výzkumný odbor FMF 1985.
- [11] Smernica k zabezpečeniu komplexnej prestavby hospodárskeho mechanismu. Hospod. Nov., 1988, č. 2 [príloha].
- [12] VOSTATEK, J.: Koncepcie devizových kursů v přestavbě hospodářského mechanismu. Polit. Ekon., 36, 1988, č. 2.

ВАЛЮТНЫЙ КУРС И САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ТОСЕЦКА, Мария

Статья занимается проблематикой стабильности валютного упорядочения и формирующегося хозяйственного механизма, важной характеристикой которого является направление к большой самостоятельности организаций. С этой точки зрения оценивает адекватность на современном этапе применяемого способа количественного выражения курса — на основе средних воспроизводственных затрат вывоза, ведущего к значительным процессам перераспределения. Автор считает более удобным валютное упорядочение на принципе предельных величин, которое преодолет

вает недостатки современной валютной базы, предъявляет однако более высокие требования к жёсткости экономической среды. В дальнейшем в статье обосновывается отрицательное отношение к возможности определить базу курса по отношению к свободно обратимым валютам на принципе паритета покупательной силы. Последняя часть статьи касается специфических проблем курсовой системы в отношении к СЭВ.

EXCHANGE RATE AND INDEPENDENCE OF ECONOMIC ORGANIZATIONS

TOSECKÁ, Mária

The article deals with problems of consistency of exchange-rate arrangement and economic mechanism forming itself, a specific characteristic of which consists in tending towards greater independence of organizations. From this point of view it appreciates adequacy of the way of exchange-rate quantification being used at present — on the basis of average reproduction cost of export, leading to considerable redistributive processes. The author considers exchange-rate arrangement based on the principle of marginal values as more appropriate. This overcomes shortcomings of the present exchange-rate basis. However, it puts higher demands on hardness of economic environment. Further, reasons for negative attitude towards the possibility of using purchasing power parity as a basis of exchange rate against freely convertible currencies are given in the article. The last part of the paper touches on specific problems of exchange-rate system in relation to the CMEA.

Sociálno-ekonomické aspekty peňažného hospodárenia obyvateľstva

ČEJKOVÁ, Viktória

Úvod

Pri realizácii nového ekonomického programu našej spoločnosti možno predpokladať, že význam a postavenie ľudského faktora a z toho odvodené otázky a problémy spotrebiteľského sektora, sektora obyvateľstva, ako aj zákonitostí, ktoré v tomto sektore pôsobia, budú nadobúdať čoraz väčší význam. Z uvedených dôvodov považujeme za správne a potrebné skúmať a analyzovať niektoré teoretické, ale aj praktické problémy a otázky tohto sektora. Mnohé problémy a otázky neboli v minulosti v dostatočnej miere tak v hospodárskej praxi, ako aj v teórii podrobnejšie preskúmané, vysvetlené a publikované.

Nemali by sme o spomínaných otázkach, problémoch a súvislostiach vedieť viac? Nemali sme už vopred upozorňovať na ekonomické zákonitosti a problémy, ktoré pôsobili a pôsobia vo sfére obyvateľstva — ako makrosfére a v domácnostiach ako mikrosfére tohto sektora národného hospodárstva? Veď predsa všetci sme bezprostrednými účastníkmi daných javov, zákonitostí a súvislostí.

V tomto príspevku považujeme za vhodné vysvetliť a objasniť problematiku a vplyv spôsobu života obyvateľstva a domácností na jeho potreby a spotrebu, t. j. uviesť úlohu a význam rodiny a domácností, ako aj problémy a vývoj peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva a ich vplyv na peňažno-ekonomické hospodárenie obyvateľstva v domácnostiach.

1. Spôsob života a spotreba obyvateľstva

Cieľom našej spoločnosti je zvyšovať životnú úroveň obyvateľstva a uspokojovať jeho hmotné a kultúrne potreby na kvalitatívne vyš-

šom stupni, upevňovať životné a sociálne istoty a utvárať čoraz priaznivejšie podmienky na harmonický rozvoj človeka. Hmotné zabezpečenie domácnosti (rodiny) pri jej založení a aj v ďalších rokoch jej vývoja, pri plnení jej špecifických — sociálnych úloh v reprodukčnom procese je veľmi dôležitý faktor. Úroveň peňažných príjmov domácností, ich vývoj, štruktúra a perspektívy významne ovplyvňujú životnú úroveň členov príslušnej domácnosti. Ozdravenie rodiny, zvýšenie jej vážnosti a úloh v spoločnosti je jedným z najaktuálnejších problémov a úloh súčasnej spoločnosti.

Spôsob života každej spoločnosti, každej triedy, každej sociálnej skupiny, ako aj každého jednotlivca, je objektívne podmienený spôsobom výroby. Vznik novej spoločnosti nevyhnutne vedie k formovaniu nového spôsobu života. Spôsob života, jeho formovanie a formovanie nového človeka sa nepresadzujú mechanicky, priamočiaro, ale ako celková prevládajúca tendencia. Pre našu spoločnosť je charakteristická aktívna úloha subjektu. Premena človeka vyžaduje poznať konkrétne spôsoby, ktorými sa má realizovať a cieľavedome pôsobiť na urýchľovanie tohto procesu. V praktickom živote ide o to, ako pôsobí tento spôsob výroby na spôsob života obyvateľstva v domácnostiach a ako ho ovplyvňuje.

Je veľa spôsobov, ktorými spôsob výroby vplyva na formovanie spôsobu života. Predovšetkým je to rozvoj výrobných síl, ktorý zväčšuje bohatstvo spoločnosti, čím bezprostredne určuje i možnosti zvyšovania životnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva. Jedným z meradiel zvyšovania životnej úrovne obyvateľstva je rast *individuálnej spotreby obyvateľstva*. Ukazovateľmi tohto rastu sú napríklad: rast priemerných miezd a plátov, spotreba potravín, počet bytov a ich vybavenie a pod. Pre nový spôsob života a pre formovanie nového človeka v spoločnosti je typické rozširovanie *spoločenskej spotreby*. Ukazovateľmi rozširovania spoločenskej spotreby obyvateľstva sú: bezplatná lekárska starostlivosť, rast a rozvoj školstva a vzdelávania, rast počtu kultúrnych zariadení, ich návštevnosť, rozširovanie a zvyšovanie dôchodkového zabezpečenia a dávok nemocenského poistenia, prídavkov na deti a pod.

Vplyv spôsobu výroby na spôsob života spoločnosti je veľmi komplexný. Životná úroveň je jedným z jeho prejavov. Podstatu komplexného vplyvu možno vyjadriť tak, že každý spôsob výroby určuje, ako daná spoločnosť žije, aké sú jej proporcie v rozdeľovaní, aký je spôsob života spoločnosti. Pritom na vytváraní konkrétneho spôsobu života spoločnosti majú podiel obidve stránky spôsobu výroby — tak výrobné sily, ako aj výrobné vzťahy.

Spôsob života sa spravidla vymedzuje ako súhrn životných prejavov a činností, prostredníctvom ktorých ľudia uspokojujú svoje *potreby*. Pritom využívajú a rozvíjajú hmotné i sociálne podmienky svojej existencie a vstupujú do spoločenských vzťahov, ktoré sú typické pre danú spoločensko-ekonomickú formáciu. Ak doterajšie spoločenské formácie utvárali

spôsob života ako odraz materiálnych a sociálnych podmienok existencie, potom náš spôsob by mal cieľavedome formovať jeho jednotlivé stránky.

Výchova nového človeka v spoločnosti patrí k najzložitejším úlohám. Zložitost možno vidieť aj v tom, že sa realizuje vnútri a prostredníctvom ekonomickej, politickej a sociálnej sféry spoločnosti, v rodine, v domácnosti, v pracovnom kolektíve, v školách, v kolektívoch priateľov. Hoci pre výchovu a získavanie určitých životných návykov a spôsobov konania je najpriaznivejší detský vek, predsa aj dospelý človek sa musí ustavične vychovávať a školiť. Preto v súčasnej spoločnosti je výchova a školenie dlhodobým, nikdy nekončiacim procesom.

K základným sociálnym skupinám, kde sa človek rodí, vychováva a žije, kde uplatňuje svoju osobnosť, patrí predovšetkým rodina, domácnosť a pracovný kolektív.

Vplyv rodiny na vývoj každého jednotlivca je všeobecne uznávaný a dokázaný. Každý štát svojou sociálnou politikou vytvára optimálne podmienky pre život v rodine, v domácnosti, pre plnenie jej náročných a nezastupiteľných funkcií a úloh.

2. Rodina, domácnosť, ich úlohy a význam

Rodina veľmi významne ovplyvňuje človeka od jeho narodenia až po dospelosť, a prakticky po celý život. Rodina je veľmi dôležitou základnou bunkou — jednotkou spoločnosti. Plní niekoľko úloh. Predovšetkým biologickú úlohu, ktorá súvisí s reprodukciou človeka. Umožňuje a uľahčuje starostlivosť o deti, o ich prípravu a výchovu pre ich produktívny vek. Reprodukujú človeka nielen ako organizmus, ale aj ako kultúrnu bytosť. Rodina je nositeľkou kultúrnych tradícií spoločnosti, ktoré sprostredkúva ďalším generáciám. Je prvým a závažným modelom života spoločnosti, s ktorým sa dieťa stretáva. Rodina ďalekosiahle ovplyvňuje osobnostný vývoj detí a ich postoje k ostatným ľuďom, s ktorými sa stretávajú neskôr vo svojom ďalšom živote. Rodinné normy výchovy však nie sú totožné s normami spoločnosti. Rodina sa snaží formovať a vychovávať svoje deti podľa vlastnej hodnotovej schémy, podľa vlastných rodinných tradícií.

Väčšina odborníkov v súčasnosti považuje za najlepšie výchovné prostredie pre deti — rodinu, resp. domácnosť. Model rodiny — domácnosti, ktorú tvoria rodičia, deti, prípadne starí rodičia a ďalší príbuzní — vykazuje neobyčajnú stabilitu v čase. Prakticky všetky vyspelé spoločnosti sú založené na takomto modeli rodiny. Taktiež všetky náhradné formy starostlivosti o výchovu detí sa usilujú o to, aby sa aspoň v niečom podobali modelu dvojgeneračnej rodiny.

Súčasná spoločnosť má vo svojom programe vytýčený cieľ — zvyšovať životnú úroveň svojich členov. Pritom nejde len o to, aby spoločnosť

a jednotlivci mali dostatok najrôznejších predmetov dennej spotreby alebo luxusných predmetov, ale o to, aby to, čo majú, vedeli účelne a kultúrne využívať. Hromadenie predmetov a vecí nie je a nemôže byť cieľom nášho spôsobu života. Spôsob života a ľudia v ňom by mali mať celkom iný prístup k hodnotám. Prostriedky, ktorými disponujú, by mali využívať na zabezpečenie svojich potrieb, a zároveň na svoj harmonický rozvoj a rast.

Doteraz materiály a uznesenia vlády kládli veľký dôraz na životné a sociálne istoty a na utváranie čoraz priaznivejších podmienok pre harmonický rozvoj človeka, na spôsob jeho života a životný štýl, na rast vnútornej dynamiky ľudí, ktorá ich stimuluje k získavaniu nových poznatkov, k primeranému spôsobu života a k dobrým vzťahom medzi ľuďmi. Aj najväčšie ideály a túžby ľudí sú vždy spojené s konkrétnymi možnosťami a s tým, ako človek vie využívať svoje schopnosti a možnosti a ako ich skutočne využíva tak v pracovnom, ako aj v mimopracovnom čase. Veľmi významnú úlohu tu zohráva i hmotná zainteresovanosť a odmeňovanie.

Do hospodárenia celej spoločnosti sa v súčasnosti veľmi významne premietajú otázky a problémy peňažno-ekonomického hospodárenia obyvateľstva a domácností. *Domácnosť* predstavuje základnú ekonomickú jednotku v sektore obyvateľstva. Je to pojem širší ako rodina. Domácnosť tvorí kolektív niekoľkých ľudí, ktorý je určitým spôsobom organizovaný a stmelený, najmä spoločným spôsobom života, uspokojovaním svojich potrieb, bývaním a peňažno-ekonomickým hospodárením. Veľmi dôležitým charakteristickým znakom domácnosti je spoločné bývanie a hospodárenie jej členov. Domácnosť tvoria prevažne členovia rodiny; netypické sú domácnosti úplne cudzích ľudí. Na rozdiel od toho rodinu chápeme ako spoločenstvo ľudí založené na spoločnom pôvode (sobáší, spoločnom potomstve a pod.). Rodina ako základná sociálna jednotka spoločnosti plní predovšetkým úlohy spojené s reprodukciou a výchovou mladej generácie. Bývajú to v prvom rade rodinné vzťahy, ktoré zblížujú ľudí tak, že hospodária spoločne. Domácnosť teda považujeme za základnú ekonomickú jednotku v sektore obyvateľstva, a ako takú ju treba zaradiť do celkového plánovacieho rozvoja spoločnosti.

Oblasť starostlivosti o rodinu, o výchovu mladej generácie v domácnostiach, o ich ekonomické zabezpečenie je jednou z najnaliehavejších úloh a problémov v rámci sociálno-ekonomickej politiky štátu v súčasnom období. Týmto závažným otázkam sa v poslednom období venuje zvýšená pozornosť. Vlády ČSR a SSR prijali už v predchádzajúcich rokoch mnohé opatrenia na zlepšenie starostlivosti o rodinu a výchovu mládeže. Účinnosť niektorých opatrení sa neprejavila výraznejšie. V marci 1988 vláda ČSSR znovu zdôraznila, že otázkam rodinnej výchovy, rodinných vzťahov a ich ekonomickému zabezpečeniu sa bude venovať osobitná po-

zornosť. V budúcnosti bude preto potrebné zabezpečiť jednotné pôsobenie všetkých inštitúcií a príspevkov z centralizovaných fondov. Prvoradou úlohou v súčasnosti je vypracovanie *komplexného programu štátnej rodinnej politiky*. Táto úloha sa mala splniť do konca roku 1989. Upevnenie stability rodín je dlhodobý a zložitý proces, do ktorého treba zainteresovať všetky inštitúcie — štátne, spoločenské, kultúrne, výskumné, ako aj všetky stupne škôl a výchovné organizácie mimo školy.

K plneniu týchto významných úloh v nemalej miere prispeje plánované pôsobenie *systému spoločenskej pomoci rodinám s deťmi*. Mladí ľudia (ako vyplynulo z výberových výskumov) majú skreslený názor na pomoc rodinám s deťmi. Posudzujú ju ako pomoc a povinnosť štátu pokrývať rodinám náklady spojené s výchovou detí. Faktom je, že kumulácia dôležitých udalostí mladých ľudí, ako je dokončenie prípravy na povolanie, vstup do zamestnania, založenie rodiny, domácnosti, narodenie dieťaťa, základná vojenská povinnosť, zariaďovanie novej domácnosti — to sú vysoké psychické a ekonomické záťaže pre mladých ľudí. Tieto udalosti sústredené v jednom časovom období vytvárajú rozpor medzi potrebami mladých ľudí a obmedzenými možnosťami ich uspokojovania. V danom období si mnohí mladí ľudia uvedomujú význam a úlohu peňažných prostriedkov na krytie všetkých potrieb, čo vytvára mnohé prehodnotenia a niekedy i deformácie v hodnotovom systéme mladých ľudí.

3. Peňažno-ekonomické hospodárenie domácností a obyvateľstva

Otázky a problémy mladých domácností patria v súčasnosti k vážnym sociálno-ekonomickým problémom našej spoločnosti. Mladá rodina a domácnosť je produktom a zrkadlom spoločnosti. Ide vlastne o problematiku dvoch generácií: mladých rodičov a ich malých detí. Obidve predstavujú budúcnosť spoločnosti. V mladej rodine sú skryté vari najväčšie rezervy ľudskej tvorivej činnosti. Súčasná situácia mladých rodín nie je priaznivá. Cesty k pozitívnym zmenám v tejto oblasti sú zložité a neprebádané.

Materiálne potreby členov našej spoločnosti sa uspokojujú prostredníctvom spotreby hmotných statkov. Rozlišujeme pritom osobnú a spoločenskú spotrebu, a to z hľadiska zdrojov, z ktorých je hrazená. Osobnú spotrebu tvorí uspokojovanie hmotných a duševných potrieb obyvateľstva, hrazené z vlastných peňažných príjmov.

Vyspelá spoločnosť sa nevyznačuje len vysokým stupňom rozvoja výrobných síl a vysokým objemom priemyselnej a poľnohospodárskej výroby, ale najmä premyslenou, účelnou a racionálnou *finálnou spotrebou*. K tejto spotrebe dochádza predovšetkým v domácnostiach, prostredníctvom ktorých sa realizujú značné hodnoty. Od toho, ako sa bude s týmito hodnotami v domácnostiach hospodáriť — do značnej miery závisí i ďalší rast ekonomického potenciálu našej spoločnosti a životná úroveň jednot-

livých domácností. Túto skutočnosť si ešte v dostatočnej miere neuvedomujeme — racionálna spotreba v domácnostiach nemôže byť len súkromnou vecou.

Výchova členov našej spoločnosti k ekonomickému mysleniu je dlhodobou úlohou, ktorá by sa mala uskutočňovať od prvých rozumových úvah dieťaťa až po jeho dospelosť. Členovia domácností by mali byť vedení k úcte k akejkolvek práci, k šetrnosti a ku skromnosti. Z hľadiska úspechov pri takejto výchove je potrebné zdôrazniť najmä dva aspekty: sústavnosť výchovy a názorný príklad. V rámci výchovy je potrebné zasvätiť všetkých členov domácnosti i do peňažno-ekonomického hospodárenia, umožniť im rozhodovať o potrebách a spotrebe v domácnosti.

Všetky potreby, ktoré domácnosť ako celok v určitom období svojej existencie má a pociťuje, nie je možné uspokojiť naraz, predovšetkým z ekonomických dôvodov. Preto si každá domácnosť musí určiť a plánovať svoju spotrebu. Musí si zostavovať a evidovať *rozpočet domácnosti* v závislosti od vlastných preferenčných tendencií príslušnej domácnosti.

3.1 Peňažné príjmy obyvateľstva

V sektore obyvateľstva najmä na základe jeho pracovnej aktivity dochádza k tvorbe, k rozdeľovaniu a k použitiu peňažných príjmov, dôchodkov a k formovaniu peňažného fondu obyvateľstva. Peňažné príjmy obyvateľstva predstavujú hlavný zdroj pre realizáciu jeho osobnej spotreby. Pri sledovaní vývoja peňažných príjmov obyvateľstva zisťujeme niektoré vývojové tendencie, ktoré sa týkajú obyvateľstva ako celku. Vývoj a objem peňažných príjmov obyvateľstva a domácnosti závisí od viacerých faktorov. Veľmi dôležitá je pritom politika rozdeľovania a odmeňovania, ako aj sociálna politika voči obyvateľstvu.

Objem peňažných príjmov obyvateľstva ovplyvňuje predovšetkým výška použiteľného národného dôchodku, stupeň rozvoja príslušnej ekonomiky, demografická štruktúra obyvateľstva, množstvo vynaloženej práce, jej výsledky, rozdeľovacie procesy a iné faktory.

Vývoj štruktúry peňažných príjmov obyvateľstva v ČSSR ukazujeme v tabuľke 1.

Pracovné príjmy obyvateľstva tvorili v uvedených rokoch 67,7 — 71,7 % celkových peňažných príjmov obyvateľstva. Ich pokles po roku 1975 bol čiastočne kompenzovaný rastom sociálnych a ostatných príjmov. Rast sociálnych príjmov súvisel so zvyšovaním prídavkov na deti, starobných a iných dôchodkov. V rámci týchto zmien sa od roku 1979 menil i celkový systém podpory a pomoci rodinám s deťmi. Bol to prechod na peňažné formy podpôr a príspevkov.

V sociálnych príjmoch obyvateľstva tvorili položky príjmy z dôchodkového zabezpečenia a z nemocenského poistenia pracovníkov najvý-

znamnejšie položky. Napríklad v roku 1987 bolo vo forme prídavkov na deti vyplatených 16 miliárd 400 miliónov Kčs. Spolu s výchovným vyplácaným k dôchodkom to tvorilo 17 miliárd 300 miliónov Kčs.

Vývoj peňažných príjmov a ich štruktúra zodpovedali v uvedených rokoch celkovému rastu hmotných zdrojov.

Tabuľka 1

Štruktúra peňažných príjmov obyvateľstva (v %)

Ukazovateľ	1970	1975	1980	1985	1986	1988*
peňažné príjmy z toho:	100	100	100	100	100	100
pracovné príjmy	71,7	69,8	68,8	67,7	68,0	68,8
sociálne príjmy	18,0	17,6	18,8	20,1	20,0	68,8
príjmy z úverov a pôžičiek	3,2	4,1	3,8	3,5	2,9	4,1
ostatné príjmy	7,1	8,5	8,6	8,7	9,1	8,0

* Predbežné údaje.

Prameň: Údaje tabuliek 1 a 2 boli spracované podľa Správ a rozborov Slovenského štatistického úradu z rokov 1987–1988 a Štatistických ročeniek ČSSR.

Pri celkovom raste absolútnej výšky peňažných príjmov sa štruktúra peňažných príjmov obyvateľstva menila v uvedených rokoch v menšej miere.

3.2 Peňažné výdavky obyvateľstva

Získavanie peňažných príjmov obyvateľstva nie je samoúčelné. Je prostriedkom uspokojovania potrieb domácností ako celku, a aj potrieb jej jednotlivých členov. Rast peňažných príjmov obyvateľstva sprevádza nielen možnosť plnšieho uspokojovania jeho potrieb, ale aj zmena samotnej štruktúry, systému preferencií. V tom sa prejavuje zákonitý zvyšovanie a kompletizovanie potrieb obyvateľstva. Zmena potrieb ovplyvňuje i zmeny v štruktúre výdavkov obyvateľstva.

Peňažné výdavky obyvateľstva ako realizácia peňažných príjmov majú svoje osobitosti, vývoj a štruktúru. Vývoj štruktúry peňažných výdavkov obyvateľstva dokumentujú údaje v tabuľke 2.

Obyvateľstvo v uvedených rokoch realizovalo peňažné príjmy na nákup tovarov v rozpätí 65,2–68 % svojich príjmov. Túto položku peňažných výdavkov obyvateľstva v rozhodujúcej miere ovplyvňuje ponuka tovarov. Podiel výdavkov na nákup tovarov sa menil len nevýznamne.

Tabuľka 2

Štruktúra peňažných výdavkov obyvateľstva (v %)

Ukazovateľ	1970	1975	1980	1985	1986	1988*
peňažné výdavky	100	100	100	100	100	100
z toho:						
nákup tovarov	68,0	67,3	65,5	67,1	67,0	65,2
služby	12,0	12,0	13,3	13,5	13,7	14,0
dane poplatky, clá	9,8	10,2	10,9	11,5	11,5	12,5
splátky úverov	2,9	3,1	3,4	3,6	3,5	3,1
prírastok úspor	4,5	4,2	3,3	3,2	3,1	3,3
ostatné výdavky	2,8	3,2	3,6	1,1	0,2	1,9

* Predbežné údaje

Možno predpokladať, že zlepšením sortimentu a kvality ponúkaného tovaru by bol podiel výdavkov obyvateľstva na nákup tovarov rástol výraznejšie.

Objem výdavkov obyvateľstva za platené služby tvoril 12—14 %. Tento podiel sa javí ako nízky, je však limitovaný objemom ponúkaných služieb, ktorých rozsah a kvalita sú ešte stále na nízkej úrovni. Uvedenú tendenciu treba hodnotiť negatívne. Odzrkadľuje nerozvinutosť sféry služieb obyvateľstvu, jej zaostávanie za spoločenskými potrebami obyvateľstva. Perspektívne možno očakávať, že urýchlením rozvoja služieb pri realizácii nového ekonomického a sociálneho programu našej spoločnosti, sa zvýši ich podiel na celkových výdavkoch obyvateľstva.

Z hľadiska peňažnej rovnováhy a menovej stability veľmi významnou položkou v peňažných výdavkoch obyvateľstva je prírastok úspor obyvateľstva. Je to tá časť peňažných príjmov obyvateľstva, ktorú obyvateľstvo nepoužije v príslušnom období na svoju spotrebu, ale odkladá jej použitie do budúcnosti. Prírastok úspor obyvateľstva má svoje osobitosti, na ktoré v plánovacom procese treba nevyhnutne prihliadať. *Úspory obyvateľstva* majú charakter peňažnej rezervy a môžu mať podobu vkladov obyvateľstva v peňažných ústavoch, hotovosti v rukách obyvateľstva, ako aj iných foriem, napríklad životného a dôchodkového poistenia, cenných papierov a pod. Časť úspor odzrkadľuje neuspokojený dopyt obyvateľstva po niektorých tovaroch a službách.

Zvýšenie položky finančných platieb obyvateľstva (daní, poplatkov, cla) súvisí v značnej miere s absolútnym rastom peňažných príjmov obyvateľstva, najmä v položke pracovných príjmov obyvateľstva — s rastom miezd a platov pracujúcich.

Použitie peňažných príjmov a štruktúru výdavkov obyvateľstva môže štát ovplyvňovať len nepriamo, predovšetkým ponukou kvalitných výrobkov, tovarov, služieb vo vhodnej štruktúre a v dostatočnom množstve.

Peňažnými výdavkami obyvateľstvo realizuje podstatnú časť svojej

osobnej spotreby a platených služieb. Výdavky obyvateľstva zatiaľ v malej miere ovplyvňujú príjmy obyvateľstva z naturálnej a z individuálnej činnosti občanov.

3.3 Rozpočet domácnosti

Spotreba a životná úroveň každej domácnosti je iná. Sledovanie peňažného hospodárenia každej domácnosti nie je možné, a ani účelné. Preto sa v hospodárskej praxi v ČSSR zabezpečuje a realizuje výberový prieskum a cieľový výber domácností, ktoré sa stávajú reprezentatívnymi ekonomickými jednotkami domácností príslušného územia.

Štatistika rodinných účtov poskytuje podrobnejšie údaje o peňažných príjmoch a výdavkoch jednotlivých skupín obyvateľstva v jednotlivých domácnostiach. K pravidelným zisťovaniam sa pripájajú ešte informácie z mikrocenzov, ktoré dopĺňajú základné informácie.

Domácnosť ako základná jednotka hospodárenia vo sfére obyvateľstva, ak má plniť úlohy pri uspokojovaní svojich potrieb, musí mať určité zdroje. Peňažné potreby domácnosti možno nazvať peňažnými potrebami a zdroje ich krytia peňažnými zdrojmi.

Peňažné potreby domácnosti sú podmienené súhrnom všetkých hmotných a nehmotných potrieb nevyhnutných na realizáciu úloh a cieľov v peňažnom vyjadrení. *Peňažné zdroje* domácnosti predstavujú všetky peňažné príjmy a dôchodky, ktoré získavajú členovia domácnosti za svoju prácu a činnosť v pracovnom a v mimopracovnom čase, ako aj nepracovné príjmy zo znovurozdelenia ostatných peňažných fondov (napr. dávky nemocenského poistenia a sociálneho zabezpečenia; úľavy na daniach; príjmy zo zahraničia; spotrebné úvery a iné).

Peňažný fond domácnosti sa tvorí z pracovných a ostatných peňažných príjmov členov domácnosti. Rozdeľovanie a použitie toho fondu sa realizuje najmä výdavkami na spoločné potreby domácnosti ako celku, na potreby jednotlivých členov domácnosti i na tvorbu úspor a iných rezerv.

Ekonomickou úlohou domácnosti je zabezpečiť peňažné zdroje a tým i potreby domácnosti. Domácnosť musí hospodáriť na základe určitých princípov a zásad. Ako ekonomická jednotka musí plánovať a zostavovať *rozpočet* peňažných príjmov a výdavkov. Pred plánovaním a zostavovaním rozpočtu si jej členovia určujú určitú preferenčnú politiku pri uspokojovaní svojich potrieb. *Preferenčnou politikou* rozumieme určenie hlavných cieľov, úloh a spôsobov ich plnenia, z hľadiska času a prostriedkov na ich dosiahnutie. Pritom je veľmi dôležité určenie dôležitosti a postupnosti pri uspokojovaní potrieb domácnosti. Iná bude preferenčná politika domácnosti v období, keď sa zakladá a zariaďuje, iná v období jej 10-ročného fungovania a iná v dôchodkovom veku rodičov. Teda iné budú aj potreby v rôznom časovom období vývoja príslušnej domácnosti. Popri dlhodobých cieľoch je potrebné v domácnosti uspokojovať

predovšetkým bežné — krátkodobé potreby, ako sú potrava, odievanie, obúvanie a iné materiálne a nemateriálne potreby.

Pre plynulé peňažno-ekonomické hospodárenie sa v domácnostiach vytvárajú peňažné fondy, z ktorých sa budú postupne uspokojovať všetky potreby jednotlivých členov. Medzi základné potreby jednotlivcov patria predovšetkým individuálne materiálne, kultúrne a sociálne po-

Schéma 1

Rozpočet domácnosti (mesačný, ročný, dlhodobý v Kčs)

Peňažné príjmy

Peňažné výdavky

Zostatok z minulého obdobia	I. Na potreby domácnosti:
I. Pracovné príjmy:	— nájomné za byt, združené inkaso a iné poplatky
— mzda, plat manžela	— stravné
— mzda, plat manželky	— odev, obuv, ich opravy
— podiely, odmeny	— služby, toaletné, kozmetické a práce prostriedky, lieky
— z predaja poľnohospodárskych výrobkov	— kultúra, divadlo, kino, iné
— z individuálnej činnosti	— výchova, školské poplatky, jasle, materská škôlka, kurzy
II. Sociálne príjmy:	— cestovné, autobus, vlak, MHD, iné
— prídavky na deti	— na prevádzku chaty, auta, garáže, príp. iné hobby, napr. záhrada
— peňažná pomoc v materstve	— dary
— materský príspevok	— ostatné výdavky (dovolenka, údržba bytu a zariadenia do bytu a pod.)
— podpora pri narodení dieťaťa	II. Finančné platby:
— štátny príspevok k mlado-manželskej pôžičke	— dane, poplatky, clá, kolky
— štipendiá	— členské príspevky
— nemocenské dávky	— poistné
— dôchodky	— splátky úverov
III. Iné príjmy:	III. Úspory:
— príspevky rodičov	— vklady
— príspevky spoločenských organizácií	— hotovosť
— úvery, pôžičky	— iné formy
— výhry, úroky, dary	
— iné príjmy (z dedičstva, zo zahraničia)	
Súčet	Súčet

treby. Z časového hľadiska sú najdôležitejšie existenčne nevyhnutné potreby, potreby menej nevyhnutné, a napokon luxusné potreby.

Na tvorbu a používanie fondov domácnosti si jej členovia môžu zostavovať rozpočet domácnosti. (Pozri schému 1.)

Do príjmovej časti rozpočtu domácnosti sa zahrňujú:

- zostatky fondu domácnosti z minulého obdobia,
- plánované peňažné príjmy príslušného obdobia,
- iné peňažné príjmy (neplánované).

Vo výdavkovej časti rozpočtu sa plánuje použitie peňažného fondu domácnosti podľa príslušných položiek v rozpočte domácnosti.

Domácnosť by mala zostavovať a realizovať krátkodobý (mesačný) rozpočet príjmov a výdavkov. Okrem toho strednodobý rozpočet na 1—3 roky, a napokon dlhodobý rozpočet na 4—10 rokov.

Peňažným hospodárením domácností rozumieme spôsob a metódy realizácie ekonomickej úlohy domácnosti, t. j. získanie peňažných zdrojov a ich realizáciu — na uspokojovanie potrieb domácnosti ako celku a potrieb jednotlivých členov. Pritom je dôležité určiť dôležitosť a postupnosť v ich uspokojovaní. Spotreba príslušnej domácnosti sa vždy musí prispôbiť vlastným možnostiam, ktoré sú vyjadrené v jej peňažných zdrojoch. Hospodárenie obyvateľstva sa uskutočňuje v domácnostiach, a to tvorbou, rozdeľovaním a použitím peňažného fondu príslušnej domácnosti, ktorý má charakter kúpneho fondu. Tvorí sa predovšetkým z peňažných príjmov obyvateľstva. Plánovanie tvorby, rozdeľovania a použitia tohto fondu považujeme za dôležitú časť plánovitého riadenia národného hospodárstva. Pritom osobitnú dôležitosť prikladáme plánovaniu a modelovaniu rozpočtov domácností.

Pri peňažnom hospodárení domácností je vhodné viesť evidenciu o plnení rozpočtu domácnosti, o plnení peňažných príjmov a výdavkov podľa jednotlivých položiek rozpočtu. Po mesačnom (ročnom i viacročnom) hospodárení je vhodné skontrolovať a vyhodnotiť plnenie rozpočtu domácnosti. Presná evidencia peňažných príjmov a výdavkov, ich vyhodnotenie a porovnávanie s plánovaným údajom ukáže a objasní štruktúru peňažných výdavkov príslušnej domácnosti. Po niekoľkomesačných (ročných) záznamoch o výdavkoch príslušnej domácnosti a ich vyhodnotení možno vytypovať položky a výdavky, ktoré sa dajú obmedziť, resp. nerealizovať vôbec. Len takto sa môže príslušná domácnosť dozvedieť o svojom peňažnom hospodárení (dobrom, nevhodnom, optimálnom a pod.). Možno odporúčať vedenie evidencie najmä v začiatkových obdobiach vzniku domácnosti. Prostredníctvom evidencie sa postupne získa prehľad o celkových príjmoch a výdavkoch v určitom období. Analýzou získaných podkladov možno vykonať posun v realizácii cieľov a zámerov v dlhodobých cieľoch, v úlohách príslušnej domácnosti. Približovanie k vytýčeným zámerom a cieľom domácnosti a dobré peňažno-ekonomické hospodárenie zlepšujú celkovú atmosféru v domácnosti.

Rozpočet domácnosti, jeho zostavovanie, plnenie, kontrola a vyhodnotenie umožní novú, správnejšiu orientáciu v príslušnej domácnosti, odubúra zbytočné znervózňovanie a snahy získať nemožné. V živote členov domácnosti je spravidla viac prianí, úloh a cieľov ako možností ich hneď splniť. Preto je plánovanie, zostavovanie, tvorba fondov a evidencia realizácie rozpočtu domácnosti veľmi potrebná a užitočná pre členov domácnosti.

V rozumnom hospodárení s peniazmi, s peňažnými zdrojmi domácnosti ide predovšetkým o to, aby sa peniaze správne využívali, aby sa primerane zabezpečovalo všetko potrebné pre jednotlivých členov domácnosti, ako aj pre domácnosť ako celok. Pri takomto hospodárení možno postupne získať i úspory a rezervy.

Záver

Sociálno-ekonomické aspekty peňažného hospodárenia obyvateľstva a domácností sa veľmi významne priemietajú do hospodárenia celej spoločnosti. Otázky a problémy mladých domácností, ich peňažno-ekonomické hospodárenie, patria v období nového ekonomického programu našej spoločnosti k vážnym sociálno-ekonomickým problémom. Významnú pomoc poskytuje rodinám a domácnostiam štát. Sú to predovšetkým sociálne príjmy obyvateľstva. Spôsob života členov domácnosti, ich potreby a spotreba, objem, štruktúra a vývoj peňažných príjmov a výdavkov, ako aj ich diferenciácia v jednotlivých domácnostiach významne ovplyvňujú peňažné hospodárenie obyvateľstva v domácnostiach.

Peňažné hospodárenie domácností, tvorba rozpočtu domácností, jeho plnenie a vyhodnocovanie pripravujú a podnecujú každého mladého človeka k novému ekonomickému mysleniu.

Peniaze treba chápať ako významného činiteľa v peňažnom hospodárení obyvateľstva a domácností, ktorý ale nesmie byť rozhodujúcim. Je však veľmi dôležité, ako sa s nimi zaobchádza, ako sa s nimi hospodári. Peniaze sú prostriedkom a nie cieľom každej domácnosti. Peňažné hospodárenie v domácnosti umožňuje, aby sa postupne uspokojovali všetky potreby jej členov, aby sa neprejavil ich nedostatok alebo prebytok v určitom časovom úseku.

Pre peňažné hospodárenie domácností možno uviesť niektoré všeobecne platné princípy a odporúčania:

- zostavovať a vyhodnocovať pravidelne rozpočet domácnosti,
- viesť si pravidelne evidenciu peňažných príjmov a výdavkov domácnosti,
- racionalizovať spotrebu v domácnostiach,
- úspory (mesačné, ročné i viacročné) z peňažného hospodárenia domácnosti viesť a uchovávať v peňažnom ústave.

Literatúra

- [1] BLAŠKOVÁ, M. — MOKRÝ, V.: Plánovanie životnej úrovne. [Vysokoškolské skriptá.] Bratislava, ES VŠE 1988.
- [2] ČEJKOVÁ, V.: Rodina a rozpočet. Bratislava, Živena 1989.
- [3] GORBAČOV, M. S.: Prestavba a nové myslenie pre našu krajinu a pre celý svet. Bratislava, Pravda 1987.
- [4] HÁČIK, V. — PETŘIVALSKÝ, J.: Financie. Bratislava, Alfa 1985.
- [5] Politická ekonómia socializmu. [Vysokoškolské skriptá.] Bratislava, ES VŠE 1984.
- [6] SOVA, V.: Plánování životní úrovně. Praha, SPN 1984.
- [7] FASSMANN, M.: Fondy stínové ekonomiky. Hospod. Nov., 1988, č. 49.
- [8] MEDVEDEV, V. A. (ved. autorského kolektívu): Politická ekonomie (učebnice pro vysoké školy). Polit. Ekon., 36, 1988, č. 10, 11; 37, 1989, č. 1, 2, 3.

O potrebe reforiem bezplatne poskytovaných služieb

KRŠÁKOVÁ, Alica

Reformné kroky v súčasných systémoch ochrany zdravia, školského vzdelávania, činnosti kultúry, bývania, dopravy či rekreácie by mali smerovať k zlepšovaniu životnej úrovne. V uplynulých rokoch sa o kvalitatívnych stránkach spôsobov a foriem týchto činností málo diskutovalo a o iných ekonomických a sociálnych prístupoch k nim — čiastočne s výnimkou bývania — sa neuvažovalo. V súčasnosti sú určité zmeny o to naliehavejšie, že v činnostiach spojených so zdravím, so vzdelaním, s kultúrou a s bývaním sa kumulujú mnohé problémy a deformácie, ktoré nepriaznivo vplyvajú na ekonomické, morálne i politické stránky spoločenského života jednotlivcov.

Dnes sa nestačí zamýšľať len nad tým, čo všetko v týchto činnostiach chýba, alebo akú by mali mať úroveň, najmä ak ich porovnávame so zahraničím. V záujme posilnenia ekonomiky je nevyhnutné uvažovať aj o tom, do akej miery pretvárať inštitucionálnu a zväčša príkazovú organizáciu týchto činností na mechanizmus, ktorý by fungoval na základe širšieho využívania ekonomických pravidiel a prostriedkov. Ak teda chceme, aby výsledky poskytovania verejných statkov sledovali svetovú úroveň, je potrebné všimnúť si aj to, na akých princípoch a akými prostriedkami sa dosiahli priaznivé výsledky vo svete.

Ekonomické a politické problémy a súvislosti

Ekonomická situácia po roku 1945, v období vojnou narušenej ekonomiky, bola objektívnym dôvodom na to, aby štát úplne alebo čiastočne prevzal na seba uspokojovanie určitých potrieb ľudí. Nedostatok prostriedkov si vyžadoval ich reguláciu a určovanie priorít vo sfére tvorby, rozdeľovania i použitia prostriedkov na ekonomické a sociálne účely. V sociálnej oblasti zamerlal štát svoje výdavky na sociálne zabezpečenie, ochranu zdravia, školstva a kultúru. Na začiatku 50. rokov predstavoval podiel týchto výdavkov na celkovom objeme sociálnych vý-

davkov viac než 90 % [1]. Už na prelome 50. a 60. rokov bolo zjavné, že štát podporuje rýchlejší rast služieb než rast peňažných sociálnych dôchodkov. Vo vecnej štruktúre služieb čoraz rýchlejšie rástli výdavky štátu na dopravu, bývanie, komunálne hospodárstvo, samozrejme v neprospech rastu výdavkov na ochranu zdravia a na vzdelanie. To sa prejavovalo v postupnom miernom znižovaní ich podielu na celkových sociálnych výdavkoch štátu.

Tendencie a tempo rastu bezplatne poskytovaných služieb v 60. a 70. rokoch nie je možné hodnotiť len z úzkych sociálnych, resp. sociálno-charitatívnych hľadísk, ale je potrebné všímať si aj ich širšie ekonomické, sociálne a politické súvislosti. Programové vyhlásenia komunistickej strany z 50. rokov, v ktorých boli formulované ideálne predstavy o dynamickom raste hmotných a kultúrnych stránok života ľudí, previazali sa so socialistickými princípmi fungovania ekonomiky tak v tvorbe spoločenského produktu, ako aj v jeho použití, t. j. v spôsoboch a formách realizácie životnej úrovne.

V ekonomike sa čoraz silnejšie presadzovali centralizované administratívne formy riadenia a plánovania, ktoré zachádzali až do určovania konkrétnych vecných i hodnotových ukazovateľov produkcie. Rozvoj ekonomiky sa uskutočňoval zmenami v štruktúre produkcie a extenzívnymi formami jej organizácie, ktoré zdrojmi skôr plytvali než ich efektívne využívali. Na začiatku 60. rokov už mohla ekonomika, v porovnaní s povojnovým stavom, prejavíť svoju silu, a to vo vyššej výrobnjej i spotrebnej produktivite,¹ ktorá mohla smerovať aj k výraznejšiemu vzostupu individuálnych spôsobov uspokojenia širšieho okruhu potrieb. Stručne povedané, ekonomika už v tomto období mohla priniesť určité „bohatstvo“ jednotlivcom i spoločnosti. Nestalo sa tak. Namiesto toho sa ekonomika čoraz viac uzatvárala do rámca rozdeľovania a znovurozdeľovania, čím mala najrýchlejším spôsobom realizovať nadnesené (a čas ukázal, že často aj nereálne) ciele.²

Významnými nástrojmi takejto hospodárskej politiky sa stali:

a) priame zásahy štátu do spôsobov a foriem uspokojovania potrieb ľudí;

b) rozdeľovanie a znovurozdeľovanie dôchodkov.

a) Priamymi zásahmi do spotrebných výdavkov jednotlivcov štát

¹ V 50. rokoch sa síce zaznamenali vyššie prírastky reálneho vytvoreného národného dôchodku, rast ekonomiky sa však stlmil už začiatkom nasledujúceho desaťročia. Ďalšie oživenie ekonomiky nastáva asi v polovici 60. rokov pod vplyvom nových ekonomických reforiem.

² Plány v tom čase vysoko prekračovali reálne možnosti ich splnenia aj v tejto oblasti. Napríklad v počtoch miest v materských školách, v školských družinách alebo vo vyriešení bytovej situácie do roku 1970, v počte nemocničných lôžok, v možnostiach odborových rekreácií atď. [2].

rozhodoval o tom, za ktoré tovary a služby si jednotlivci majú platiť zo svojich peňažných príjmov a ktoré tovary a služby bude všetkým poskytnúť štát úplne alebo čiastočne bezplatne. Štát sa postupne plne angažoval už nielen v ochrane zdravia, vzdelania a sociálneho zabezpečenia, ale čoraz viac aj v otázkach bývania, dopravy, rekreácie (najmä prostredníctvom tzv. podnikovej spoločenskej spotreby), vo formách a v prejavoch kultúry a zábavy ľudí, a to — okrem spomínaných cieľov — aj na základe iluzórnej predstavy, že ľudia budú efektívnejšie a výkonnejšie pracovať vtedy, ak budú prijímať stále viac statkov „bezplatne“. Súčasne s touto predstavou sa reálne zužovali individuálne spôsoby a diferencovanejšie možnosti uspokojovania týchto potrieb, až prevládla pre spotrebiteľa v podstate jediná možnosť — „vziať“ to, čo „dáva“ štát. Tieto tendencie výdavkov štátu potvrdzuje vývoj relácie medzi platenou a neplatenou formou spotreby: od roku 1955 do roku 1987 vzrástla neplatená spotreba v štruktúre celkovej spotreby obyvateľstva z 12,8 % na 23,7 %, pričom podiel platenej spotreby tovarov a služieb poklesol v tom istom období zo 77,8 % na 73,8 % [3].

To, či jednotlivec platí alebo neplatí za služby, je len jednou, z hľadiska plynulosti ekonomiky druhoradou záležitosťou, resp. nie je to ani tak ekonomická ako skôr politická otázka. Z ekonomického hľadiska je oveľa dôležitejšia skutočnosť, že ide o príkazovú organizáciu ich poskytovania. A tá sa v podstate prejavuje tak, že štát rozhoduje o všetkých podmienkach poskytovania služieb, a to o zdrojoch a obsahu ich produkcie, ako aj o spôsoboch i formách ich získavania či využívania spotrebiteľmi. V posledných rokoch sa čiastočne rozširujú určité možnosti napríklad pri kúpe domu, domácej i zahraničnej rekreácie alebo návštevy určitých kultúrnych podujatí, ale o tom, v akom množstve a kvalite, alebo ako často si môže jednotlivec kúpiť to, o čo má záujem, stále rozhoduje štát. Štát rozhoduje o veľkosti a kvalite bytu, o dĺžke čakania na byt, o tom koľko devízových prostriedkov vyčlení na cestovanie do zahraničia a komu ich prideliť, akú prirážku uvalí na valutové kurzy pri kúpe a predaji valút, ďalej o tom, čím a ako často spestrí šedivosť a priemernosť kultúry, nepriamo určuje aj proporcie individuálnej a verejnej dopravy a rozhoduje o mnohých podobných otázkach. Skrátka, čiastočne platené služby sa rozširujú v takto vymedzených hraniciach, jednotlivci, aj keď platia určitú čiastku, nemajú možnosť navrhovať, posudzovať alebo rozhodovať o kvantitatívnych a kvalitatívnych stránkach tých služieb, ktoré by mali uspokojovať ich individuálne potreby a záujmy.

Rozhodovanie o bezplatne poskytovaných službách prostredníctvom centrálného plánovania a administratívy viedlo súčasne k ich výraznej unifikácii, priemernosti a k rovnostárstvu: rovnaká ambulatná a nemocničná liečba, rovnaký systém a úroveň školského vzdelania, v podstate rovnaké spôsoby bývania (najmä vo väčších mestách je rozšírený sídliskový typ bývania — v rovnakých bytoch unifikovaných obytných

domov umiestnených do rovnakej sídliskovej infraštruktúry), rovnaká ponuka jednotlivých žánrov kultúry a zábavy atď. Administratívne formy organizácie verejných statkov môžu totiž poskytovať vždy len jednu možnosť, masovo jednotný spôsob, formu, prostriedky i kvalitu.⁵ Zákonite nemôžu prísť s alternatívami, ktoré by poskytovali spotrebiteľom slobodný výber a také možnosti, v rámci ktorých by si uspokojovali individuálne záujmy aj použitím svojich peňažných prostriedkov. V súčasnom systéme realizovania štátnych výdavkov je preto výrazne ohraňovaná možnosť „dialógu“ medzi poskytovateľmi a užívateľmi bezplatných či čiastočne platených služieb.

Rozdelenie potrieb centrálnymi orgánmi na potreby individuálne uspokojované (prostredníctvom individuálnych peňažných príjmov) a na spoločensky uspokojované (prostredníctvom výdavkov štátu na tovary a služby) a administratívno-bilančný charakter štátnych výdavkov si vyžadovali upevňovanie takej ideologickej koncepcie, ktorá by túto prax dlhodobo zdôvodňovala a posilňovala.

Centrum formovalo nielen princípy poskytovania služieb zdravotníctva, školstva, kultúry či bývania, ale určilo aj kritériá ich bezplatného i čiastočne plateného užívania spotrebiteľmi. Vo vzťahu k poskytovateľom služieb sa uplatňoval a doteraz sa uplatňuje princíp nákladovosti, za ktorým však nenasleduje princíp efektívnosti. Nákladovosť sa stáva čoraz vážnejším problémom, ktorý vyplýva najmä z jej subjektívnej stránky. Tá spočíva v súčasnom spôsobe a v metódach fungovania bezplatne poskytovaných služieb, na ktoré sa nevyhnutne viaže čoraz väčší administratívno-riadiaci aparát. V inštitucionálnom mechanizme tento aparát nič nenúti, aby bol úspornejší, nie sú dôvody, aby táto sféra pracovala efektívnejšie, pretože chýbajú kritériá efektívnosti, chýba súťaživosť a ekonomická i verejná kontrola. Nákladovosť má navyše objektívnu stránku, ktorá vyplýva z využívania čoraz dokonalejších a modernejších metód a prostriedkov, postupov a poznatkov, najmä vedecko-technického charakteru, bez ktorých sa nemožno zaoberať predovšetkým v zdravotníctve a v školstve.

Vzťah používateľov a poskytovateľov služieb chcel štát organizovať na princípe sociálnej spravodlivosti. Jeho konkretizácia však spočívala v tom, že spravodlivé bolo všetko to, čo bolo v tejto sfére dostupné všetkým. Služby, ktoré boli a sú dostupné všetkým bezplatne, môže však štát poskytovať len na rovnakej úrovni a v priemernej kvalite, a to zase

⁵ Čoraz častejšie vznikajú odchýlky od priemernosti v rámci verejných statkov. Na jednej strane sú to odchýlky, ktorých sa obvykle neoprávnene dopúšťajú ich poskytovatelia. Na druhej strane sa jednotlivci sami a dobrovoľne vymaňujú z priemernosti a rovnostárstva, pretože pre seba prirodzene hľadajú lepšie spôsoby a podmienky pre uspokojenie svojich potrieb; napríklad v zdravotníctve sa už bežne prejavuje úsilie ľudí zaplatiť za vyššiu kvalitu ochrany zdravia, pretože tá má pre nich vysokú hodnotu, ktorú chcú týmto spôsobom oceniť. „Pacienti neraz ochotne spolupracujú: nechcú chodiť k lekárovi zadarmo, pretože cítia, že ak zaplatia, sú menej závislí“ [4].

vyjadroval princíp rovnosti. Tieto dva princípy sa stali kľúčovými pri bezplatnom poskytovaní služieb.⁴

Dostatočne výrazne sa neuplatňovali ani princípy solidarity, spoločodpovednosti za iných a princíp zodpovednosti človeka za seba samého. Na týchto zásadách sa v iných štátoch vybudovali účinné systémy sociálneho poistenia a sociálnej starostlivosti. V súčasnosti síce ekonomická teória a prax znovu obracajú pozornosť na zmysel a význam zásad sociálnej spravodlivosti a rovnosti, no robia tak skôr v súvislosti s úrovňou pracovných príjmov a s ich diferenciaciou než v súvislosti s bezplatným poskytovaním služieb, v ktorom sa zatiaľ postupuje po starom.

b) Systém znovurozdeľovania dôchodkov. Aby štát mohol uspokojovať relatívne široký okruh potrieb všetkých obyvateľov bezplatným poskytovaním tovarov a služieb, musí získať veľa prostriedkov. Vhodným nástrojom, ktorý to umožňuje, je taký distributívny systém, ktorý sa nespráva na základe trhových princípov. To znamená, že časť prostriedkov (mzdy) neprúdi od jedného subjektu (podniku) k iným subjektom (pracovníkom) prostredníctvom cien, alebo iná časť prostriedkov (dane) sa nerozdeľuje na základe spoločenskej dohody, ktorá by mala byť bázou formovania daňového systému. Distributívny systém pracuje zväčša administratívne, pomocou príkazov.

Z hľadiska spotrebných výdavkov štátu sú pre centrum teda dôležité tieto otázky: ako a koľko finančných prostriedkov centralizovať a koľko prostriedkov potom prideliť na činnosť zdravotníctva, školstva, kultúry, bytového hospodárstva, dopravy a na opatrenia v rámci sociálneho zabezpečenia. Otázkou zdrojov centralizácie prostriedkov štát rieši predovšetkým:

- centrálnym určovaním pracovných príjmov a reguláciou ich vývoja;
- daňovým (odvodovým) systémom.

Prísna direktívna regulácia pracovných dôchodkov, ktorá vzhľadom na to, že štát neekonomickými prostriedkami rozdeľuje časť produktu v podobe bezplatne poskytovaných služieb, vlastne znamená, že mzdy sa udržiavajú v priemere na nízkej úrovni. Svedčí o tom vývoj miezd vo vzťahu k vytvorenému produktu. Od roku 1955 do roku 1987 poklesol podiel pracovných príjmov na vytvorenom národnom dôchodku z 57,7 % na 51,4 %; pričom podiel výdavkov štátu na tovary a služby a na peňažné sociálne dôchodky na rovnakom základe a v tom istom období vzrástol z 19,3 % na 33,0 %. Podniky teda nemôžu robiť liberálnu mzdovú politiku, ktorá by vyplývala z ich ekonomických výsledkov.

Hlavnými zdrojmi centralizácie prostriedkov sú dane, resp. odvody

⁴ Zásada rovnosti však našla v praxi svoje deformácie. Uznávala sa a dodržiavala sa vždy len vo všeobecnosti. Pritom určité skupiny ľudí mali a majú v rozdeľovaní spoločenských prostriedkov, a najmä vo využívaní neplatených služieb výnimočné postavenie. Výhody, ktoré prijímajú, nepramenia z ich životných ekonomických ťažkostí, ale často práve zo silnejšieho ekonomického či politického statusu.

z ekonomickej činnosti a daň zo mzdy. Už v 50. rokoch určilo centrum početné odvody a dane s relatívne vysokými sadzbami; napríklad odvoz zo zisku tvoril 75 % i viac, daň z obratu predstavovala v priemere takmer 80 % z veľkoobchodných cien (v súčasnosti poklesla asi na 30 %), ktorá navyše plynie do rozpočtu štátu na základe vyrobenej a nie realizovanej produkcie.

V porovnaní s tým je systém dane zo mzdy — svojou progresivitou daňových sadzieb — relatívne „mäkší“; je málo progresívny vo vertikálnej línii, t. j. v základných sadzbách mzdového rozpätia (progresívnejší je len v horizontálnej polohe, ktorú tvorí rozpätie medzi najnižšou a najvyššou zvýšenou základnou sadzbou). Progresívna časť zdaňovania siaha len po mzdu vo výške 2400 Kčs, kde sa z celkového rozdelenia pracovníkov podľa výšky mzdy nachádzalo v roku 1988 už len 19,3 % pracovníkov (nad hranicou 2400 Kčs prírastok daňového výnosu klesá [5]). Ak k tomuto — v podstate lineárnemu zdaňovaniu až 4/5 pracovníkov celej ekonomiky — ešte prirátame silnejúce nivelizačné tendencie vo vývoji miezd v uplynulých rokoch, zistíme, že výnosy dane z miezd nie sú rozhodujúcim a ani príliš významným zdrojom štátnych výdavkov. A tento spôsob zdaňovania miezd ani nenapĺňa princíp solidarity alebo spoluzodpovednosti jednotlivca za iných, pretože nepodporuje znovurozdeľovanie príjmov od bohatších vrstiev k chudobnejším vrstvám.

Prídely prostriedkov na fungovanie bezplatne poskytovaných služieb sa môžu teda zvyšovať predovšetkým z tých prostriedkov, ktoré plynú z hospodárskej sféry. A keďže práve tu vytvorilo centrum už v minulosti dostatočne široký a pružný priestor pre odčerpávanie jej ziskov, ani nie je potrebné hľadať ďalšie zdroje (s výnimkou devízových), resp. využívať iné ekonomické nástroje. Tento systém centralizácie prostriedkov umožňuje zabezpečiť direktívne normatívnu úroveň poskytovania verejných statkov aj tým, že subjektívne volí účel použitia rozpočtových prostriedkov; zatiaľ čo v roku 1956 pohltila hospodárska sféra z rozpočtových výdavkov 57,5 % a verejné statky len 14,8 %, v roku 1987 sa relácia podstatne zmenila: výdavky na hospodársku sféru poklesli na 32,5 % a výdavky štátu na neplatené služby vzrástli na 27,7 % [6]. Tu sa vlastne nachádza takmer nevyčerpatelný zdroj existencie a autonómneho rastu bezplatne poskytovaných služieb; jeho podstata spočíva v tom, že podniky nie sú samostatné, pretože to, čo im zostáva po zdanení dôchodkov, im neumožňuje ich individuálny rozvoj, ktorý závisí od ich slobodného disponovania s výrobnými faktormi (čiže aj s prácou) podľa dopytu odberateľov. Z toho súčasne vyplýva, že v spoločnosti nemôžu vznikať nijaké statky zadarmo a samozrejme ani ochrana zdravia, vzdelanie, získanie bytu či rekreácie nie sú bezplatné. Filozofia rozdeľovania, v prípade, že dôchodky sa nevytvárajú na základe rozdelenia výrobných faktorov, je celkom jednoduchá: najskôr sa musia prostriedky niekde,

či presnejšie, niekomu vziať, až potom ich môže niekto rozdeliť iným, resp. na iné účely.

Vo vyspelých kapitalistických ekonomikách objem a štruktúra vládnych verejných výdavkov viac-menej závisia od veľkosti daní. Dane sú dôležitým nástrojom makroekonomickej politiky, ktorý by nemal dlhodobo tmiť ekonomické podnikanie alebo viesť k rastu inflácie, a preto sa neustále pohybujú smerom nahor alebo nadol. Sociálne programy jednotlivých vlád, hoci sa spájajú so širokou podporou verejnosti, sa takmer vždy porovnávajú s daňovým výnosom (resp. bremenom, z hľadiska firiem) a na základe toho sa sociálne opatrenia buď rozširujú, alebo pribrzdžujú. Napríklad vo Švédsku je rast rozsiahlych verejných výdavkov úzko spätý s rastom daňových sadzieb. Vysoká progresivita daní však vyvoláva vo Švédsku, ako aj v iných severných štátoch (v Nórsku a v Dánsku) čoraz väčší odpor súkromných podnikateľov, a napokon oslabuje aj ich záujem o podnikanie [7].

Zotrvačnosť problémov

Súčasnú dobu vývoja spotrebných výdavkov štátu možno nazvať obdobím inercie. Obsah i štruktúra verejných výdavkov, spôsob a formy ich poskytovania zotrávajú v tých koncepciách, ktoré sa formovali v predchádzajúcich desaťročiach. V posledných rokoch sa zvyrazňuje stagnácia kvalitatívnej úrovne poskytovaných služieb a nedostatok prostriedkov. Už bežné sú poznatky o vysokom výskyte nádorových, cievnych a srdcových ochorení, o vysokej úmrtnosti a invalidite z dôvodu týchto chorôb, o relatívne nízkom priemernom veku v porovnaní s vyspelými štátmi; pre naše školstvo sa stáva typické učňovské vzdelanie, čo významne dolieha najmä na postavenie Československa vo sfére výmenných vzťahov, alebo v oblasti bývania je už chronická nízka dostupnosť individuálnych spôsobov získania bytu atď. Nedostatok prostriedkov sa prejavuje najmä v deficite devízových prostriedkov, bez ktorých nie je možné kvalitatívne zlepšiť predovšetkým ochranu zdravia a školstvo.

Nominálny rast objemu verejných výdavkov štátu a prevažne kvantitatívny, dokonca účtovný pohľad na ne preto už neposkytuje spoľahlivú informáciu o ich sociálnom zmysle a účinku. Nákladovosť ekonomiky, regresívny vývoj efektívnosti vynakladania spoločenskej práce vedú k analogickým javom aj vo sfére bezplatne poskytovaných služieb. Zvyšovanie výdavkov štátu má často len inflačný charakter, pričom silnejší záujem o uspokojovanie potrieb, prostredníctvom týchto služieb, ďalej zvyšuje ich náročnosť na ekonomické zdroje. Napätie medzi reálnymi ekonomickými výsledkami a skutočnými potrebami sa ustavične prehľbuje. Navyše, všeobecná tendencia v zahraničí, v rámci ktorej sa s rastom ekonomickej úrovne zvyšuje aj angažovanosť štátu v sociálnych

otázkach, vytvára náročné kritérium pre ďalší vývoj objemu služieb u nás.

Postavenie Československa v niektorých svetových charakteristikách verejných výdavkov je v súčasnosti už menej priaznivé. Napríklad v roku 1987 štát venoval 15,2 % hrubého domáceho produktu (HDP) na činnosť až siedmich „bilančných odvetví“ (zdravotníctvo, školstvo, doprava, komunálne hospodárstvo, bytové hospodárstvo, kultúra a spoločenské organizácie) a z toho len 60,4 % na ochranu zdravia a na vzdelanie. V roku 1984 predstavovali verejné výdavky v Rakúsku 12,2 % HDP, ale z tohto objemu plynulo až 96,4 % na podporu zdravotníctva a školstva; v NSR tvorili 12,7 % HDP a 94,0 % smerovalo na tie isté výdavky; a napokon vo Švédsku pripadlo na zdravie a školstvo 90,1 % verejných výdavkov, ktoré predstavovali 20,2 % HDP [8]. Tieto údaje svedčia predovšetkým o veľkej rozptýlenosti verejných výdavkov u nás. Výdavky na zdravie na jedného obyvateľa predstavovali v roku 1986 v ČSSR 1895 Kčs, v NSR 1868 DM a v USA 743 USD [9; 10]. Ich prepočtom na jednu z konvertibilných mien zistíme, že úroveň bezplatne poskytovaných služieb, najmä zdravotníctva a školstva, nie je u nás už nijakou sociálnou a ekonomickou vymoženosťou, a že vo vyspelých kapitalistických štátoch sú tieto služby dostupné na vyššej kvalitatívnej úrovni.

Niektoré ďalšie deformácie bezplatného poskytovania služieb

Súčasný široko zameraný systém sociálnej starostlivosti už dlhší čas formuje mnohé vlastnosti človeka, z ktorých vychádzajú jeho praktické postoje ku konkrétnym reálnym spotrebným i celkovým životným podmienkam.

Vzhľadom na to, že v oblasti bezplatne poskytovaných služieb nemá spotrebiteľ možnosť slobodne sa rozhodnúť so zreteľom na výšku svojich peňažných príjmov, uvažovanie v kategórii individuálnej práce a jej spoločenského významu je pre neho v tejto sfére bezvýznamné. To v ňom potláča zdravé vedomie o nevyhnutnosti vlastnej ekonomickej nezávislosti, a naopak, prevláda vedomie jeho sociálno-charitatívnej existencie. Jednotlivec štátom obvykle rozumie inštitúcie, od ktorých získava bezplatne to, čo potrebuje, resp. je presvedčený, že tieto statky, ktoré bez zaplatenia získava, mu dáva štát. V závislosti od toho, ako sa vyvíjali spoločenské podmienky uspokojovania potrieb človeka, vyvíjal sa aj jeho vzťah k štátu. Najskôr to bol pocit istoty a dôvery v štát, potom pocit ustrnutia a viazanosti na nemenné podmienky v rámci poskytovania verejných statkov a v súčasnosti sa dlhší čas objavuje vedomie príliš veľkej závislosti, nedôvery, príp. presvedčenie jednotlivca o neschopnosti štátu riešiť primerane niektoré jeho životné situácie (typickým príkladom je bývanie).

S inštitúciami bezplatne poskytujúcimi služby sa človek bez problémov

dorozumieva určitým „jazykom“, ktorý sa vyznačuje nevelkým počtom slov. Najfrekventovanejšie sú slová: „prideliť“, „rozdeliť“, „čakať“, „získať“, „žiadať“ a najbežnejším sa stalo slovo „dostať“ (dostať byt, dostať lieky, dostať sa na školu, dostať lístky do divadla či na koncert, dostať rekreáciu). Za zváženie stojí aj skutočnosť, že v tejto oblasti už viac generácií nemá príležitosť a ani reálne podmienky skúsiť iné možnosti. Keďže využívanie bezplatne poskytovaných služieb sa u nás skúma zväčša „zvonku“, znamená to, že sa zriedka empiricky zisťujú názory jednotlivcov, ani sa nevie, koľko a ktorí ľudia by dali prednosť inému spôsobu a iným podmienkam uspokojovania svojich potrieb v oblasti zdravia, vzdelania, bývania, kultúry, rekreácie a pod.

To, čo súčasnému spôsobu uspokojovania potrieb chýba, je sloboda rozhodovania jednotlivca a možnosť voľby, čo jednotlivcovi zaručí určitú nezávislosť a samostatnosť. Princíp voľby a výberu jednotlivcom umožňuje, aby si sami stanovili reálne ciele, a zároveň zabraňuje tomu, aby mu iné subjekty vnucovali určité potreby, určovali ciele i prostriedky. Miera uplatňovania tohto princípu pri realizácii životnej úrovne významne vypovedá o jej kvalitatívnych stránkach. Ak má človek obmedzené možnosti slobodného výberu, alebo pri uspokojovaní niektorých svojich potrieb nemá dokonca nijaké možnosti a namiesto neho rozhodujú iné subjekty — štát alebo štátny podnik — potom aj tie najlepšie spoločné zámery o rozvoji človeka sa nemôžu uskutočniť. Zostanú vlastne bezobsažné, pretože spoločenské je neskutočné vtedy, ak jednotlivci nemajú možnosti samostatne sa presadzovať prostredníctvom svojich záujmov, svojich predstáv a cieľov. Spoločnosť je potom len inštitúciou v podobe štátu, ktorá nahrádza túto nevyhnutnú podmienku rozvoja človeka úzko chápanými až charitatívnymi činnosťami a tie potom zoširoka vnáša aj do uspokojovania takých potrieb, ako sú bývanie, doprava, kultúra, rekreácia, zábava atď. Úplne vytláča trhové spôsoby ich riešenia, a tým vlastne prekračuje rámec sociálnej starostlivosti.

Možnosti riešenia problémov

Možnosti riešenia problémov využívania verejných statkov musia vychádzať z nevyhnutnosti určitých zmien v doterajšom systéme ich poskytovania. Navrhované zmeny by pritom mali prihliadať na nasledovné relevantné fakty:

a) permanentná, globálna i čiastková nedostatkovosť prostriedkov na uspokojovanie potrieb ľudí v tejto sfére; z nedostatkovosti vyplývajúce viaceré negatívne javy: nevyhovujúca časová a fyzická dostupnosť verejných statkov (tovarov i služieb), neustále sa znižujúca kvalitatívna úroveň poskytovaných služieb a ich výsledkov, ktorá je výrazná už aj v ochrane zdravia a v školskom vzdelávaní;

b) neefektívne, neúsporné, a často neužitočné využívanie zdrojov pri

produkcii či poskytovaní verejných statkov, ako dôsledok neexistencie viacerých foriem vlastníctva zdrojov u jednotlivcov;

c) strata alebo minimum možností spotrebiteľskej voľby a výberu; nevyhnutnosť pasívneho prispôsobovania sa jednotlivca akýmkoľvek plánovaným i nečakaným zásahom štátu do uspokojovania jeho potrieb a záujmov; relatívne vysoká ekonomická a politická závislosť jednotlivca od štátu, a zároveň klesajúca závislosť zlepšovania životnej úrovne jednotlivca od jeho práce.

Jedným z východísk riešenia súčasných problémov vo sfére verejných výdavkov štátu je spoločenská dohoda o redukcii rozsiahlej vecnej rozptýlenosti celkového objemu verejných výdavkov. Úplné alebo výrazné oslabenie angažovanosti štátu je reálne predovšetkým v oblasti bývania, dopravy, kultúry, rekreácie, športu, teda v prípade tých potrieb, pri ktorých miera individualizácie prostriedkov ich uspokojovania je relatívne vyššia než v prípade ochrany zdravia alebo vzdelania. Navyše, koncentrácia prostriedkov na zdravotníctvo a školstvo by vytvorila lepšie podmienky pre sociálne podpory.

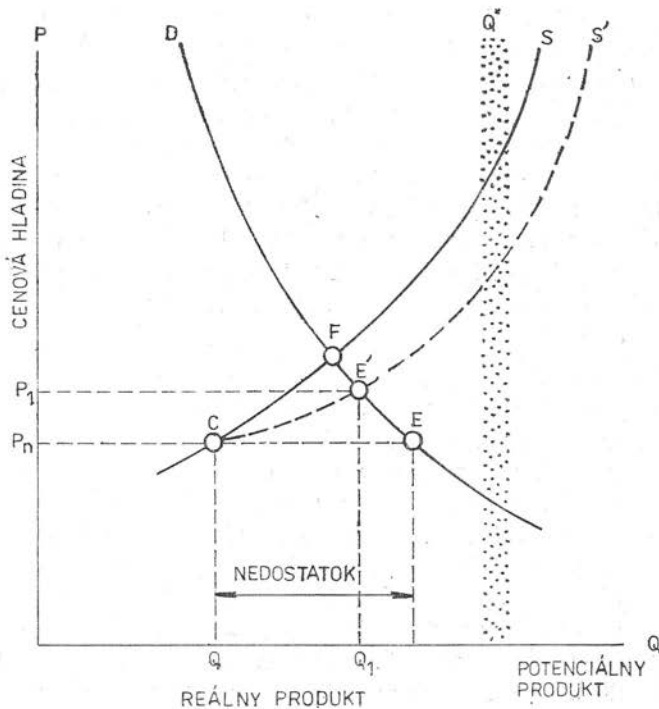
Vlastné riešenie problémov organizovania verejných statkov spočíva:

- v trhovom riešení produkcie a poskytovania verejných statkov;
- v riešení sociálnych otázok zásahmi štátu.

V ekonomickej teórii sa vychádza z názoru, že štát sa zaoberá len tým, čo nikto nechce robiť, alebo nemôže robiť. Ako typický príklad toho, čo nikto nechce robiť, sa obvykle uvádza ochrana lodí pomocou majáku. Služby majáku je výhodné poskytovať zadarmo, bez vyčísľovania nákladov, pretože sú rovnaké, či už ich využíva sto ľudí alebo jeden človek. Podnikatelia s majákmi nemôžu očakávať, že ich činnosť bude zisková. K takým činnostiam, ktoré nie je možné ponechať na jednotlivcov, patria obrana a bezpečnosť, právo a súdnictvo, stavba železníc a ciest, základný výskum alebo podpora pri ochrane zdravia a vzdelania. Pritom nie všetky tieto činnosti vykonáva štát sám svojimi inštitúciami. Produkciu mnohých z týchto statkov sprostredkúva trhový systém a štát sa správa ako spotrebiteľský subjekt, ktorý ich „kupuje“ od súkromných podnikateľov. Vo vyspelých kapitalistických ekonomikách kupuje štát oveľa menej statkov v oblasti kultúry, zábavy, rekreácie, bývania či dopravy. Do súkromného podnikania s týmito statkami zasahuje štát len preto, aby riešil sociálne otázky jednotlivcov a domácností.

Na rozdiel od toho v socialistických krajinách sa už dlhodobo verejné statky produkujú i využívajú výlučne prostredníctvom pridelovania štátom, ktorý sa nespráva ako ekonomický subjekt. Normatívnym spôsobom prideluje zdroje poskytovateľom služieb a tie potom tiež normatívne rozdeľuje spotrebiteľom. Všetky tieto statky, začínajúc ochranou zdravia, ďalej vzdelaním, kultúrou, až po šport (alebo jednotlivé činnosti v rámci nich), nie sú však takého charakteru, že by ich nechcel, alebo nemohol produkovať jednotlivec alebo skupina ľudí, a to na základe trhových

princípov. Preto považujem za nevyhnutné zúžiť v tejto časti ekonomiky doterajší štátno-inštitucionálny management príkazov a prídajov a doplniť ju slobodným a samostatným podnikaním, uskutočňovaným v podmienkach konkurenčného a cenového systému. To predpokladá, aby každý subjekt, ktorý podniká v danej oblasti samostatne, disponoval so zdrojmi a s vytvorenými prostriedkami. O tom, kto a v čom bude podnikat, potom nerozhoduje výlučne a v prvom rade štát, ale cenové informácie a možnosť dosiahnuť zisk. Pretože prosperitu a úspešnosť môže ktorýkoľvek podnikajúci subjekt (či už je to štát, alebo jednotlivec) dosiahnuť len takou činnosťou, ktorá vyhovuje potrebám jednotlivcov, znamená to zároveň, že o výhodnosti podnikania rozhodujú potreby a záujmy ľudí, ktoré však v ekonomike musia byť sprostredkované tokmi statkov a peňazí. V opačnom prípade nebude nikto úspešný. Každý subjekt musí pritom disponovať takou časťou zisku, ktorá podporí jeho novú iniciatívu a podnikanie pri zlepšovaní kvality a spestrení služieb a ich výsledkov. Podnikanie možno začínať a podporiť úvermi, zakladaním akciových združení, zdrojmi dosiahnutými vlastnou činnosťou, prenájaním priestorov a rôzneho majetku od štátu alebo od jednotlivcov.

Obr. 1. Zvýšenie ponuky verejných statkov vplyva na rovnováhu ponuky a dopytu

Týmto spôsobom sa dá podnikat' predovšetkým v oblasti kultúry a športu, a to zriaďovaním rôznych zábavných, športových a oddychových klubov malých foriem, alebo v oblasti výstavby a prenajímania bytov a domov. No aj v rámci ochrany zdravia a vzdelania možno podnikat', a to predovšetkým tam, kde je v súčasnosti vyšší dopyt spotrebiteľov ako ponuka štátu. Ide o rehabilitačné zariadenia a služby, o kúpeľnú liečbu, o geriatrickú starostlivosť, starostlivosť o dlhodobo chorých a invalidov; o preventívnu liečbu, a napokon aj o súkromnú ambulatnú lekársku prax. V oblasti vzdelania možno týmto spôsobom rozšíriť výučbu jazykov, rozvíjať talent a výrazné pohybové a duševné schopnosti v školách špičkovej úrovne alebo riešiť stravovanie a bývanie študentov a pod.

Ďalším prvkom ekonomického správania, ktorý vedome v súčasnej organizácii poskytovania verejných statkov absentuje, je porovnávanie výnosov a strát. Je to v podstate problém voľby alternatívnych činností pri hodnotení tzv. nákladov príležitosti: môžeme napríklad porovnávať výhody, ktoré plynú z povinného vyučovania ruštiny na všetkých školách, so stratami, ktoré vznikajú preto, lebo sa rovnakým spôsobom nevyučujú svetové jazyky (angličtina, nemčina), alebo porovnávame výhody a nevýhody individuálnej a verejnej dopravy.

Za predpokladu prijatia určitých abstrakcií a zjednodušení možno (pozri obr. 1) načrtnúť súčasné problémy verejných výdavkov a jednu z možností ich riešenia. Monopol štátu v poskytovaní služieb neumožňuje odstrániť alebo zmierniť ich nedostatok a ani pružne uspokojovať rastúce požiadavky ľudí. Dopyt po verejných statkoch (v globále i v štruktúre) je vyšší, než je ich ponuka. Túto medzeru znázorňuje rozdiel medzi C a E , pričom cena (P_n) a množstvo (Q) sú centrálné určené veličiny. Objem produkcie týchto statkov teda nie je na úrovni, aká by sa predpokladala v rovnovážnom bode F . Táto časť ekonomiky, ochudobnená o trhy s bytmi, o trhové riešenie dopravy, o možnosti zábavy, športu, kultúry, ako aj určitých služieb ochrany zdravia a vzdelania, si preto vyžaduje oživenie.

Reálnu možnosť oživenia predstavuje vytvorenie skutočných podmienok voľného podnikania, ktoré vyvolajú v tejto sfére záujem rôznych subjektov o podnikanie, čo sa pozitívne môže prejavíť zvýšením ponuky verejných statkov. Rast ponuky vyplynie predovšetkým z efektívnejšieho využívania výrobných faktorov v trhových podmienkach, než to umožňuje máloefektívny redistribučný mechanizmus. Opustením cenových limitov a noriem produkcie služieb rozpočtovým spôsobom možno rátať s miernym zvýšením ich cenovej hladiny. Na obrázku 1 sa posunie cenová hladina z P_n na úroveň P_1 . Tak sa nová ponuka S' dostane do rovnováhy s dopytom D v bode E' . Zároveň sa ekonomika priblíži novým reálnym produktom Q_1 k svojmu potenciálu Q^* , t. j. k maximu, ktorý je schopná vyprodukovať bez urýchlenia inflácie.

Pri riešení sociálnych otázok zásahmi štátu by presadzovanie trhovej

alternatívy produkcie časti verejných statkov, ktorá môže priniesť oveľa širšie spotrebiteľské možnosti, stratilo svoj zmysel, keby sme ju chceli v plnej miere anulovať vo sfére ich využívania jednotlivými spotrebiteľmi. Preto je úlohou štátu tlmiť účinky ekonomického podnikania v určitých službách verejného charakteru na spotrebu jednotlivých domácností. To znamená, že štát zabraňuje tomu, aby tieto statky využíval len ten, kto za ne môže zaplatiť, ale umožňuje ich využívať aj tomu, kto nemôže zaplatiť. Zatiaľ čo prvú skupinu obmedzuje progresívnym zdaňovaním príjmov, druhá skupina sa stáva objektom sociálnej starostlivosti štátu, ktorá sa uskutočňuje v podstate dvoma spôsobmi:

a) štát zabezpečuje určitý peňažný príjem tým ľuďom, ktorí nemajú svoj príjem, alebo ich príjem je nízky (starší nepracujúci, rodiny s viacerými deťmi, invalidi, a príp. nezamestnaní ;

b) štát podporuje spotrebu statkov alebo využívanie verejných služieb. V tomto prípade uplatňuje selektívnu podporu: bude zrejme viac prispievať na ochranu zdravia a na školské vzdelanie než na kultúru, rekreáciu alebo dopravu.

V oboch prípadoch musí existovať dolná hranica životnej úrovne, v závislosti od ktorej môže štát diferencovať sociálnu podporu a orientovať ju predovšetkým na skupinu ľudí nachádzajúcich sa pod hranicou životného minima. Veľkorysosť a humánnosť socialistického štátu sa môže prejavovať v tom, že svojou sociálnou starostlivosťou bude garantovať vyšší štandard životného minima než dosiaľ. V podstate možno uplatniť zásadu: čím má spotrebiteľská jednotka vyššiu životnú úroveň, tým menšie by mali byť zásahy štátu do jej spotreby, prostredníctvom sociálnych podpôr, ktoré sú obvykle rovnakého rozsahu. Naopak, pre vrstvy s vyššími príjmami by mala byť vytvorená možnosť voľby, ktorá by odrážala vedecký a hmotný pokrok, pričom by malo ísť o drahšie statky.

V uvedených súvislostiach je veľmi dôležité, aby sa každá spoločnosť jednotlivcov dohodla na určitých pravidlách využívania verejných statkov a aby všetky pravidlá sociálnej starostlivosti, na ktorých sa ľudia dohodnú, platili bez výnimky pre každého.

V záujme oslabenia závislosti používateľov služieb od štátu a posilnenia vlastného úsilia jednotlivca by bolo vhodné aj u nás rozvinúť systém sociálneho poistenia. Výška príspevku by závisela od výšky príjmu. Takéto poisťovacie systémy sa vo svete využívajú najmä v ochrane zdravia.

V súčasnosti je už nevyhnutné opustiť mýtus, podľa ktorého štát — prostredníctvom centrálne administratívneho riadenia — dokáže lepšie rozdeliť statky medzi jednotlivých spotrebiteľov, než to dokáže sám spotrebiteľ pomocou trhového systému. Je potrebné potlačiť aj syndróm nemenných štátnych rozhodnutí o preferenciách potrieb, na ktorých dodnes spočíva takmer „neprekonateľná“ hranica medzi platnými a tzv. neplatenými službami. Dôležitejšia pre život človeka je skutočnosť,

aby si mohol slobodne vyberať statky primerané svojim potrebám a záujmom, a to si zároveň vyžaduje, aby aj do sféry tých statkov, do užívania ktorých zasahuje štát, prúdilo viac peňazí. Vyspelé štáty sveta nás presvedčajú o tom, že len liberalizovaná ekonomika (kde štát je jej podporovateľom) je schopná vyprodukovať bohatstvo, ktoré jednotlivci užívajú rozdielne. Avšak ich vyspelé systémy sociálnej starostlivosti si nedovolia tieto rozdiely zotrieť. Naopak, ak by sa pokúsili o viac než len o zmierňovanie nerovností bohatstva, zničili by nielen ekonomiku, ale aj samotné sociálne systémy.

Literatúra

- [1] HIRŠL, M.: Rozsah a struktura spoločenskej spotreby obyvateľstva v ČSSR v letech 1945—1960. [Výzkumné práce, řada B, č. 58.] Praha, ČSVÚPSV 1974.
- [2] Zasadnutie Ústredného výboru KSČ v dňoch 21.—24. 2. 1951. Bratislava, Pravda 1951.
- [3] KIMERLINGOVÁ, J. — KRŠÁKOVÁ, A. — KUČERÁK, J.: Životná úroveň a ekonomický rozvoj. Vybrané teoretické a analytické problémy. [Výskumná správa.] Bratislava, VÚSRP 1988.
- [4] Analýza vďaky. O úplatkoch v zdravotníctve. Výber zo svetovej a zahraničnej tlače, 1988, č. 31.
- [5] Mzdy pracovníků za červen 1988. [Z jednorázového výběrového šetření o mzdách za červen 1988]. Praha, FSÚ 1980.
- [6] Dlouhodobý vývoj finančních ukazatelů 1988. Praha, MF 1988.
- [7] KOSONEN, P.: From Collectivity to Individualism in the Welfare State? Acta Sociologica, 1987, č. 3, 4.
- [8] KRŠÁKOVÁ, A. a kol.: Vázby medzi rozvojom životnej úrovne a rozvojom ekonomiky. Analýza makroekonomických súvislostí vývoja životnej úrovne v ČSSR. [Výskumná práca.] Bratislava, VÚSRP 1988.
- [9] Die Gesundheits Reform. Der Bundes Minister für Arbeit und Socialordnung. Bonn 1989.
- [10] KERNS, W. L. — GLANZ, M. P.: Private Social Welfare Expenditures 1972—85. Social Security Bulletin. U.S., August 1988.
- [11] SAMUELSON, P. A. — NORDHAUS, W. D.: Economics. New York, McGraw-Hill Book Company 1985.
- [12] HAYEK, F. A.: Road to Serfdom. Chicago. University of Chicago Press 1956.
- [13] KLAUS, V.: Ekonomie a ekonomika v kontextu ekologických problémů — dvacetero ekonomů v tezech. [Sborník.] Praha 1986.
- [14] Yearbook of National Accounts Statistics. New York, OSN 1986.

О НЕОБХОДИМОСТИ РЕФОРМ БЕСПЛАТНО ПРЕДОСТАВЛЕННЫХ УСЛУГ

КРШАКОВА, Алиса

Статья рассматривает необходимость реформных шагов в сфере бесплатно предоставленных услуг. Исходит из проблем и деформаций их экономического, политического и социального рамок. С долговременной точки зрения анализирует содержание и действия общественных благ на некоторые стороны жизненного уровня. В статье намечены возможные решения современных проблем на двух уровнях: на уровне продукции общественных благ и на уровне их использования. На первом уровне речь идёт о расширении рыночных способов предоставления общественных благ и на втором уровне должно идти о решении социальных вопросов посредством вмешательства государства.

ON THE NEED OF REFORMS OF SERVICES PROVIDED FREE OF CHARGE

KRŠÁKOVÁ, Alica

The paper deals with the need of reform steps in the sphere of services provided free of charge. It starts from problems and deformations of their economic, political and social framework. From the long-term point of view it analyzes content and effects of public goods upon some aspects of a living standard. In the paper possible solutions of current problems are outlined on two levels. The former is concerned with a diffusion of market ways of supplying public goods and the latter has to be concerned with a solving of social problems through state interventions.

Recenzie

VINCÚR, Pavol: **Dlhodobé plánovanie (etapy, úlohy, výsledky)**. Bratislava, Pravda 1988. 250 s.

Napĺňanie časovo vzdialených cieľov sa len ťažko zaobíde bez načrtnutia ich obrysov a obzorov. Približovanie sa k horizontom, najskôr však ich vymedzenie a ustavičné stráženie smeru, je imanentnou funkciou dlhodobého plánovania. Explicitne vyjadrené — úlohou dlhodobého plánovania je objasniť objektívne tendencie, poznať a zvoliť dlhodobé ciele, odpovedať na otázku, v čom a prečo sa vývoj a budúci stav budú líšiť od minulého a súčasného vývoja a aký je v dôsledku toho obsah dlhodobej hospodárskej politiky. Tieto otázky implikujú záujem o poznanie smeru a rýchlosti pohybu sociálno-ekonomických procesov, záujem o poznatky vedy a výskumu, záujem o poznanie dlhodobých tendencií vo vývoji medzinárodných ekonomických a politických podmienok i záujem o variantné vyjadrenie rozvojových koncepcií a programov.

Autor, profesor Vysokej školy ekonomickej v Bratislave, prezentuje v publikácii otázky národohospodárskeho plánovania — dlhodobého plánovania — prognózovania národného hospodárstva; vymedzuje ich etapy, ciele i čiastkové výsledky u nás i v rámci spoločenstva krajín RVHP.

Primárnym článkom v postupe sa meniacom systéme ekonomického mechanizmu orientovaného na efektívnosť reprodukčného procesu je plánovanie. Posilnenie princípu plánovitosti vedie k rozšíreniu plánovacieho horizontu a k zvyšovaniu úlohy dlhodobého plánovania. Prognostické práce, ovládnutie strategických zámerov hospodárskej a sociálnej politiky strany, dlhodobé plánovanie a koncepcné práce sa stávajú výrazným ohniskom formovania progresívnej štruktúry, jej dynamiky, efektívnosti a technickej vyspelosti. Úroveň dlhodobého plánovania bude určovať aj úroveň, stabilitu, technickú a ekonomickú náročnosť štátnych krátkodobejších plánov.

Prvá kapitola knihy *Základné otázky národohospodárskeho plánovania* je venovaná podstate a základným črtám národohospodárskeho plánovania. Plánovanie ako základná metóda riadenia národného hospodárstva sa považuje za dominantnú vlastnosť hospodárskeho mechanizmu. Vyzdvihuje sa nevyhnutnosť prepojenia plánovania na vedu, poznanie a na cielavedomé využívanie ekonomických zákonov.

Autor akcentuje gnozeologickú

funkciu plánovania, rozoberá a systematizuje túto činnosť. Oprávnené kladie dôraz na komplexnosť plánovania a na cieľovoprogramový prístup, ktorý umožňuje orientáciu síl a prostriedkov na najdôležitejšie, ťažiskové problémy, a zároveň prekonáva časové, disciplinárne i odvetvové bariéry, ktoré vyvoláva členenie dlhodobých a strednodobých plánov a zasedanie úloh do potrebného priestoru.

V druhej kapitole sa hovorí o funkcii dlhodobého plánovania v sústave národohospodárskeho plánovania, pričom sa vyzdvihuje vedecké predvídanie a v rámci neho, ako neoddeliteľná súčasť plánovacej činnosti, presadzovanie vedecko-technického rozvoja, stanovenie vývoja potrieb a zdrojov, dynamiky a základných národohospodárskych proporcií a zmien štruktúr. Vedecky podložené prognózy možného vývoja dávajú dlhodobému plánovaniu potrebnú orientáciu pre dlhodobé rozhodovanie a stávajú sa východiskom pre koncepcnosť plánovacích prác i vecné alternatívne rozhodovanie v strednodobých plánoch.

Možno súhlasit s názorom autora, že prognostická činnosť nie je výsadou centra, ale je neoddeliteľnou podmienkou úspešnej práce všetkých hospodárskych organizácií, predovšetkým štátnych podnikov a že bez efektívnej, technicky aj ekonomicky náročnej perspektívy (tak dlhodobej, ako aj krátkodobej) nemôže byť organizovaný úspešný rozvoj organizácií zodpovedajúci nárokom prestavby.

Doterajší vývoj dlhodobého plánovania v Československu je obsahom tretej kapitoly. Delí doterajšie práce na dlhodobých plánoch (ich hypotézach) na päť etáp; od spracovania hypotézy v roku 1959 na obdobie do roku 1975, ktorá sa po neúspechu tretej päťročnice stala nereálna, cez

dlhodobý výhľad na roky 1966—1980, ďalej prognózu na roky 1972—1985 [1990], spracúvanú už v súlade s Komplexným programom rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie členských štátov RVHP. V dôsledku principiálnych premien v rozvoji vedy a techniky vo svete a prudkých zmien cien surovín a palív bolo rozhodnuté roku 1979 začať práce na štvrtej prognóze do roku 2000 a rozhodným spôsobom orientovať náročné hospodárstvo na cestu intenzifikácie, uplatnenie vedy a techniky a na vysokú hospodárnosť. Tomuto cieľu prispôbiť štruktúrnu politiku, zahranično-ekonomické vzťahy, znižovať náročnosť na energiu, materiály i ľudskú prácu. Nedostatočné uplatnenie uvedených požiadaviek, ale aj prijatie Komplexného programu vedecko-technického pokroku členských štátov RVHP do roku 2000 viedli napokon k zastaveniu prác na štvrtej etape a k schváleniu postupu na piatej etape prác na dlhodobom pláne a prognózach.

Vo štvrtej kapitole autor analyzuje ekonomický rozvoj ako základ dlhodobého plánovania. Objektívna analýza je nevyhnutnou podmienkou formulovania záverov a identifikácie vplyvov ďalších faktorov na skutočný priebeh vývoja. Zdôrazňuje predovšetkým nevyhnutnosť rovnováhy v ekonomike bez veľkých deficitov zdrojov. Za nové faktory rastu autor považuje najmä vedecko-technický pokrok, formovanie nových potrieb, cieľov i výrobných technológií a odborov.

Dôkladne skúma podstatu a mernie efektívnosti reprodukčného procesu, vrátane otázok súladu úžitkových hodnôt, ich štruktúry s konečnými potrebami spoločnosti, kvality úžitkových hodnôt, ako aj niektoré rozpory so skutočnou užitočnosťou produkcie, čo vyvoláva určité ťaž-

kosti pri určení správnej cenovej politiky, vytyčuje požiadavku súhrnného (syntetického) kritéria ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva.

V tejto kapitole autor analyzuje vývoj efektívnosti československého hospodárstva v rokoch 1976–1985 a príčiny spomalenia prírastku čistého národného dôchodku. Prepočítava efektívnosť vo vzťahu národného dôchodku k zamestnanosti, k stavu výrobných základných fondov, k priemernej mzde, resp. k ročnej produktivite práce a pod. Prepočty ukázali, že v rokoch 1976–1980 sa spomalil rast efektívnosti a v rokoch 1981–1982 efektívnosť dokonca poklesla, čo spôsobila najmä nedostatočná úroveň inovácií a nevyužívanie výrobného potenciálu.

Autor vystihol podstatu problému, keď poukázal na akumuláciu kapacitu ekonomiky, t.j. vytvorenie a získanie akumulčných prostriedkov a na absorpčnú kapacitu hospodárstva, čo znamená jeho schopnosť viac alebo menej efektívne pohltiť akumulčné prostriedky pri daných ekonomických, demografických, organizačných a ďalších podmienkach. Od roku 1962 výrobná sféra trvale prekračuje svoju absorpčnú kapacitu s tendenciou ďalšieho rastu investičnej náročnosti.

Prestavba hospodárskeho mechanizmu by mala účinne a relatívne rýchlo obnoviť súlad výrobných základných fondov, ako aj iných faktorov s absorpčnou schopnosťou celej ekonomiky.

Medzi nosné kapitoly publikácie patrí piata kapitola *Základné metodologické prístupy k zostavovaniu prognóz a dlhodobých výhľadov*. Autor sa v nej usiluje o čo najsystematickejší výklad pojmov: prognóza, koncepcia, variant, trajektória, metodologický aparát atď. Zdôrazňuje nevyhnutnosť orientovať prognózy na

zhodnotenie skúmaného javu ex ante, na variantnosť vývoja, ďalej upozorňuje na vysokú pravdepodobnosť, že budúcnosť sa bude vždy odlišovať od súčasnosti i pri približnej vyrovnanosti zdrojov. Za hlavné zásady prognostickej činnosti považuje jej cieľovosť, systémovosť, variantnosť, adekvátnosť a konzistentnosť.

Autor podrobne rozpracúva podmienky, prednosti a požiadavky na využívanie objektívnych prognostických metód, založených na matematických a štatistických postupoch. Vyzdvihuje, že aj pri použití ekonomických metód treba skúmať odlišnosti vo vývojových analytických podkladoch pri odhadovaní parametrov. Väčšina problémov, ktoré treba vyriešiť pri rekonštrukcii každého komplexného ekonometrického modelu, súvisí s voľbou premenných a s kvantifikáciou parametrov regresných rovníc modelu. Medzi objektívne metódy zahŕňa aj tzv. výrobné funkcie.

Miesto a funkcia dlhodobého plánovania a prognózovania v socialistickej spoločnosti zaujíma osobitnú časť práce (šiesta kapitola). Autor ukazuje vývoj od koordinácie päťročných národohospodárskych plánov členských štátov RVHP k postupnému prehľbovaniu spolupráce i spracúvaním prognóz v najdôležitejších oblastiach ekonomiky, vedy a techniky. Hoci niektoré problémové miesta autor v tejto súvislosti naznačil, nevyhol sa viacerým zaužívaným zjednodušeným pohľadom.

V súlade s novými tendenciami prestavby socialistickej ekonomickej integrácie bude prognostická činnosť a dlhodobé koncepcie a výhľady, popri rozvoji priamych vzťahov podnikov a dokonalejšom využití hodnotových nástrojov, vrátane národných mien, jedným zo závažných článkov vytvárania a organizovania spoloč-

nej ekonomickej stratégie sociálno-ekonomického urýchlenia.

Kritika buržoázných teórií a koncepcií budúcnosti tvorí obsah siedmej kapitoly, v ktorej autor píše o jednostrannosti buržoázných teórií a

prístupov pri posudzovaní budúceho vývoja.

Publikáciu považujem za zaujímavú a podnetnú a odporúčam ju pracovníkom v oblasti ekonomickej teórie i hospodárskej praxe, ako aj poslucháčom vysokých škôl.

Ivan Milko

RUDY, Ján: **Organizácia a riadenie japonských priemyselných firiem**. Bratislava, Alfa 1988. 191 s.

Do rúk čitateľa sa dostáva publikácia, ktorá aspoň sčasti u nás zaplňa nedostatok literatúry o organizácii a riadení v japonských priemyselných firmách. Zvýšený záujem o japonské metódy riadenia je prirodzeným dôsledkom vysokej efektívnosti výroby, rýchlosti osvojovania a realizácie výsledkov vedecko-technického pokroku a kvality produkcie japonských podnikov.

V prvej časti práce — *Stručná charakteristika historického vývoja japonského systému riadenia* — autor predstavuje čitateľovi tradičnú japonskú firmu z obdobia spriemyselňovania a nástupu kapitalizmu s jej charakteristickými prvkami riadenia (statusový systém diferenciacie pracovníkov, kolektivismus v rozhodovaní, celoživotný pracovný pomer a pod.), pričom poukazuje na zmeny riadiacej praxe, vplyv amerického manažérizmu a výchovy kádrov v povojnovom období.

Druhá časť práce je venovaná organizácii priemyslu. Hospodárske reformy v povojnovom období, zamerané predovšetkým na rozpustenie veľkých predvojnových priemyselných združení v čele s bankou (tzv. zaibatsu), na prijatie tzv. antimonopolného aktu, výmenu vrcholového vedenia v najväčších priemyselných združeníach a dekoncentráciu ekonomickej moci v kľúčových odvetviach,

dali základ súčasnej priemyselnej štruktúre. Jej prvkami sú veľké priemyselné združenia (tzv. veľký biznis), z ktorých mnohé sa zaraďujú medzi najväčšie na svete, ďalej stredné (s približným počtom 20 až 100 zamestnancov), a napokon malé priemyselné podniky.

Autor poukazuje na to, že takáto štruktúra priemyslu s jej charakteristickou hierarchiou a vertikálnymi väzbami vytvára predpoklady na to, že priemyselné združenia prostredníctvom jednotlivých firiem síce operujú spravidla vo všetkých hlavných priemyselných odvetviach, avšak tieto firmy sú prísne špecializované. Špecializácia japonských priemyselných firiem sa považuje za jeden z hlavných činiteľov, ktoré ovplyvňujú postavenie japonských výrobkov na svetových trhoch. Vzťahy medzi špecializovanými firmami, dodávateľsko-odberateľské vzťahy a s tým súvisiace finančné operácie majú v japonskom systéme riadenia kľúčové postavenie.

Ťažiskom práce je tretia časť o organizácii a riadení priemyselných podnikov. Vychádza z charakteristiky typickej organizačnej štruktúry japonských firiem, ktorá je spravidla budovaná na funkcionálnom alebo divizionálnom princípe. Autor poskytuje pohľad na organizačné štruktúry viacmenej prostredníctvom postavenia a úlohy ľudského faktora na jednotli-

vých stupňoch riadenia. Nesporne ide o dôležitý aspekt. Analýza organizačných štruktúr by si však v práci zaslúžila viac priestoru i hĺbky, najmä vzájomné vzťahy organizačnej štruktúry a stratégie firmy, vzťahy centralizácie a decentralizácie v riadení, špecifické postavenie a miera hospodárskej samostatnosti oddelení, ako aj postavenie a úloha funkčných služieb korporácie. Podľa nášho názoru ide o podstatné otázky pri skúmaní daného problému a ich hlbšie objasnenie by malo hrať značnú úlohu vo vzťahu k prestavbe organizačných štruktúr riadenia v našej ekonomike.

Hlavnú pozornosť v tejto časti práce autor venuje procesom rozhodovania a problémom personálneho riadenia, ktoré majú v Japonsku svoje špecifické črty.

Rozhodovacie procesy v japonskej priemyselnej firme sú vo veľkej miere poznačené originálnou kultúrnou tradíciou krajiny, hoci v posledných rokoch aj v tejto oblasti možno pozorovať úsilie o ich zdokonalenie, a najmä zjednodušenie. Autor analyzuje proces rozhodovania — tzv. ringi systém — využívaný vo všetkých veľkých priemyselných firmách. Poukazuje na jeho pomerne formálny (až rituálny) charakter, absenciu prvkov plánovitej činnosti, ťažkopádnosť a zdĺhavosť pri prijímaní rozhodnutí. Zdôrazňuje, že z existencie vysokodynamického ekonomického prostredia v súčasnom Japonsku vyplýva potreba pružného rozhodovania, alternatívneho a strategického myslenia riadiacich kádrov na všetkých úrovniach korporácie.

Pri skúmaní rozhodovania sa autor neobmedzuje iba na analýzu tohto procesu vnútri firmy, ale charakterizuje aj vertikálne a horizontálne väzby na mikroúrovni a makroúrovni, a zároveň objasňuje koordinačnú úlohu

Ministerstva pre zahraničný obchod a priemysel.

Značnú pozornosť venuje otázkam personálneho riadenia. Všíma si mobilitu a zmeny na trhu pracovnej sily, čo pomerne bohato ilustruje i štatistickými údajmi. Zaoberá sa metódami prípravy riadiacich pracovníkov a v rámci nich i typicky japonskou rotáciou personálu ako jednou z foriem výchovy a prípravy kádrov. Zaujímavý je jeho pohľad na problematiku celoživotného pracovného pomeru u jedného zamestnávateľa, ktorý sa všeobecne považuje za jednu z najvýraznejších špecifických charakteristík japonských priemyselných firiem. Autor ho nepovažuje za vymoženosť systému riadenia, ale za výsledok pôsobenia ekonomických síl v kapitalizme v špecifických podmienkach Japonska.

Cenné je predovšetkým to, že na rozdiel od mnohých odborných statí a publikácií [porovnaj napr. Toyohiro Kono: Strategija i struktura japonskich predprijetij. Moskva, Progress 1987 [preklad z nagličtiny], časť o personálnom riadení] sa autor pri hodnotení ringi systému a systému celoživotného zamestnania vyhol akejsi glorifikácii a prináša triezvy pohľad a kritické hodnotenie týchto tradičných fenoménov japonského riadenia. Zdôrazňuje, že vo väčšine prípadov ide o idealizáciu skutočných pomerov v japonskej priemyselnej firme.

Vo štvrtej časti práce čitateľ nájde podrobnú charakteristiku organizácie a riadenia výroby, filozofie riadenia, smerov ich zdokonaľovania, ako aj organizácie a riadenia kvality vo firmách Toyota Motor, Co, a Matsushita Electric Company.

V závere sa autor zamýšľa nad ďalšími smermi vývoja systému riadenia v japonských priemyselných firmách. Predpokladá, že japonský manažérizmus bude musieť v budúcom období

uskutočniť viaceré zmeny, najmä vo svojich tradičných prvkoch. V podmienkach ďalšieho rozvoja vedecko-technickej revolúcie bude pravdepodobne nevyhnutné po novom pristupovať k vekovo orientovanému systému odmeňovania a služobného postupu, príp. ho zmeniť, čo spolu s ďalšími okolnosťami môže zásadne ovplyvniť systémy rozhodovania a narušiť ideu celoživotného pracovného pomeru. Na druhej strane treba predpokladať, že v riadiacej praxi bude naďalej zohrávať významnú úlohu silná japonská tradícia a špecifická národná mentalita.

Recenzovaná publikácia má dobrú úroveň a vysokú informačnú hodnotu. Poskytuje čitateľovi mnohé cenné podnety na zamyslenie v súvislosti s organizáciou a s riadením našich priemyselných podnikov. To má v súčasnom období, keď je nevyhnutné, aby sa efektívnosť stala úlohou číslo jedna, dvojnásobný význam. Škoda, že autor sa nepokúsil aspoň stručne zodpovedať na otázku, ktorú si v závere knihy sám stavia: „Čo možno prevziať z japonského systému riadenia, čo sa možno z neho naučiť?“

Ludmila Jakešová

KULČÁKOVÁ, Marta: **Spotrebiteľský dopyt**. Bratislava, Alfa 1988. 184 s.

Jednou z ekonomických kategórií, ktorá nenašla miesto v dogmatickom chápaní politickej ekonomie socializmu, je trh a mechanizmus jeho fungovania. V minulosti sa aj naša ekonomická teória pokúšala dokázať, že uplatňovaním zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva zanikli v socialistickej spoločnosti podmienky pôsobenia zákona dopytu a ponuky. V plnom rozsahu sa to prejavilo aj v spoločenskej praxi, keď sa zvonku deformovali prakticky všetky štruktúry, v ktorých sa konkrétne prejavuje pôsobenie tohto zákona. Život ukázal nesprávnosť takýchto prístupov. Ich dôsledkami sú okrem iného súčasné stavy nerovnovážnosti, vznikanie „čiernych“, „tieňových“ alebo iných trhov.

Oprávnené snahy o riešenie týchto problémov v 60. rokoch, ako je známe, nebolo možné doviesť do zásadnejšieho teoretického rozpracovania, najmä pre vtedajšiu neujasnenosť názorov na vzťah plánu a trhu. Po násilnom prerušení riešenia týchto problémov v aguste roku 1968 sa problematika trhu opäť stala nežiadúcim elementom v mechanizme plánovitého

riadenia ekonomiky. To sa, samozrejme, prejavilo negatívne aj v oblasti teoretického rozpracovania danej problematiky.

Proces prestavby života našej spoločnosti, a najmä jej hospodárskeho mechanizmu kriticky prehodnotil aj uvedené skutočnosti a vytvoril priestor pre také uplatnenie trhu, aké zodpovedá pôsobeniu objektívnych ekonomických zákonov, medzi nimi aj zákona dopytu a ponuky.

Poznávanie týchto zákonov a cieľavedomé vytváranie podmienok pre ich objektívne uplatňovanie v socialistickej ekonomike predstavuje v súčasnosti — v dôsledku doterajších prístupov k týmto otázkam — zložitý problém. Jeho efektívne riešenie vyžaduje aj teoretické rozpracovanie problematiky fungovania trhového mechanizmu, a v rámci neho predovšetkým otázok pôsobenia objektívneho zákona dopytu a ponuky.

Za významný prínos pre riešenie tejto problematiky možno označiť monografiu prof. Marty Kulčákovskej *Spotrebiteľský dopyt*.

V procese urýchlenia sociálno-eko-

nomického rozvoja nadobúda uspokojovanie potrieb obyvateľstva kvalitatívne nový význam ako najsyntetickejši konečný výsledok spoločenskej výroby. To vyžaduje poznať všetky stránky procesu vznikania, poznávania a uspokojovania neustále rastúcich potrieb obyvateľstva.

Práve danej problematike sa venuje predmetná monografia. Má svoj významný klad v tom, že skúma otázky spotrebiteľského dopytu v komplexe zahrnujúcom aj vytváranie predpokladov uspokojovania potrieb v oblasti výroby (ponuky) a rozdeľovania (príjmy obyvateľstva). Takto skúmaný spotrebiteľský dopyt vytvára možnosti pre použitie jeho výsledkov nielen bezprostredne v procesoch fungovania trhového mechanizmu, ale aj širšie, v plánovitom riadení ekonomiky. Monografia tak prináša ucelené spracovanie teoreticko-praktických východísk nevyhnutných na správne pochopenie a účelné vykonávanie činností zviazaných s touto oblasťou teórie ekonomiky obchodu a praxe obchodných podnikov. Výrazne v nej vystupuje do popredia vysvetľovací prístup spracovania skúmaných problémov, v ktorom sa, pravda, objektívne nemohli prejavíť nové poznatky a metodické riešenia, ktoré — po spracovaní rukopisu — priniesla prestavba hospodárskeho mechanizmu a vytvorenia podmienok pre plné uplatnenie všetkých funkcií trhu.

Monografia sa člení na 7 kapitol.

Logickým východiskom je problematika potrieb, ich vznikania a neustáleho rastu, ako aj základné otázky procesu uspokojovania potrieb. Autorka upozornila na stále existujúce názorové rozdiely na vlastné vymedzenie tejto kategórie, čo do značnej miery pramení z toho, že jej skúmaním sa zaoberajú okrem ekonomickej vedy aj iné vedné odbory. Pri vysvetľovaní vzťahu výroby a potrieb sa autorka

kloní k názorom o funkcii výroby vyvolávať nové potreby. Práve pozícia poznávania spotrebiteľského dopytu vytvára priestor pre posúdenie procesu formovania všestranne rozvinutého človeka ako základného impulzu vznikania nových potrieb. K tomu pristupuje aj nové chápanie miesta predvýrobných fáz reprodukčného procesu (vrátane postavenia človeka v nich), a to aj z hľadiska tvorby nových potrieb. Uvedené skutočnosti vyžadujú preskúmať napr. v monografii uvádzané Vaľfuchovo vymedzenie potrieb ako *statkov a služieb*, o získanie ktorých sa usiluje človek (s. 12).

Prvá kapitola analyzuje konkrétne vývojové procesy uspokojovania potrieb v ČSSR vrátane spoločenského usmerňovania ich rozvoja. Hlbšie prehodnotenie vyžaduje konštatovanie o podstatne menšej diferenciacii spotreby u nás — ako o veľkej vymoženosti (s. 32).

Druhá kapitola charakterizuje zložité problémy konkrétnej prezentácie potrieb vo forme spotrebiteľského dopytu a zhodnotenie základných stránok teoretického poznania tejto kategórie. Spotrebiteľský dopyt je formou prejavu potrieb, avšak potreby nie sú ani obsahom, ale ani rozsahom totožné s dopytom. Na základe takéhoto chápania autorka prehodnocuje vývoj teórie dopytu rozvíjanej buržoáznymi i marxistickými autormi. Cenné je aj prehodnotenie činiteľov, ktoré podmieniajú a ovplyvňujú konkrétne vývojové tendencie. Zásadnejšie stanovisko by bolo účelné zaujať k nedoriešenej otázke stotožňovania dopytu a kúpyschopného dopytu. Pravda, tento problém možno posúdiť len s prihliadnutím na príjmy obyvateľstva, ktoré sú predmetom piatej kapitoly monografie. V nej autorka jednoznačne pracuje s kúpyschopným dopytom,

Priebeh organizovaného poznávania dopytu u jeho nositeľov, t. j. u spotre-

biteľov, je obsahom tretej kapitoly. Autorka tu výskum spotrebiteľského dopytu logicky prepája na využívanie jeho výsledkov v prognózovaní budúcich prejavov. Kapitola v podstate podáva ucelený obraz o základných problémoch, ktoré treba riešiť v záujme zdokonalenia výskumu spotrebiteľského dopytu. Pravda, ide o základné otázky. Praktické skúmanie spotrebiteľského dopytu, všeobecne a špecificky v zložitých podmienkach súčasnej nerovnovážnosti na trhu, by si vyžiadalo viac priestoru. V takomto smere (teda z hľadiska súčasných podmienok) sa ukazuje ako problematické pojednanie o výskume spotrebiteľského dopytu v podmienkach socialistickej ekonomickej integrácie (časť 3.3) — hoci je táto problematika predmetom výskumnej práce ústavov vnútorného obchodu.

Súčasťou tejto kapitoly (3.4) je aj posúdenie výskumu spotrebiteľského dopytu ako súčasť výskumu trhu. Práve z tohto hľadiska, t. j. z hľadiska správne chápanej väčšej šírky a funkčnosti výskumu trhu, by bolo účelné venovať problematike výskumu trhu viac pozornosti, prípadne aj samostatnú kapitolu. Vyplýva to z logiky fungovania trhu, spočívajúcej na pôsobení objektívneho ekonomického zákona dopytu a ponuky.

To však už bezprostredne súvisí s problematikou ponuky a so všetkými fázami tvorby hodnôt, ktoré vytvárajú možnosť prezentovania ponuky. Tieto otázky sú predmetom štvrtej kapitoly.

Ako sme už uviedli, autorka skúma spotrebiteľský dopyt v nerozlučnej spätosti s poznávaním otázok, ktoré je nevyhnutné riešiť pri formovaní druhej stránky dynamicky sa vytvárajúcej rovnovážnosti trhu, teda v oblasti *ponuky* tovarov a služieb.

V porovnaní s ostatnými kapitolami venuje autorka tejto problematike najviac priestoru. Oceniť treba, že v kapi-

tole nachádzajú významné miesto kvalitatívne stránky formovania ponuky, t. j. otázky vlastností tovarov a ich kvality (vrátane riadenia kvality), ako aj problematika uplatňovania vedecko-technického pokroku pri tvorbe spotrebných predmetov.

Najmä z hľadiska súčasne existujúcej objemovej a štruktúrnej nerovnovážnosti vnútorného trhu a problémov vo výrobe a v dovoze spotrebných tovarov by bolo užitočné preskúmať tieto základné otázky formovania dopytu podrobnejšie, ako sú obsiahnuté v časti 4.1.

Chcel by som pripomenúť napr. aj potrebu jednoznačnejšieho vytvetlenia poradia vytvárania ponuky a dopytu. Autorka rozlišuje realizáciu tohto procesu na makroúrovni a na mikroúrovni. Príkladná sa k takému vytvetleniu, v ktorom ponuka predchádza dopyt — vždy na makroúrovni, a spravidla aj na mikroúrovni. Tento pohľad vyžaduje prehĺbenie. Sama autorka dovádza použitie výsledkov výskumu spotrebiteľského dopytu do polohy prognózovania jeho budúceho vývoja. Z tohto poznania však musí vyplývať aj úloha pre budúce formovanie výroby a ponuky. V takomto zmysle formuloval aj Engels nahradenie spoločenskej anarchie výroby jej plánovitou reguláciou *podľa potrieb* celej spoločnosti i každého jednotlivca (text v monografii na s. 84). V prognóze teda očakávaný dopyt predbieha ponuku, ktorá sa bude formovať na základe neho.

V kapitole autorka venuje pozornosť aj úlohe obchodu pri zabezpečovaní ponuky spotrebných tovarov. Tieto otázky nadobúdajú na význame i na zložitosti v podmienkach uplatňovania nového hospodárskeho mechanizmu, pri očakávanom posilnení postavenia obchodu, ale aj jeho zodpovednosti.

V piatej kapitole sa autorka venuje otázke nominálnych a reálnych príj-

mov obyvateľstva s ich menovitými funkciami v procesoch zladovania praktických prejavov pôsobenia zákona dopytu v podmienkach plánovitého usmerňovania vytvárania dynamickej rovnovážnosti vnútorného trhu.

Poukázali sme už na problém pretvárania potenciálneho dopytu na kúpyschopný spotrebiteľský dopyt. V kapitole autorka analyzuje základné otázky vytvárania zdrojov pracovných i sociálnych príjmov, ich modifikácie v rodinných rozpočtoch, ako aj využívania disponibilných príjmov rodín pri formovaní ich spotrebiteľského dopytu a pri jeho uspokojovaní. Do rámca kapitoly je vložené i využívanie maloobchodných cien na vytváranie reálnej úrovne príjmov, ako aj funkcie spotrebných úverov. Pre úplnosť by bolo účelné venovať pozornosť aj vplyvu úspor na spotrebiteľský dopyt, prípadne aj úlohám znovurozdeľovania a dane z obratu.

Na s. 122 sa autorka opäť vracia k problematike diferenciácie — tentoraz peňažných príjmov — a akcentuje zmierňovanie rozdielov medzi sociálnymi skupinami obyvateľstva. Problém zasluhuje hlbšie posúdenie z hľadiska uplatňovania pracovnej zásluhovosti ako východiska pre vytváranie sociálnej spravodlivosti.

Súčasný stav pohybu maloobchodných cien nielen v MLR a PER, ale (v iných dimenziách) aj v iných socialistických štátoch takisto nezodpovedá „... snahe o zachovanie relatívnej stabilizácie maloobchodných cien“ (s. 128). Inflačné procesy v uvedení krajínach vznikli po napísaní monografie.

Autorka dovádza svoje úvahy v šiestej kapitole do oblasti využívania výsledkov spotrebiteľského dopytu v riadení a v prognózovaní rozvoja procesov bezprostredne zviazaných s dopy-

tom a s ponukou. Základným cieľom tohto procesu je všestrannosť rozvoja človeka a spôsobu jeho života. Spotreba a cez ňu všetky ostatné procesy a činnosti (formovanie potrieb, výskum spotrebiteľského dopytu atď.) sa musia podriaďiť dosahovaniu týchto cieľov.

Iný je pohľad na využívanie výsledkov výskumu spotrebiteľského dopytu v činnosti obchodu a pri ochrane spotrebiteľa vstupujúceho na socialistický trh.

V záverečnej, siedmej kapitole sa autorka vracia k menovitému zhrnutiu úloh spotreby a obchodu pri urýchľovaní celkového reprodukčného procesu, a najmä pri intenzifikácii výroby. Je to logické uzavretie komplexne chápaného uplatňovania výskumu spotrebiteľského dopytu.

Autorka spracovala svoju monografiu v zložitom období formovania nových, progresívnych názorov na trh a na jeho miesto v intenzifikácii celkového rozvoja spoločnosti i pri zabezpečovaní podmienok všestrannosti rozvoja človeka. To sa, pochopiteľne, prejavilo v tom, že nemohla vo všetkých detailoch postihnúť konkretizáciu v priebehu času vykryštalizovaných riešení. Preto bolo nevyhnutné upozorniť v recenzii na problémy, ktoré v procese prestavby hospodárskeho mechanizmu nadobúdajú kvalitatívne nové miesto, funkcie, alebo vyžadujú nové obsahové dotvorenie. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že závery, ku ktorým autorka v monografii dospela, a spôsob ich dokumentovania plne zodpovedajú tomu, čo pre danú oblasť konkrétne vyplýva z medzičasom prijatých riešení. Práve v tom spočíva prínos monografie pre rozvoj teórie i pre prestavbu fungovania trhu a využívania jeho mechanizmu.

Filip Hronský

Z novej ekonomickej literatúry

GALBRAITH, John Kenneth — MENŠIKOV, Stanislav: **Kapitalizm, socializm, sosuščestvovanie**. Moskva, Progress 1988. 200 s.

Na začiatku bol 10-dňový rozhovor medzi známym americkým ekonómom a jeho nemenej známym sovietskym partnerom na letnom sídle J. K. Galbraitha v americkom štáte Vermont koncom augusta roku 1987. Rozhovor starostlivo zaznamenávaný, korigovaný, odsúhlasovaný a dávaný do konečnej podoby. Týkajúci sa širokej škály otázok, ktoré úzko súvisia s rozvojom nového politického a ekonomického myslenia v dnešnom svete, na ktoré často nejstujú ešte hotové, definitívne odpovede. Vznikla práca netradičnou formou, nesmierne zaujímavá obsahom, odpovedajúca na mnohé z toho, čo ešte nedávno bolo pre nás tabu. Vydaril sa zámer autorov vytvoriť seriózne, maximálne živé a čo najmenej formálne dielo. Netypické aj tým, že vyšlo v neobvykle krátkom čase po svojom vzniku, a to dokonca zároveň v USA (v angličtine) i v Sovietskom zväze (v ruštine). Nie náhodou nesie nadtitul *Diológ Východ — Západ*. Bezprostredné, nekonvenčné otázky, nekonvenčné, bezprostredné odpovede. Nie dlhé, unavujúce, ale také, aké pri priateľskej besede medzi starými známymi zvyčajne bývajú. Čitateľ môže súhlasiť alebo nesúhlasiť s jednou či druhou stranou, s jej ar-

gumentmi, zároveň sa však dokáže vžiť do neraz protikladných stanovisk diskutujúcich. Číta prácu jedným dychom, veď pred ním defilujú problémy, ktoré sa ho dnes v tej či onej miere priamo týkajú. Nazrie do histórie svetového socializmu i do jeho súčasných problémov, zamyslí sa nad príčinami, ktoré vyvolali nevyhnutnosť širokých prestavbových procesov. A položí si spolu s autormi otázku: „reformy alebo revolúcia“? Potom prichádza na rad kapitalizmus: jeho minulosť, súčasnosť, i úvahy o budúcnosti. Poznanie súčasnej podoby a problémov každého z protikladných spoločensko-ekonomických systémov je východiskom pre posúdenie ekonomických a politických vzťahov medzi Sovietskym zväzom a USA a v tejto súvislosti tzv. syndrómu supermocností. Dialóg vyúsťuje do úvah o podmienkach a oblastiach vzájomnej spolupráce medzi ZSSR a USA.

Z toho, čo bolo povedané, by v čitateľovi azda mohol vzniknúť dojem, že netradičný spôsob vzniku práce zrejme poznačil jej obsah nezáväznosťou výrokov autorov. Nič také sa však nestalo. J. K. Galbraith povedal veľkú pravdu, nad ktorou by sa mimochodom mal zamyslieť ne jeden náš

ekonom, ktorý nezrozumiteľnosť pokladá za kritérium svojej vedeckosti: „Nič tak nepomáha voľnosti a ľahkosti vyjadrovania, ako dôkladná príprava“ (s. 6).

A keď už citujem, dávam slovo aj S. Menšikovovi: „Pravdu má Galbraith, keď na začiatku nášho dialógu poznamenal, že v minulosti sme sa takmer vždy, najmä vo verejných diskusiách, usilovali vydávať vlastný systém za centrum všetkého dobrého, a protikladný za stredobod všetkého zlého alebo aspoň všetkých nedostatkov. Ten čas je preč. Môžeme byť veľmi sebakritickí nielen v kruhu rov-

nako zmyšľajúcich, ale aj pri styku s politickými a ideologickými oponentmi. Vyžadujú si to princípy nového myslenia v medzinárodných otázkach, princípy civilizovaných vzájomných vzťahov medzi národmi. Je to príznak väčšej zrelosti, vedomia vlastnej dôstojnosti“ (s. 8).

Viac o obsahu knihy nepreznám. Pripravil by som čitateľa o jeho vlastné zážitky, a to nemám v úmysle. Navyše, dobrá práca sa chváli sama. Každopádne by sa mala dostať do pozornosti každého, kto sa zaujíma o súčasné dianie vo svete.

Drahoš Šibl

BÖNISCH, Alfred (Hrsg.): **Demokratische Alternativen**. Berlin, Akademie-Verlag 1986. 361 s.

Od polovice 70., a predovšetkým od začiatku 80. rokov nastávajú vo vývoji kapitalizmu závažné zmeny, ktoré sa odrzkadlili aj v diferenciacii buržoáznej politickej ekonomie. Jedným z jej aspektov sú nasledovné tendencie:

- zosilnené prenikanie neokonzervatívizmu do ekonomického myslenia,
- pokles významu keynesovstva,
- pokusy o spojenie Marxových a Keynesovských myšlienok pri formulovaní antimonopolitickej hospodárskej politiky.

Reakciou na oživenie konzervatívnych ekonomických teórií je formovanie širokého a rôznorodého prúdu alternatívneho ekonomického myslenia a z neho vyplývajúci odporúčania pre praktickú hospodársku politiku.

Alternatívne ekonomické teórie sa pokúšajú nájsť teoretické podklady pre takú hospodársku politiku, ktorá by zvýšila životný štandard človeka, odstránila masovú nezamestnanosť, udržala cenovú stabilitu, zvýšila kvalitu životného prostredia a prehĺbila

všeobecnú demokratizáciu spoločenských štruktúr.

Pochopeniu zložitosti a mnohotvárnosti problematiky výskumu a analýzy alternatívneho ekonomického myslenia má napomôcť aj monografia, ktorú vypracoval kolektív pracovníkov Ekonomického ústavu AV NDR pod vedením prof. Alfreda Bönischa pod názvom *Demokratické alternativity*.

Monografia je rozdelená do piatich kapitol, z ktorých tri sú doplnené exkurzmi.

Prvá kapitola *Ekonomické a politické podmienky pre vytvorenie alternatívnych ekonomických teórií* sa zaoberá hlavnými predpokladmi formovania alternatívnych ekonomických teórií z hľadiska vývoja kapitalizmu 70. a 80. rokov. Dopĺňa ju exkurz o úlohe „zelených“ v alternatívnom ekonomickom myslení.

Podrobnejšou analýzou jednotlivých smerov alternatívneho ekonomického myslenia a ich vývojom od polovice 70. rokov sa zaoberá druhá kapitola *Kríza a diferenciačné procesy buržoáz-*

nej ekonómie po cyklickej kríze 1974—1975. Je doplnená exkurzom *Boj proti pravému keynesovstvu*.

Jadrom monografie, a zároveň aj najobsiahlejšou časťou je tretia a štvrtá kapitola *Alternatívna ekonomická teória a hospodárska politika v NSR a Alternatívne ekonomické koncepcie vo Francúzsku a problémy ich presadzovania*. V nich sa autori pokúsili podať obraz o formách a vývoji, ako aj o presadzovaní sa alternatívnych ekonomických teórií a hospodárskopolitických koncepcií v dvoch vyspelých západoeurópskych krajinách. Tretia kapitola je doplnená exkurzom *Veřejný ohlas memorandovej skupiny*.

Piata kapitola *Alternatívne ekonomické myslenie v Latinskej Amerike* predstavuje čitateľom vývoj alternatívnych ekonomických teórií v krajinách Latinskej Ameriky — a ich hlavných predstaviteľov — v pomerne dlhom časovom období.

Napriek nespornému pozitívnemu prínosu monografie k analýze súčasného ekonomického myslenia vo svete je nevyhnutné popri kladoch poukázať aj na niektoré závažné nedostatky.

Ku kladným stránkam monografie patrí predovšetkým rozsah faktografického materiálu, ktorý sa autorom podarilo utriediť a vhodne spracovať do uceleného, prehľadného a nadväzujúceho komplexu. Vyzdvihnúť treba aj jednoduchosť a jasnosť výkladu.

Z hľadiska hĺbky analýzy a rozpracovania skúmanej problematiky sa v najpozitívnejšom svetle javí tretia a piata kapitola, a to jednak rozsahom podávaných informácií, jednak dôkladnou analýzou skúmaných otázok. V piatej kapitole treba navyše oceniť prácu autorov s originálnymi prameňmi.

Kvalitu monografie do značnej miery znižuje skutočnosť, že autori často vidia skúmané otázky zo zorného uhla ideológie, príliš operujú prežitými a zastaranými pojmami, pričom zachádzajú až do oblastí politológie.

Záverom je potrebné zdôrazniť, že pre podobné práce, ktoré budú vznikať v budúcnosti, by mala platiť zásada — neoslabiť teoreticko-ekonomický a hospodárskopolitický akcent práce prílišnou „ideologizáciou“ skúmanej problematiky.

Stanislav Valent

Správy

Medzinárodná letná škola mladých ekonómov v Debrecíne

Jubilejná 20. medzinárodná letná škola mladých ekonómov na tému *Hospodárske styky Východ—Západ v dynamickom systéme súčasného svetového hospodárstva* sa uskutočnila 22. 8. — 1. 9. 1989 v Debrecíne. Konala sa pod patronátom Akadémie vied MLR, pričom jej organizáciu spoločne zabezpečovali Univerzita K. Marxa v Budapešti a Univerzita L. Kossutha v Debrecíne. Letnú školu viedol J. Nyilas, riaditeľ školy, ako aj J. Ulloga a J. Gondiová, zástupcovia riaditeľa školy. Letnej školy sa zúčastnilo 7 lektorov a 15 poslucháčov z BLR, ČSSR, MR, NDR, PLR a ZSSR.

Rokovanie otvoril J. Nyilas, profesor Fakulty ekonomiky Univerzity K. Marxa. Vo svojom vystúpení objasnil základné smery vedeckej spolupráce ekonómov socialistických krajín, oboznámil poslucháčov s cieľmi a úlohami medzinárodných letných škôl mladých ekonómov a poukázal na najaktuálnejšie problémy, ktoré stoja pred vedcami v oblasti výskumu súčasného kapitalizmu. Zdôraznil, že v Debrecíne sa mladí ekonómovia stretávajú už po dvadsiaty raz a vyzdvihol zainteresovanosť MLR, ako aj ostatných členských štátov RVHP na pokračovaní tradície letných škôl.

V oblasti hospodárskych stykov me-

dzi Východom a Západom, čo bolo z hľadiska zamerania letnej školy rozhodujúcou problematikou, J. Nyilas zdôraznil nevyhnutnosť analyzovať dynamické trendy vo svetovej ekonomike, so zreteľom na rastúci význam interdependencie a internacionalizácie vo svete. Podľa jeho názoru socialistickým krajinám nestačí iba „pridať“, resp. „zvýšiť tempo“ pri uskutočňovaní zásadných zmien v ekonomike, pretože vyspelé kapitalistické štáty „pridávajú“ oveľa viac a intenzívnejšie. Súčasnú situáciu v MLR hodnotil ako ekonomickú, politickú, a najmä morálnu krízu.

P. I. Chvojnik (MEMO ZSSR) vo svojom referáte *Hospodárske styky Východ—Západ v systéme súčasného svetového hospodárstva* vyzdvihol skutočnosť, že v súčasnosti ide o prelomové obdobie vo vývoji svetovej ekonomiky. Svedčia o tom rôzne údaje, ako napríklad tempo rastu národných ekonomík, medzinárodného obchodu a prelievania kapitálu, ako aj rozsah a tempo vedecko-technického pokroku. Za najdôležitejšie subjekty svetového hospodárstva považuje transnacionálne korporácie (TNK), ktoré zaviedli jednotný systém organizácie a riadenia výroby a výrobných systémov, výskumu, operácií s kapitálom atď. Vý-

hodnosť a účelnosť TNK zvyrazňuje medzinárodná špecializácia a kooperácia.

V príspevku *Mechanizmus RVHP a niektoré problémy vplyvu jednotného vnútorného trhu v ES na vzťahy medzi ES a RVHP* T. Hubenovová-Deliskovová (Akadémia vied BLR) analyzovala súčasný mechanizmus spolupráce členských štátov RVHP. Vyslovila presvedčenie o značných rezervách mechanizmu, ako aj o nevyhnutnosti adaptovať jeho fungovanie na súčasné značne zmenené podmienky vo svetovom hospodárstve. Jednotný vnútorný trh v rámci ES nepovažuje za prekážku rozvoja stykov medzi Východom a Západom.

Problematike spoločných podnikov s partnermi z kapitalistických krajín bol venovaný referát A. V. Berezného (IMENO ZSSR) *Spoločné podniky Východ—Západ v krajinách RVHP*. Prím patrí ZSSR, kde existuje už vyše 770 spoločných podnikov s partnermi zo Západu. V ostatnom období sa v ZSSR liberalizovali niektoré podmienky zakladania spoločných podnikov, napr. sa zrušilo obmedzenie kapitálových investícií zo zahraničia, zahraničným občanom sa umožnilo vykonávať funkciu generálneho riaditeľa a pod. Najlepšie podmienky pre zakladanie spoločných podnikov sú podľa A. V. Berezného v MLR. Veľkým problémom väčšiny socialistických krajín je organizačné zabezpečenie a včlenenie spoločných podnikov do národného hospodárstva. Z hľadiska dlhodobšieho prístupu k problematike spoločných podnikov vidí možnosť vytvárať pobočky týchto podnikov v krajinách tzv. tvrdej meny.

V. Bárta (EÚ ČSAV) predniesol referát na tému *Zmeny v hospodárskej politike USA v 80. rokoch a ich vplyv na vzťahy Východ—Západ: niektoré teoretické problémy*. Zdôraznil vplyv zmien v ekonomike a v hospodárskej

politike USA na vzťahy Východ—Západ, najmä v oblasti medzinárodného obchodu. Pozornosť venoval rozdielnym nástrojom regulovania ekonomiky kapitalistických (prevažne trh) a socialistických krajín (prevažne centrálné plánovanie).

Referát *Vonkajšie ekonomické vzťahy socialistických krajín vo vzťahu k Západu a niektoré problémy ich spolupráce* A. Kupicha (Akadémia vied PLR) sa orientoval na súčasné problémy poľskej ekonomiky. Veľmi dôležitú úlohu v nej zohráva exportno-importná politika z hľadiska proexportnej orientácie národného hospodárstva. Väčšinu dovozu PLR v súčasnosti tvoria stroje pre finálnu produkciu — tento trend bude potrebné zmeniť a orientovať sa na dovoz strojárstva pre výrobu výrobných prostriedkov. Z hľadiska forsírovania exportu (na splatenie zahraničnej zadlženosti) treba strategicky rozvinúť moderné odvetvia výroby.

Záverečný referát K. Bottosovej (Akadémia vied MLR) *Finančno-úverové problémy vo vzťahoch medzi Východom a Západom* analyzoval hlavné príčiny zahraničnej zadlženosti socialistických krajín. K. Bottosová ich vidí vo vnútornej zadlženosti týchto krajín a v zlej kombinácii nástrojov regulácie v socialistickej ekonomike. Presadzovanie prevažne trhových nástrojov (MR, PLR) vedie k rastu miery inflácie, zatiaľ čo centrálna regulácia (ČSSR, RSR) vedie k nedostatku tovaru. Za jednu z hlavných príčin súčasného stavu považuje technologické zaostávanie Východu za Západom a nefungovanie nového, koncepcie neujasneného hospodárskeho mechanizmu.

Všetky referáty vyvolali mnoho námetov do následných diskusií. V diskusiách príspevkoch poslucháči letnej školy oboznámili účastníkov s výsledkami výskumu v oblasti hospodár-

ských stykov Východ—Západ a snažili sa vyriešiť viaceré otázky, ktoré sa v rámci rokovaní vyskytli. Letnú školu charakterizovala priateľská a tvorivá atmosféra, ktorá pomohla splniť základné ciele: oboznámiť sa s výskumom danej problematiky v členských štátoch RVHP; vymeniť názory a skúsenosti mladých ekonómov a zvýšiť ich profesionálnu kvalifikáciu. Úroveň referátov i diskusií bola dobrá.

Počas rokovaní sa prehĺbili osobné

kontakty aj medzi jednotlivými národnými delegáciami. Množstvo neformálnych stretnutí, exkurzie v meste i v okolí, spoločné večery organizované jednotlivými delegáciami — to všetko prispelo k utuženiu priateľstva medzi účastníkmi letnej školy. Zároveň by som chcel vysloviť presvedčenie, že tradíciu medzinárodných letných škôl je potrebné zachovať i naďalej.

Vojtech Drgon

Obhajoba doktorskej dizertačnej práce Jozefa Markuša

Rozmerovo skromné priestory zasadej miestnosti Úradu predsedníctva SAV len s námahou odolávali stretnutiu vyše päťdesiatky vedeckých a odborných pracovníkov, ktorých sem 21. septembra 1989 priviedol záujem o prácu vedúceho vedeckého pracovníka Prognostického ústavu SAV Ing. Jozefa Markuša, CSc. V tento neskorý septembrový deň sa tu na verejnom zasadaní zišla komisia pre obhajoby doktorských dizertačných prác z odboru Teória riadenia a plánovania, ktorú viedol jej predseda prof. Ing. Ladislav Unčovský, DrSc. Predmetom rokovania komisie a dôvodom záujmu verejnosti bola obhajoba doktorskej dizertačnej práce na tému *Záujem o plánovanie a záujmy v plánovaní* (ekonomickej obci známa z knižného vydania a ocenená cenou Nakladateľstva Pravda za rok 1987), predkladaná jej autorom Jozefom Markušom.

Ako zdôraznil predseda komisie v úvodnom vystúpení a dokumentovali to aj početné ohlasy na výskumné a publikačné práce autora, Jozef Markuš je vyzretou vedeckou osobnosťou, popredným predstaviteľom ekonomickej teórie na Slovensku. Je známy svojimi prácami nielen doma, ale i v zahraničí (v poslednom období najmä

prácami prognostického charakteru), je originálnym mysliteľom a neúnavným organizátorom vedeckého života.

A potom už dostal slovo uchádzač o vedeckú hodnosť doktora ekonomickej vied. Pri výklade hlavných myšlienok predkladanej dizertácie poukázal na jej dve vzájomne previazané vnútorné roviny. Prvá, teoreticko-všeobecná, skúma miesto a úlohu plánovania v socialistickej ekonomike v uplynulých desaťročiach a druhá, aktuálna, vyúsťuje do záveru o historickej nevyhnutnosti zásadnej zmeny vo vzťahoch medzi účastníkmi plánovacieho procesu. V ďalšom výklade autor stručne charakterizoval obsah práce, a zároveň upozornil aj na niektoré nové myšlienky, ktoré sa v ekonomickej teórii objavili od jej napísania v roku 1986. Otvorene priznal, že obmedzený rozsah knižného vydania mu neumožnil objasniť mnohé kultúrne a politické súvislosti plánovania v podmienkach socialistických výrobných vzťahov. V závere vystúpenia vyzdvihol nevyhnutnosť vyváženosti horizontálnych a vertikálnych vzťahov v spoločenskom plánovacom procese.

V následnom vystúpení oponenti práce prof. Ing. Jaromír Barvík, DrSc., Dr. Ing. Ivan Haluška, DrSc., Ing. Vác-

lav Klusoň, DrSc. a prof. Ing. Andrej Bajcura, DrSc., predniesli najdôležitejšie časti svojich posudkov, v ktorých charakterizovali základné teoretické poznatky a národohospodárske závery predkladanej dizertácie. Všetci ocenili vysokú úroveň práce, ktorá pri svojej teoretickej fundovanosti nestráca kontakt s ekonomickou praxou. Zdôraznili autorov prínos k tvorivému rozvoju teórie riadenia a plánovania, ktorý obohacuje a prístup k súčasným celospoločenským zmenám. Vyslovili niekoľko pripomienok a otázok, ktoré sa týkali najmä vzťahu trhu a plánu v socializme, ďalej myšlienok o „prechodovej trajektórii“ k novej kvalite spoločenského plánovacieho procesu, ktorý sa vyznačuje zásadnou zmenou v usporiadaní horizontálnych a vertikálnych vzťahov, ako aj zmenou úlohou centra a lokálnych ekonomických jednotiek v novom mechanizme plánovania. V závere svojich vystúpení všetci oponenti navrhli priznať uchádzačovi vedeckú hodnosť doktora ekonomických vied.

Všetci prítomní so záujmom očakávali stanovisko Jozefa Markuša k oponentským posudkom, ako aj jeho bezprostrednú reakciu na vznesené pripomienky.

Svoje odpovede, ktoré preukázali jeho vysokú teoretickú erudovanosť, rozdelil do niekoľkých problémových okruhov.

Relatívne veľkú pozornosť venoval diskutovanému vzťahu plánu a trhu v podmienkach socialistických výrobných vzťahov a zdôraznil, že vôbec nie je „tvrdý“ k trhu a „blahoslunný“ k plánu, ako mu to mnohí vyčítajú, ale je toho názoru, že za trhom i plánom sa skrývajú horizontálne a vertikálne interakcie ex post i ex ante, pričom v plánovacom procese je dôležité uvedomiť si, že totalita horizontálnych a vertikálnych interakcií ex ante je funkciou týchto interakcií ex post. Upozor-

nil na zásadný rozdiel medzi trhom v jeho „klasickej“ podobe (v ktorej pravdepodobne ani nikdy nefungoval) a trhom moderným (ktorý funguje na istých horizontálnych a vertikálnych vzťahoch ex ante).

Hovoril aj o zmenenej úlohe centra v novom mechanizme plánovania, kde podľa neho zásadnou je otázka, ako urobiť z orgánov centra ekonomické subjekty s možnosťou ich demokratickej kontroly občanmi a nezávislou vedou. Širšie objasnil aj myšlienky o centrálne obhospodarovaných zdrojoch v navrhovanom modeli plánovania, kde sama logika jeho fungovania vyžaduje, aby medzi týmito zdrojmi boli pracované sily ako najcennejší zdroj, pri ktorom nie sú zanedbateľné ani ľudské hľadiská. Pri tejto príležitosti upozornil na súvislosti medzi často preceňovanou hrozbou nezamestnanosti a nedoceňovanou hrozbou prezamestnanosti v ekonomike. Na „horúcu“ otázku nášho dneška týkajúcu sa novoprijatého zákona o národohospodárskom plánovaní dizertant odpovedal, že zákon je veľmi kompromisný a reálny hospodársky život si vynúti jeho korekciu.

Po odpovediach uchádzača na pripomienky oponentov otvoril predseda komisie diskusiu, v ktorej odznelo veľa zaujímavých a podnetných myšlienok. Vyberáme niektoré z nich:

V úvode diskusného vystúpenia prof. Dr. Vlastimil Halaxa, DrSc., vyslovil názor, podľa ktorého nielen práci Jozefa Markuša, ale väčšine obhajovaných doktorských dizertačných prác chýba v záverečnej časti zhrnutie dosiahnutých výsledkov a odporúčaní, ktoré by zvýšilo ich využiteľnosť pre prax, najmä pre vrcholnú riadiacu sféru. Položil dizertantovi otázku, ako si predstavuje nenaturálne rozdeľovanie pracovnej sily ako centrálne obhospodarovaného zdroja v navrhovanom mechanizme plánovania.

Prof. Ing. Anton Klas, CSc., vytýkal niektorým častiam práce utopický charakter, najmä pri rozvíjaní myšlienok o posilnení horizontálnych vzťahov v plánovaní. Snaha zapojiť do plánovacieho procesu priamo či sprostredkovanne prakticky všetkých obyvateľov je podľa neho nereálna a viedla by k neúmernému rastu administratívy. Položil uchádzačovi otázku, či práca ráta s iniciatívou ľudí a s tým súvisiacou tvorbou voľných zdrojov pre spontánne, náhle inovácie, ktoré sú významným zdrojom pokroku.

Vysoko hodnotil prínos nielen predkladanej doktorskej dizertačnej práce, ale celú doterajšiu činnosť uchádzača na poli teoretického výskumu člen korešpondent SAV Ján Ferianc a vyzdvihol najmä odvážny, netradičný myšlienkový prístup k riešeniu naliehavých problémov dneška. Za najcennejšie v práci považuje prekonanie plošného prístupu k chápaniu interakcií plán — trh (ex ante — ex post) vzájomným prelínaním vzťahov na riadiacej vertikále a horizontále.

S názormi uchádzača pri hodnotení postavenia a významu dlhodobého plánovania polemizoval Ing. Klement Kačír, DrSc. Hovoril o pláne, ktorý vyjadruje poznanie v danom období, čím „zmrazuje“ dosiahnutý stav bez možnosti reflexie skutočného hospodárskeho a spoločenského vývoja.

Predseda komisie prof. Ing. Ladislav Unčovský, DrSc., vo svojom vystúpení venoval pozornosť použitým simulačným metódam a v tej súvislosti sa dizertanta opýtal, na akej schéme sa zakladá jeho simulácia a akú úlohu má v modeli otázka záujmov jednotlivých subjektov. Reagoval aj na vystúpenie prof. Antona Klasa o technicky nezvládnuteľnom nároku na prenos a spracovanie informácií pri posilňovaní horizontálnych vzťahov v plánovaní. Podľa jeho slov rozhodujúca nie je technická, ale kognitívna stránka prá-

ce s informáciami, t. j. ako získané informácie využijú pre efektívne rozhodnutia.

Ing. Pavel Hoffmann, DrSc., vyzdvihol teoretický i praktický význam predkladanej dizertácie, ktorá vznikala ešte pred obdobím zmien prebiehajúcich v súčasnosti. Upozornil na nekonzistentný a hybridný systém, ktorý predstavuje prakticky presadzovaná „zlatá“ stredná cesta v plánovaní a vyslovil obavu, či aj autorom navrhovaný model vzájomne vyvážených horizontálnych a vertikálnych vzťahov v mechanizme plánovania nenadobudne obdobný charakter.

Záverčné slovo v diskusii patrilo Jozefovi Markušovi, ktorý odpovedal na nastolené otázky. Tu sú niektoré z odpovedí:

K námietke prof. Antona Klasa o utopizme v práci doplnil slová prof. L. Unčovského myšlienkou, že účastníkom plánovacieho procesu sa musí stať priamo či nepriamo každý občan, a to v rôznych formách a zoskupeniach, napríklad ako kupujúci vstupuje občan do plánovacieho procesu ex post. V nijakom prípade však nemožno plánovanie zveriť niekoľkým „mozgom“ a dúfať, že za pomoci techniky obsiahnu takú zložitú a komplexnú problematiku.

Objasnil aj svoje chápanie kategórie záujem, ktorá je mottom celej práce. Chápe ju predovšetkým ako záujem ekonomických subjektov na dôchodkoch, ktoré budú v proefektívnom fungovaní ekonomiky korelovať s čistými efektmi.

Pri vysvetľovaní svojej predstavy o nenaturálnom rozdeľovaní pracovnej sily ako centrálne obhospodarovaného zdroja zdôraznil, že rozdeľovanie bude javovo samozrejme naturálne, ale motívy pre rozhodovanie musia byť len a len efektívne. Súhlasil s názorom, že rozdeľovanie zdrojov na dlhšie časové obdobie vopred obsiahnuté v

dlhodobých plánoch sa môže ukázať ako neefektívne, v nijakom prípade to však nemôže znamenať vzdať sa plánovacích pohľadov do budúcnosti. Zdroj neefektívnosti má zrejme hlbšie príčiny v celkovom fungovaní ekonomiky, vo všetkých fázach reprodukčného procesu.

Po odpovediach dizertanta nastali pre všetkých prítomných, ktorí so záujmom sledovali priebeh obhajoby, predovšetkým však pre neho samého chvíle napätia.

Komisia na neverejnom zasadnutí zhodnotila vyjadrenia oponentov, priebeh oponentského pokračovania, ako

aj vedeckú osobnosť uchádzača. V tajnom hlasovaní jednomyseľne vyslovila súhlas, aby Ing. Jozefovi Markušovi, CSc., bola udelená vedecká hodnosť doktora ekonomických vied.

Všetci, ktorí Jozefa Markuša poznajú či už osobne, alebo prostredníctvom jeho prác nielen ako vynikajúceho odborníka, plne oddaného svojej práci, ale predovšetkým ako vzácneho a skromného človeka, rozhodnutie komisie uvítali. Na záver by sme sa chceli pripojiť k tým, ktorí mu držia palce v jeho ďalšej náročnej vedeckej práci.

Marian Hreščák

Bibliografia

NOVÉ KNIHY

- ABALKIN, L. I.: Nový typ ekonomického myslenia. Bratislava, Pravda 1988. 216 s.
- AFANASIEV, V. S.: Buržoazní ekonomické myšlení 20 století. Praha, Svoboda 1988. 345 s.
- VALACHOVIČ, F. (zost.): Aktuálne úlohy hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Bratislava, Pravda 1989. 80 s.
- AZGALDOV, G. G.: Kvalimetrie (teorie a praxe hodnocení jakosti výrobků). Praha, SNTL 1988. 160 s.
- ANDREJEV, L. G. a kol.: Vedecko-technická revolúcia a robotnícka trieda. Bratislava, Pravda 1989. 424 s.
- AROJO, Ž.: Ekonomické protirečenia v socializme (podstata, prejavy, riešenie). Bratislava, Pravda 1988. 320 s.
- BACOVÁ, V.: Cieľovo-programový prístup vo vedecko-technickom rozvoji. Bratislava, Alfa 1988. 280 s.
- BACHÁR, V. — BRAUN, M.: Peniaze súčasného kapitalizmu. Bratislava, Veda 1988. 264 s.
- BUNIČ, P. G.: Rozhodujúca je zainteresovanosť, Bratislava, Pravda 1988. 314 s.
- BENČO, J. — MEDVEĎ, J. — KURÍKOVÁ, H.: Ekonomika nevýrobných odvetví služieb. Bratislava, SPN 1988. 346 s.
- ČENKO, V. N.: Cesty urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja. Bratislava, Práca 1989. 264 s.
- ČUBA, F. — DIVILA, E.: Cesty k prosperite [JZD Agrokombinát Slušovice]. Praha, Svoboda 1989. 254 s.
- ČÍPEK, K. — KOŠTÁLOVÁ, Z.: Přestavba organizačních struktur řízení v zemích RVHP. Praha, Svoboda 1988. 192 s.
- DIVILA, E. a kol.: Mezinárodní výrobní komplexы společenství RVHP. Adaptace na nové podmínky. Praha, Academia 1988. 228 s.
- EHRENBERGER, M. a kol.: Ekonomika dopravy. Praha, Nadas 1989. 178 s.
- EHRENPFORDT, R. — HELLER, L.: Velké obchody. Bratislava, Pravda 1989. 288 s.
- FERIANC, J. — KOŠNÁR, J.: Přestavba hospodárskeho mechanizmu (ciele, zábery a postupy). Bratislava, Alfa 1988. 195 s.
- FILKA, M. a kol.: Ekonomika a řízení chemického průmyslu. Praha, SNTL 1989. 245 s.
- FOLTÝN, J. — PUTNÍK, J.: Rozvojové země v nemarxistických prognózách světové ekonomiky. Praha, Academia 1988. 149 s. Studie ČSAV č. 6.
- GORBAČOV, M. S.: Výber z prejavov a statí 1967—1983. 1. Bratislava, Pravda 1989. 444 s.
- GORBAČOV, M. S.: Výber z prejavov a statí 1984—1985. 2. Bratislava, Pravda 1989. 484 s.
- GROHMANN, S. — VALACHOVIČ, F.: Chozrasčot v procese urýchlenia hospodárskeho a sociálneho života. Bratislava, Pravda 1988. 96 s.
- HÁBA, Z. a kol.: Politická ekonomie (stručný výklad). Praha, SNP 1988. 186 s.
- HÁBOVÁ, V. — LOGINOV, V. P. a kol.: Vědeckotechnický pokrok a efektivnost společenské výroby. Praha, Svoboda 1989. 318 s.
- HERETIK, Š.: Náčrt dejín politickej ekonomie (do sedemdesiatych rokov 19. storočia). 2. prepracované a dopl. vydanie.) Bratislava, Pravda 1988. 428 s.
- HLAVATÝ, E.: Riadenie ekonomiky: jednota vnútorných a vonkajších vzťahov. Bratislava, Pravda 1989. 336 s.
- HUŠEK, R. — MAÑAS, M.: Matematické modely v ekonomii. Praha, SNTL 1989. 402 s.

- Intenzifikácia — základný faktor urýchlenia. Bratislava, Pravda 1988. 146 s.
- ISACENKO, I. I.: Kozmický priestor a ekonomika. Bratislava, Pravda 1988. 343 s.
- IŠA, J. a kol.: Kapitalizmus 80. rokov a jeho odzrkadlenie v buržoáznej ekonómii. Bratislava, Veda 1988. 284 s.
- JAKOVLEV, A. N. a kol.: Kapitalizmus na sklonku 20. storočia. Bratislava, Pravda 1988. 533 s.
- JANOK, M. a kol.: Nákladové, cenové a devízové kalkulácie. Bratislava, Alfa 1988. 286 s.
- JANOK, M. — MARČEK, J.: Prístupy k intenzifikácii ekonomiky. Bratislava, Práca 1988. 173 s.
- JAŠÍK, L.: Odbory a ekonomika. Bratislava, Práca 1988. 179 s.
- JAURA, Z.: Východiská a základné predpoklady socialistickej industrializácie Slovenska. Bratislava, Veda 1988. 232 s.
- JUŇ, O. M.: Intenzifikace ekonomiky: teorie a praxe plánování. Praha, Svoboda 1989. 401 s.
- KALINOVÁ, L. — SOVA, V.: Lidský potenciál v podmínkách přestavby. Praha, Svoboda 1989. 244 s.
- KOŇOKOVÁ, J.: Teorie statistiky pro řízení a plánování. Praha, SNTL 1989. 398 s.
- KASAN, J.: Cena a motivace hospodářských jednotek. Praha, Academia 1988. 119 s.
- KLAS, A.: Informatizácia a spoločnosť (Vyspelé kapitalistické štáty). Bratislava, Pravda 1988. 186 s.
- Komplexná prestavba hospodárskeho mechanizmu a jej realizácia v ČSSR. Bratislava, Pravda 1988. 140 s.
- KULČÁKOVÁ, M.: Spotrebiteľský dopyt. Bratislava, Alfa 1988. 183 s.
- KULIKOV, V. V.: Ekonomické rozpory socializmu (charakter a formy riešení). Praha, Svoboda 1989. 126 s.
- KURICYN, A. N.: Riadenie v Japonsku. Organizácia a metódy. Bratislava, Pravda 1989. 296 s.
- LIPTÁK, F.: Rozbor intenzifikácie výrobného procesu. Bratislava, Pravda 1988. 282 s.
- MAJCHER, M. — VALACH, J. a kol.: Finančné podmnožky a odvetví. Bratislava, Alfa 1988. 497 s.
- MARHOULOVÁ, D.: Japonské systémy řízení. Praha, Svoboda 1989. 275 s.
- MATEJKA, J. — ŠPÁNI, I. — ŽITŇANSKÝ, E.: Prestavba hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Alfa 1988. 257 s.
- MARX, K.: Teória o nadhodnote 2. Bratislava, Pravda 1989. 593 s.
- MIHÁLIK, J.: Ekonomika a organizácia práce v národnom hospodárstve. Bratislava, Alfa 1989. 400 s.
- MOČERNÝJ, S. V.: Protirečenia súčasnej kapitalistickej výroby. Bratislava, Pravda 1988. 310 s.
- MRÁZEK, A. a kol.: Formy a metódy riadenia vedecko-technického rozvoja. Bratislava, Alfa 1988. 161 s.
- Na cestách vedeckého hľadania. Politická ekonómia dnes. Bratislava, Pravda 1989. 288 s.
- NYKRYN, J.: Zahraniční obchod ČSSR. Praha, Svoboda 1988. 384 s.
- OVEČKOVÁ, O.: Právo a prestavba hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Veda 1988. 267 s.
- O zásadní přestavbě řízení ekonomiky v SSSR. Sborník dokumentů ÚV KSSS a rady ministrů SSSR ze dne 17. 7. 1987. Praha, Svoboda 1988. 216 s.
- PADUCHA, P.: Sociální řízení podniku. Praha, Svoboda 1989. 206 s.
- PETŘÁČEK, J.: Dějiny ekonomických teorií. Praha, SNTL 1988. 323 s.
- PETŘÁŠEK, F.: Hospodářsky účelné prognózování — východiska metodologie. Praha, Academia 1988. 109 s.
- PICEK, K. — VODÁČEK, L.: Matematicko-statistické metody v podnikovém rozhodování. Praha, SNTL 1988. 148 s.
- PLCHOVÁ, B.: K nové úloze centra ve vnějších ekonomických vztazích. Praha, ČSOPK 1988. 123 s.
- Právní otázky vnějších vztahů společenství členských států RVHP. Praha, Academia 1988. 316 s.
- Prestavba hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Alfa 1988. 200 s.
- RABAN, P.: Státní podnik (poslání, práva, povinnosti). Praha, Práce 1988. 88 s.
- ROMANEC, A. — KOTLEBA, M. — NĚMEC, O.: Práce a pracovní síly v ČSSR. Praha Bratislava, SNTL Alfa 1988. 184 s.
- Rozvoj RVHP a proces prestavby. Bratislava, Pravda 1989. 133 s.
- RUDY, J.: Organizácia a riadenie japonských priemyselných firiem. Bratislava, Alfa 1988. 191 s.
- RUMISCH, L.: Zbožné peněžní vztahy v rozvinutém socialismu. Praha, Academia 1988. 222 s.
- SAMEK, J.: Modely optimálního rozmístění výroby. Praha, SNTL 1989. 150 s.
- SEDLÁK, M. a kol.: Vnútro podnikové riadenie. Bratislava, Alfa 1988. 360 s.
- SLOBODA, Š. a kol.: Zdokonaľovanie riadenia socialistického vnútorného obchodu. Bratislava, Alfa 1988. 232 s.
- FROLOV, I. T. a kol.: Socializmus a pokrok ľudstva. Bratislava, Pravda 1988. 509 s.
- STÍBLOVÁ, B.: Prognostické úvahy o vývoji nevýrobné sféry v ČSSR (Teoretic-

- ko-metodologické a empirické přístupy). Praha, Academia 1988. 175 s. (Studie ČSAV, č. 2.)
- SVĚRÁK, V.: Devizově finanční vztahy v socialistické ekonomické integraci. Praha, SNTL 1988. 213 s.
- ŠIKULA, M. — SCHMÖGNEROVÁ, B. a kol.: Formovanie štruktúry národohospodárskeho komplexu a hospodársky mechanizmus. Bratislava, Veda 1988. 219 s.
- ŠINDELÁŘ, J. — EISLER, J. — ZELENÝ, L.: Ekonomika a řízení dopravních podniků. Praha, Nadas 1988. 152 s.
- TOMS, M.: Proces intenzifikace: teorie a měření. Praha, Academia 1988. 331 s.
- VACEK, J.: Strategie v rozvoji podniků. Praha, SNTL 1988. 299 s.
- Vedecko-technická spolupráca členských štátov RVHP. Bratislava, Pravda 1988. 376 s.
- Vedecko-technický rozvoj v prestavbe. Bratislava, Pravda 1989. 212 s.
- VID, L. B. — IVANOV, J. A. — KIRIČENKO, V. N.: Cesty urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja. Bratislava, Práca 1989. 257 s.
- VLACHYNSKÝ, K. — PROKEŠ, M.: Rentabilita v poľnohospodárstve. Bratislava, Príroda 1988. 234 s.
- VINCÚR, P.: Dlhodobé plánovanie (etapy, úlohy, výsledky). Bratislava, Pravda 1988. 256 s.
- WAJTER, J. — VEJMOLA, S. — FIALA, P.: Aplikace metod síťové analýzy v řízení a plánování (vysokoškolská příručka). Praha, SNTL 1989. 282 s.
- ZAJAC, D.: Zvyšovanie účinnosti inovačnej aktivity. Bratislava, Pravda 1989. 262 s.
- ŽIVKOV, T.: Problémy rozvinuté socialistické spoločnosti. Sofia, Agentura Sofia Press 1989. 529 s.
- ZÁPOTOCKÝ, E. a kol.: Mezinárodní hospodářské vztahy. Praha Bratislava, SNTL Alfa 1988. 408 s.

František Brunner

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4 – 7 strán, informatívnych recenzií 1 – 2 strany, správ 3 – 5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. HRNČÍŘ, Miroslav, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Tř. Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1 – Ing. BRHLOVIČ, Gerhard, CSc., Ekonomický ústav SAV, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava – Ing. TVRDOŇ, Jozef, CSc., Ekonomický ústav SAV, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava – Ing. TOSECKÁ, Mária, Ústredný ústav národohospodárskeho výskumu, Drieňová 34, 826 26 Bratislava – Ing. ČEJKOVÁ, Viktória, CSc., Vysoká škola ekonomická, Palisády 22, 832 20 Bratislava – Ing. KRŠÁKOVÁ, Alica, CSc., Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Mierová 23, 827 48 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 2/38/1990

- BAJER, Ivan: Možnosti humanizácie civilizačného rozvoja
 SOJKA, Jozef — HUS, Jaroslav: Analýza substitučných procesov medzi energiou a základnými fondmi
 ERNST, Pavel: K realnosti plánovania a riadení vedeckotechnického rozvoje v novom hospodárskom mechanizme
 BELICA, Miroslav: K obsahu a charakteru práce v ČSSR v druhej etape vedecko-technickej revolúcie
 KUDERA, Jiří — MANDA, Petr: Chozrasčot ekonomické oblasti
 LENCOVÁ, Terézia: Pozícia trhu v proefektívnom hospodárskom mechanizme

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
 POLITICKÁ EKONOMIE číslo 2/38/1990

- LAMSER, Zdeněk — MĚSÍČEK, Libor: Přírodní prostředí v životní úrovni
 FINGERLAND, Jaroslav: Jak dál v socialistické ekonomické integraci
 JANÁČKOVÁ, Stanislava: Intenzifikace růstu a přínos vedeckotechnického rozvoje
 FRATESCHI, Carlo — KERNER, Antonín: Drobné a střední podnikání v italské ekonomice
 SMRČKA, Jaroslav: Zvládnutí inflačního potenciálu v přestavbě hospodářského mechanismu
 HALUŠKA, Ivan: Rentabilita, efektivnost a stále ceny
 JANÍČKO, Pavel: Pracovní síla v podmínkách socialistického vlastnictví
 KŘOVÁK, Jiří: Dlouhodobé makroekonomické modely
 ŠUJAN, Ivan — ŠTRAUCH, Dušan: Vplyv štruktúrnych zmien na vývoj produktivity práce

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 38, 1990, č. 1. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Egon Hlavatý, výkonná redaktorka Jana Černá, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Nada Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, š. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 144.—, jednotlivé čísla Kčs 12.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1990